

Univerzita Karlova v Praze

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

**Katechetika a katechismy Církve československé husitské od roku
1920 do roku 1980**

**The Czechoslovak Hussite Church Catechesis and Catechisms from
1920 to 1980**

doc. ThDr. Jiří Vogel, Th.D.

Bc. Jitka Matasová Wolfová

2013

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji doc. ThDr. Jiřímu Vogelovi, Th.D. za trpělivé vedení a Mgr. Vladimíru Červenému a Mgr. Kristýně Mlýnkové za poskytnutí materiálů z ústředního archivu a naukového odboru ČČSH.

PROHLÁŠENÍ O SAMOSTATNÉM ZPRACOVÁNÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem „Katechetika a katechismy Církve československé husitské od roku 1920 do roku 1980“ napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Plzni, dne _____

Jitka Matasová Wolfová

Anotace

Předkládaná práce mapuje role a podoby katechetiky Církve československé husitské v letech 1920 až 1980. Období je rámováno vznikem Církve československé husitské a koncem akademické dráhy Rudolfa Horského, jako jejího čelního představitele. V rámci katechetiky coby teologického oboru se práce zabývá především principiální a materiální katechetikou v kontextu dobových myšlenkových proudů. V práci se snažím odhalit důležité historické momenty ovlivňující katechetiku CČSH a významné osobnosti oboru. Zvláštní zřetel věnuji otázce obsahu a funkce katechismů. Katechismy tradičně obsahují souhrn věrouky konkrétní církve, proto je logické, považovat je za materiální základ katecheze a proto jim také věnuji v práci hodně pozornosti. Zabývám se pedagogickou a věroučnou funkcí katechismů CČSH na podkladu jejich obsahu, týkajícího se především svátostí křtu a biřmování a vlivy kulturně historického kontextu na jejich obsah i užívání.

Klíčová slova

Církev československá husitská – katechetika – katechismus – výuka náboženství
učebnice náboženství – vyučovací osnovy – katechumenát - křest – biřmování – právní
úpravy výuky náboženství

Annotation

This work maps the evolution and changes of The Czechoslovak Hussite Church Catechesis from 1920 to 1980. The selected time frame starts with foundations of The Czechoslovak Hussite Church and ends with analysis of the academic life of Rudolf Horský, the main thought leader of this field. Taking catechism as a theological field, this work focuses mainly on principal and materialistic catechism within specific historical thought streams. In this work, I aim to discover significant points in history that influenced the catechism of CČSH and the thought leaders of this field. In particular, I examine the form, content and purpose of catechisms. Catechisms normally include religious education of a particular Church, thus it is understandable to consider catechisms to be the materialistic basis of catechesis. I study the pedagogical and religious education purpose of catechisms of CČSH based on the content relevant for baptism, confirmation, and influence of cultural-historical context to its content and usage.

Key words

The Czechoslovak Hussite Church – catechesis – catechism – religion education – religion textbook – school curriculum – catechumenate – baptism – confirmation – legislation of religion education

Obsah

Poděkování	2
Prohlášení o samostatném zpracování.....	3
Anotace	4
Klíčová slova	4
Annotation	5
Key words	5
Obsah	6
Seznam zkratk	8
Úvod	9
1. Katechetika	10
1.1 Vymezení pojmu a nástin historie oboru	10
1.2 Příbuzné obory	12
1.3 Katechismy	12
2. První teologická generace CČS(H)	14
2.1 Karel Farský	14
2.2 Úloha Československého katechismu a Učení náboženství křesťanského	17
2.2.1 Trojiční otázka v Československém katechismu a v Učení.....	18
2.2.2 Christologie v Československém katechismu a v Učení	19
2.2.3 Mravní zákony v Československém katechismu a v Učení.....	20
2.2.4 Svátosti v Československém katechismu a v Učení.....	21
2.2.5 Křest dospělých	22
2.2.6 Pastorační smysl obřadu křtu dětí	22
2.2.7 Vymítání nečistého ducha a dědičný hřích	23
2.2.8 Biřmování	23
2.2.9 Svátosti v Učení	24
2. 2. 10 Církev.....	26
2.4 Vyučování náboženství ve škole	27
2.4.1 Katechismy ve výuce náboženství.....	27
2.4.2 Vyučovací osnovy	29
2.4.3 Malý školský zákon a podmínky výuky náboženství v období první republiky Československé	29
2.4.4 Forma a obsah výuky náboženství	30
2.5 Učebnice náboženství CČS	31
2.5.1 Biblická čítanka Karla Farského	32
2.5.2 Učebnice Jaroslava Halbhübara	32

2.5.3 Další autoři	33
2.6 Spolek učitelů náboženství CČS/CČM.....	34
2.7 Alois Spisar	35
2.7.1 Biblická čítanka Nového zákona.....	35
2.7.2 Věrouka v duchu církve československé	36
2.7.3 Svátosti křtu a biřmování	37
2.7.4 Symbolika svátostí.....	38
2.7.5 Účinky svátostí	38
2.8 Podmínky pro výuku náboženství v období tzv. druhé republiky a Protektorátu Čechy a Morava	40
2.9 František Kovář.....	40
2.9.1 Náboženská výchova a christocentrismus	41
2.9.2 Ekumenismus	42
2.10 Základy řádu duchovní péče 1947.....	43
3. Druhá teologická generace CČS(H).....	46
3.1 Podmínky pro výuku náboženství po druhé světové válce.....	46
3.2 Zdeněk Trtík.....	48
3.2.1 Kvalifikovaná a nekvalifikovaná přítomnost Krista	50
3.2.2 Svátosti.....	52
3.2.3 Křest	52
3.2.4 Biřmování	54
3.2.5 Vyznání víry	55
3.3 Otto Rutrle.....	56
3.3.1 Osobnost učitele	56
3.3.2 Idealistický a realistický koncept výuky náboženství	57
3.3.3 Cíle výuky	58
3.3.4 Pastorece a laici.....	59
3.4 Další učebnice a pomůcky pro výuku náboženství.....	61
3.5 Právní úpravy výuky náboženství v období normalizace.....	63
3.6 Rudolf Horský	63
3.6.1 Úvod do katechetiky	64
3.6.2 Katechetická příručka <i>Cesta</i>	65
3.7 Jiřina Kubíková.....	67
Závěr.....	68
Seznam použité literatury	71
Summary	80

Seznam zkratek

- CČS – Církev československá
- CČM – Církev českomoravská
- CČSH – Církev československá husitská

Úvod

Jako jeden z nejdůležitějších projevů a činností církve, vedle homiletiky, misie a liturgie, jmenuje Milan Salajka katechezi. Pro to nachází opodstatnění již v biblickém svědectví o stvoření člověka.¹ Pojem katecheze používáme pro křesťanskou výchovu a vyučování, neomezujeme jej na přípravu ke křtu, ale myslíme jím „...mnohostranné vzdělávací a výchovné úsilí církve, aby se lidé začleňovali do zvláštního společenství, uvědoměle věřili a stávali se samostatnými křesťany v životě.“² Předkládaná práce se zabývá především principiální katechetikou, ale zahrnuje i otázky materiální a formální katechetiky, v podobě zkoumání obsahu a funkce katechismů. I přes ekumenické snahy poslední poloviny století jsou katechismy, stejně jako katechetika obecně, spojeny vždy s konkrétní církví. Obsahem katechetiky jsou výpovědi víry a věrouka církve je tradičně sumarizována právě v katechismech. Ačkoli se ČČSH považovala od počátku za církev nedogmatickou,³ sestavila katechismus v tradiční formě otázek a odpovědí již v prvním desetiletí své existence. V tomto smyslu plní katechismy funkci teologickou. Katechismus má ale i funkci pedagogickou. Na pedagogickém poslání katechismů je ještě o něco více vidět dobová podmíněnost textu. Text je lidským dílem a tak k dobovému kontextu přibývá ještě podmíněnost osobnostmi autorů. Vliv kulturně historického kontextu na jejich obsah a funkci bude v práci stěžejním tématem. Dále se pokusím zmapovat důležité historicko politické momenty ovlivňující výchovu a výuku náboženství, a nalézt, vyjmenovat a zhodnotit přínos jednotlivých autorů katechetice ČČSH. Některé obecné dobové rozdíly v teologických předpokladech ilustruji na konkrétních příkladech svátostí křtu a biřmování, protože těchto se katecheze mimo školní výuku významně týká a přípravě na ně jsou přednostně určeny i katechismy.

¹SALAJKA, Milan. *Teologie a praxe církve*. Praha: Karolinum, 2000. s. 94. ISBN 80-246-0102-8.

²SALAJKA, Milan, *Teologie...*, s. 9.

³„Jsme církev svobodná, nedogmatická; to znamená, že nemáme neomylných a nezměnitelných dogmat, jaké má např. církev římsko-katolická.“ In: SPISAR, Alois. *Moderní útvar náboženský. Náboženská revue*. 1932, IV/1, s. 41.

1. Katechetika

1.1 Vymezení pojmu a nástin historie oboru

S pojmem *κατέχειν* se setkáváme již v Novém zákoně. V evangeliu podle Lukáše a ve Skutcích je pojem užíván ve smyslu „o něčem se dozvědět“⁴ „dostat zprávu“⁵, případně „doslechnout se o něčem.“⁶ Apoštol Pavel používá toto slovo pro výuku Božího zákona.⁷ V podobném smyslu je slovo katecheze užito ve Skutcích, když autor mluví o vyučování o cestě Páně,⁸ takže snad můžeme říci, že je mu přiznán význam výuky k víře. Vedle katecheze, jako výuky křesťanství v nejširším slova smyslu, používáme pojem katechumenát, kterým myslíme pouze období přípravy k plnému začlenění do církve. Katechumenát jako období vyučování o svátostech, obsahu víry a Kristova učení se profiloval již od 2. století n. l. Mezi první texty, které se zmiňují o výuce před křtem, patří Didaché. Rozkvětu dosáhl katechumenát v období od 3. do 5. století,⁹ během něhož získal fixní obsah a rozšířila se praxe katechetických škol, např. v Laodicei nebo v Kartágu. Nejdůležitějšími osobnostmi této historické etapy byli Cyril Jeruzalémský, Řehoř z Nyssy, Theodor z Mopsuestie, Basil Veliký, Jan Zlatústý a Augustin. Katechumen, tedy vyučovaný, byl vyučován laikem a později vzdělaným katechetou.

Mystagogické katecheze Cyrila Jeruzalémského (4. století) rozlišují dva stupně katechumenátu, přičemž až ve druhém stupni se katechumen učil vyznání víry. Než do druhého stupně vstoupil, byly zkoumány jeho pohnutky a víra. Církev rozlišovala mezi učením (*δόγμα*) přístupným pouze pokřtěným a zvěstí (*κήρυγμα*), jež byla určena široké veřejnosti a katechumenům.¹⁰ Skutečné zasvěcení do tajemství víry bylo tedy spojeno až s přijetím první svátosti. Příprava ke křtu mohla trvat až tři roky a bezprostředně po křtu se uskutečnilo pomazání a přijetí eucharistie. Původně se obřady odehrávaly v rámci

⁴Lk 1, 4: „*ἵνα ἐπιγνώσῃς περὶ ὧν κατηχήθης λόγων τὴν ἀσφάλειαν.*“ [*abys poznal pravou povahu události, o nichž ses dozvěděl*].

⁵Sk 21, 24: „*...καὶ γινώσκονται πάντες ὅτι ὧν κατήχηνται περὶ σου...*“ [*...a poznají, že to, co se o tobě říká...*].

⁶Sk 21, 21: „*κατηχήθησαν δὲ περὶ σου ὅτι ἀποστασίαν διδάσκεις...*“ [*doslechli se o tobě, že učíš ...*].

⁷Ř 2, 18: „*καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου*“ [*a znáš vůli a zkoumáš/rozpoznáš co je důležité jsa vyučován zákonem*].

⁸Sk 18, 25: „*οὗτος ἦν κατηχημένος τὴν ὁδὸν τοῦ κυρίου...*“ [*ten byv poučen o cestě Páně...*].

⁹BUTTA, Tomáš. *Kapitoly z katechetiky: nástin náboženské výchovy a vzdělávání*. Praha: Blahoslav, 2011. s. 27. ISBN 978-80-7000-076-2.

¹⁰Sv. Cyril Jeruzalémský, *Mystagogické Katecheze*. Přeložil Pavel MILKO. Velehrad: Refugium, 1997. s. 15. ISBN 80-86045-09-9.

jedné události, přičemž vzkládání rukou a pomazání čela olejem a balzámem se začalo od křtu oddělovat ve 3. století. Později se z tohoto úkonu vyvinula samostatná svátost biřmování. Reformační církve mluví o konfirmaci. Má význam rozvzpomenutí se na křest v době dospívání a vědomé přijetí významu víry. Příprava obsahovala vyučování a zkoušku z Katechismu.¹¹ V souvislosti se zavedením povinné školní docházky v 19. století se ustálila praxe výuky křesťanství na školách právě v podobě přípravy na biřmování/konfirmaci.

V dnešní době můžeme katechezi strukturovat na výchovu rodinnou, předškolní, období školního vzdělávání a sborovou výchovu, v přípravách na první přijímání večeře Páně a ke konfirmaci (katechumenát), v přípravách na manželství nebo rodičovství nebo při sdružení mládeže. Posledním bodem je vzdělávání dospělých v biblických hodinách, na tematických konferencích apod. Dodnes není jasně zodpovězena otázka, zda a jakou formou vyučovat náboženství na základních školách jako povinný předmět. Návrat ke křesťanství v masovém měřítku je nepravděpodobný. Milan Salajka uvádí, že výuka náboženství je nekonfesními rodiči považována většinou za snahu obrátit děti na víru, a protože kořeny ateistické výchovy sahají hluboko do paměti dnešních generací, je taková snaha chápána za jednoznačně negativní. Druhá strana, církevní pracovníci vidí jako negativum zase pokus o přizpůsobení se pedagogickému programu a neplnění funkce, jíž by měla být výchova, tj. vedení ke křesťanství. Proto diskuse o oprávněnosti náboženského vyučování a výchovy oscilují kolem tématu úkolu, cíle takového vzdělávání. Tím by se snad pro obě strany mohla stát „*systematizace náhodných představ žactva o náboženském chápání světa a událostí v něm*“ a „*náčrt obrysů křesťanské kultury a civilizace, v jejímž rámci se evropská společnost nachází.*“¹² Větší význam oproti minulosti získalo tak vzdělávání dospělých, kterému se Salajka doporučuje dále věnovat. Zároveň je ochoten přiznat, že křešení situace musí přispět především církev přesvědčivým a odpovědným postojem ke svému vlastnímu vzdělávacímu a výchovnému poslání,¹³ v podobě kvalitního vzdělání duchovních a katechetů.

¹¹SALAJKA, Milan, *Teologie...*, s. 63.

¹²SALAJKA, Milan, *Teologie...*, s. 99.

¹³SALAJKA, Milan, *Teologie...*, s. 10.

1.2 Příbuzné obory

Z výše řečeného vyplývá úzké spojení katecheze a zvěstování, tedy kázání. Tomáš Butta rozlišuje význam pojmů podle funkce, kdy katecheze spíše vysvětluje obsah víry, kdežto zvěst a kázání mají víru vzbudit, vyvolat a posílit.¹⁴ Katechetika je tedy v rámci teologických disciplín blízka homiletice, ale protože v ní jde o obsah křesťanské víry a praxe, nelze ji oddělit od žádného teologického oboru, včetně biblistiky, dějin církve nebo dogmatiky. Úzce spjata je také s několika neteologickými vědními obory, především s pedagogikou a didaktikou, pedagogickou, školní a vývojovou psychologií, psychologií náboženství, sociologií a historií.

V 18. století se pro teologickou reflexi aktivit církve ustálil pojem praktická (někde také pastorální) teologie. Tato vědní disciplína zahrnuje poimeniku, homiletiku, liturgiku a právě katechetiku. Katechetiku pak rozdělujeme na principální katechetiku, zabývající se cílem, funkcí, podmínkami, předpoklady a dějinami katecheze, materiální katechetiku, která zkoumá a zpracovává obsah katecheze a formální katechetiku, jež doporučuje metody a formy výuky.

1.3 Katechismy

Již od ranných křesťanských dob se setkáváme s formulováním základních věroučných tezí, jež byly později systematicky předkládány katechumenům, aby byla zajištěna jednota obsahu víry. Křesťanská víra je od počátku shrnuta v několika precizních větách vyznání víry, kředa, díky nimž je zajištěna její kontinuita. Ve smyslu ústně podávaných věroučných výkladů používá označení „katechismus“ Aurelius Augustinus (4. - 5. století).¹⁵ První kniha byla takto označena německým reformátorem Andreasem Althammerem v roce 1528¹⁶, další Martinem Lutherem v roce 1529.¹⁷ Od reformace je výraz používán jako terminus technicus pro výklad hlavních článků víry.¹⁸ Katechismus v podobě knihy mívá nejčastěji formu otázek a odpovědí, které se v některých obdobích memorovali zpaměti. Tuto vyučovací metodu kritizovali i

¹⁴BUTTA, Tomáš, *Kapitoly z katechetiky...*, s. 9.

¹⁵MATYÁŠ, Milan. *Poselství husitských katechismů*. Praha: Blahoslav, 1994. s. 3. ISBN 80-7000-336-7.

¹⁶*Catechismus. Das ist Unterricht zum christlichen Glauben, wie man die Jugend lehren und ziehen soll, in Frageweis und Antwort gestellt.*

¹⁷*Enchiridion. Der kleine Catechismus für die gemeine Pfarrherrn und Prediger. Deusch Catechismus.*

¹⁸MATYÁŠ, Milan, *Poselství husitských katechismů...*, s. 3.

pedagogové a duchovní CČSH. Katolická církev vydala v polovině 16. století *Velký*¹⁹ a *Malý katechismus*²⁰ a po tridentském koncilu ještě *Římský katechismus*.²¹ V Současné době užívá katolická církev *Katechismus katolické církve*, jež vyšel česky v letech 1992 a 1995. Katechismus je aktivně využíván při katechezi katechumenů, neučí se ale nazpaměť. Slouží jako vodítko a výklad všech věroučných dogmat církve, kterým musí katechumen rozumět. V evangelickém prostředí si také katechismy zachovaly význam výkladu věrouky, nazpaměť se již ale též neučí. Netrvá se na přesném opakování formulí a katechismy jsou spíše podkladem pro pochopení obsahu víry.²²

¹⁹*Summa doctrinae christianae.*

²⁰*Catechismus minimus.*

²¹*Catechismus Romanus.*

²²BUTTA, Tomáš, *Kapitoly z katechetiky...*, s. 55.

2. První teologická generace CČS(H)

„CČS nešlo o nové náboženství, ale o to, aby církev plnila své poslání na této zemi tak, jak jí je určil Ježíš Kristus a jak je v aktuální situaci vyrozumívá ve svém duchovním i theologickém zápase dneška.“²³

Vznik Církve československé husitské (do roku 1971 Církve československé) je unikátním plodem katolického modernismu zasáhnuvšího celou Evropu přelomu 19. a 20. století. Církev se vydělila z Římskokatolické, hlasováním Klubu reformních kněží v Národním domě na Smíchově 8. ledna 1920.²⁴ Vznik nové církve byl překvapivým výsledkem dlouholetých snah k modernismu inklinujících katolických kněží o reformu církve. Reformy, které papež Benedikt XV. odmítl, se via facti rozhodli uskutečnit radikálně orientovaní kněží Jednoty katolického duchovenstva sdružující se v organizované frakci Ohnisko. Protože byl tento krok vnímán veřejností negativně,²⁵ rozhodl se Karel Farský založit Klub reformních kněží, což se stalo 15. září 1919 a zde se již objevila tendence vyřešit situaci vytvořením národní církve. Tato myšlenka nebyla nijak převratná nebo nová,²⁶ ale její uskutečnění bylo nakonec nečekané.²⁷ Práce na specifikaci a ustálení věroučných postojů nové církve pak zaměstnala celou první theologickou generaci CČS,²⁸ byť nevznikla zcela nepřipravena.²⁹

2.1 Karel Farský

Ideové názory Karla Farského, které utvářely CČS(H) v počátcích její existence nalézáme v úvodnících *Českého zápasu* pod názvem *Naše postila*, které vycházely od roku 1921 a byly souborně vydány v roce 1952 v Praze. Za nejstarší literární projev

²³EBERTOVÁ, Anežka. Církev v proměnách. In: KAŇÁK, M. *Padesát let Československé církve: sborník studií pracovníků Husovy fakulty*. Praha: Husova bohoslovecká fakulta, 1970. s. 122.

²⁴KAŇÁK, Miloslav. K 8. lednu. *Náboženská revue*. 1938, X/6, s. 328.

²⁵„Veřejnost totiž vnímala především kněžské sňatky, což celkově vedlo k degradaci reformního úsilí, jež tak bylo omezováno pouze na tento bod, čehož vydatně využívala nejenom proticírkevně zaměřená propaganda zvnějšku, ale také vedoucí autority v církvi samotné.“ In: FRÝDL, David. *Zrod Církve československé (husitské)*. In: *90 let Církve československé husitské*. Praha: Blahoslav. 2010. s. 25.

²⁶KOVÁŘ, František. Reformní snahy ze 70tých let minulého století. *Náboženská revue*. 1937, IX/4, s. 231.

²⁷„Pro osamostatnění Československé církve se vyjádřilo kladně z přítomných 215 členů 140, 66 hlasů bylo proti a 5 hlasů nerozhodných. Výsledek byl překvapením snad pro každého. Ještě v průběhu schůze zaznívala velká část hlasů, které hovořily proti vzniku nové církve.“ In: FRÝDL, David, *Zrod...*, s. 28.

²⁸SPISAR, Alois. *Moderní útvar náboženský...*, s. 41.

²⁹SPISAR, Alois. *Ideová příprava církve československé*. *Náboženská revue*. 1935, VII/6, s. 321 – 331.

věroučného dosahu považuje Zdeněk Trtík články Karla Farského o eucharistii *O částém sv. Přijímání věřících, zejména bohoslovcův* (Euch. 1905, str. 125) a *Choromyslní ve zpovědnici a u stolu Páně* (Euch 1906, str. 151 a 1907, str.5)³⁰ „Farský je napsal ještě jako římský kněz. Rozsáhlejší práci rázu věroučného s problematikou výkladu Bible je *Stvoření*³¹...“³² Farského vize a teologie prvních let církve je silně určována třemi vlivy. Za prvé bylo nutné fixovat liturgii, která byla značně rozstříštěná³³ především z důvodu probíhající pravoslavné krize.³⁴ Dále srozumitelně poukázat na rozdíly³⁵ mezi nově vznikající a mateřskou církví. Do třetice jasně vymežit hranice modernismu,³⁶ z něhož plynuly pro teologii poměrně zásadní důsledky. Celkový ráz teologické práce prvních dekád církve je tedy negativní,³⁷ církev se vyhraňuje, tvůrčí práce následují až v dalších desetiletích. Prosazení jednotného vysluhování liturgie Karla Farského, přijaté na prvním církevním sněmu v srpnu roku 1924, trvala několik let.³⁸ Jakým způsobem se

³⁰TRTÍK, Zdeněk. Nejstarší pokus dr. K. Farského o systematické vyjádření hlavních věroučných principů. *Náboženská revue ČČS*. 1942, XIV/4, s. 193.

³¹FARSKÝ, Karel. *Stvoření: výklad k biblickému ličení vzniku světa v duchu církve československé*. Praha: Politika, 1920.

³²TRTÍK, Zdeněk, Nejstarší pokus..., s. 193.

³³„Rozmanitost tvarů a forem bohoslužeb ČČS se stala trvale neúnosnou. Někteří kněží sloužili stále přesně podle předloženého římského formuláře, mnozí si jej upravovali podle svého, další vytvářeli celé bohoslužebné útvary.“ In: KRUPICA, M. Proces ustalování liturgie Farského. *Theologická revue ČČSH*. 1986, XIX/6, s. 187.

³⁴„V duchu tehdejších jednání se Srbskou pravoslavnou církví pracuje liturgická komise pod vedením Prof. A. Tuháčka na návrhu nové liturgie, ... Dr. Karel Farský použil návrhy Prof. A. Tuháčka, ale netvoří z libovolných textů. (...) Do svého návrhu přejímá texty liturgií západního i východního ritu, které však přepracovává, parafrázuje, různě spojuje. Vlastních textů užívá Dr. Karel Farský ve svém návrhu málo.“ In: KOTRČ, Rostislav. *Vývoj liturgie Dr. Karla Farského*. Praha, 2004. Diplomová práce. Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy. s. 44 – 48.

³⁵„Otcové zakladatelé neprovedli pouhý překlad mše. Oni ji také ideově transponovali v duchu modernistických myšlenek. Zbavovali ji určitých biblicky neadekvátních symbolů, vyloučili z ní ideje obětництва a transsubstanciacie, zavrhlí její právnícko záslužný charakter.“ In: SALAJKA, Milan. *Otázka po liturgickém principu a spiritualitě ČČSH*. *Theologická revue Husitské teologické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*. 1992, XXV/1, s. 7.

³⁶„V učení o Bohu se stavíme proti pantheismu a každému omezování Boha světem. ale i proti starocírkevním názorům o Bohu, najmě o třech osobách v Bohu. (...) My, uznávající tu dokonalost života Božího a plnost vztahů Boha ke světu, chceme ji vyjadřovat způsobem naší době srozumitelným, proto zamítáme tři různé osoby, mluvíme o trojjediném působení Božím ve světě jako Tvůrce, Zjevitel a Posvětitel, a trojjediném životě v Bohu jako původci či Otcí vši dokonalosti...“ In: SPISAR, Alois. *Ideový vývoj církve československé*. Praha: Blahoslav, 1936. s. 256.

³⁷„Po počátečním svém stadiu, v němž se život čl. církve vybíjel namnoze v negaci, kritice, polemice a boji... si církev uvědomila svůj hlavní úkol nábožensky tvůrčí a snaží se jej podle svých sil plnit.“ In: KOVÁŘ, František. *Masaryk a Československá církev*. *Náboženská revue*. 1930, II/1, s. 6.

³⁸„Omylem... jest domněnka značně rozšířená mezi duchovenstvem ČČM, že bohoslužebný řád jest soukromou záležitostí toho kterého duchovního, že každý duchovní může si konati bohoslužby, jak uzná za dobré. I trvá na mnohých místech dosud stav, jaký byl omluvitelný v prvních začátcích církve, ale jaký dnes je už nenesitelný...“ In: KALOUS, František. *Úsilí Dra Karla Farského o jednotnou liturgii v ČČS*. *Náboženská revue ČČS*. 1934, VI/5, s. 330.

vypořádala CČS(H) s pojmy transsubstanciace³⁹ a s božstvím Ježíše Krista v prvních letech své existence je rozvedeno v mé bakalářské práci.⁴⁰ Těmito všemi proudy bylo určováno vyznění kontroverzního *Československého katechismu*,⁴¹ schváleného diecézními radami pražskou a východočeskou v srpnu a říjnu roku 1922, vydaného krátce po *Stručném výkladu náboženské nauky*⁴² ve *Zpěvníku*. (*Stručný výklad náboženské nauky* byl později vydán samostatně pod názvem *CČS, Stručné informace o náboženských názorech úkolech a organizaci církve českomoravské*.⁴³) Text *Katechismu*, k jehož sepsání dal podnět František Kalous,⁴⁴ byl napaden z pantheismu.⁴⁵ To bylo jedním z důležitých podnětů k úpravám⁴⁶ a vydání *Učení náboženství křesťanského pro věřící církve československé*,⁴⁷ které je vlastně třetím vydáním *Katechismu*. Bylo přijato druhým zasedáním prvního sněmu CČS,⁴⁸ konaném v Praze ve dnech 28. – 30. března 1931

³⁹ „To, co zde bylo uvedeno z nauky o večeři Páně (...) znamená přece naprosté opuštění římskokatolické a starokřesťanské nauky o ztotožnění chleba a vína s tělem a krví Páně, dále odmítnutí pojmu a důsledků přepodstatnění a ztotožnění večeře Páně jako oběti (mše) a oběti smrti Ježíšovi na kříži.“ In: SPISAR, Alois. *Věrouka v duchu Církve československé, díl 2*. Praha: Blahoslav, 1945. s. 215.

⁴⁰ Mnohem zevrubnější pojednání by si zasloužila i otázka návaznosti těchto tezí na tradici církevních Otců. Pro příklad uvedu jen poznámku Pavla Koláře v článku o Agendě CČSH z roku 2006: „*Liturgické aluze na Liturgii Jana Zlatoústého (byzantský ritus) mají v Liturgii Karla Farského charakter spíše textový a formální než věcný a v úvodu k Agendě je explicitně uvedeno, že vedle dosavadní liturgické tvorby CČS(H) byla jejím základním inspiračním zdrojem Agenda ČCE (Československá církev evangelická). Dlouhodobá nevyjasněnost postoje CČSH k obecnému liturgickému dědictví církve (ačkoli mnoho mých spolubratří a spolusester by mi namítlo, že se jedná pouze o mou osobní nevyjasněnost, již nesdílejí) vede dle mého k jisté ztrátě synchronní i diachronní ekumenicity liturgického života, liturgické zbožnosti a jejich forem v CČSH.*“ In: KOLÁŘ, Pavel. *Ekumenické poznámky k Agendě CČSH*. Getsemany [online]. 2008, č. 195. [cit. 2012 – 11 - 29]. Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/1294#sdfootnote2sym>

⁴¹ FARSKÝ, Karel a KALOUS, František. *Československý katechismus. Učebnice pro mládež a věřící církve československé*. Příbram, 1922.

⁴² FARSKÝ, Karel. *Stručný výklad náboženské nauky*. In: *Zpěvník písní duchovních církve československé*. Praha: Politika, 1922. s. 193.

⁴³ FARSKÝ, Karel. *CČS Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organizaci církve československé*. Praha: Blahoslav, 1925.

⁴⁴ SPISAR, Alois. Třetí vydání Českomoravského katechismu. *Náboženská revue*. 1942, CČS XIV/3, s. 130.

⁴⁵ „Nejvíce uškodil Kunstovný Katechismu označením Farského pojetí Boha za pantheistické. (...) Jako Kunstovnému, tak daří se každému, kdo vykládá knihu chytá se jedné nebo dvou vět a nehodnotí knihu jako celek.“ In: SPISAR, Alois. *Ideový vývoj...*, s. 256.

⁴⁶ „Na základě odkazu bratra Karla Farského, usnesení sněmovních, jakož i veškeré dosavadní ideové práce v CČM přepracovali jsme Českomoravský katechismus a značně rozšířili. Ale nejen rozšířili, nýbrž též - nechci říci přímo opravili, ale jistě upravili. Poznali jsme, co v Katechismu Farský – Kalous naráželo na odpor, čemu nebylo dobře rozuměno, a proto jsme nejen doplňovali, ale též upravovali, a tím snad i opravovali.“ In: SPISAR, Alois. *Třetí vydání...*, s. 131.

⁴⁷ SPISAR, Alois a KALOUS, František. *Učení náboženství křesťanského pro věřící církve československé: dle odkazu Karla Farského formou katechismovou sestavili a rozšířili duchovní církve československé*. Příbram, 1929.

⁴⁸ KALOUS, František. Z ideové práce v církvi českomoravské. *Náboženská revue*. 1942, XIV/3, s. 157.

společně s Vyznáním víry.⁴⁹ Neboť *Katechismus* a *Učení* jsou prvními dvěma věroučnými texty a na dlouhou dobu jedinými katechismy církve, budu se oběma věnovat zevrubněji ve vzájemném porovnání. V příslušných kapitolách připojím poznámky z jiných Farského textů, které se obšírněji zabývají svátostmi křtu a biřmování, což jsou již zmíněné *Stvoření*,⁵⁰ dále *Stručný výklad náboženské nauky*⁵¹ z roku 1922. Tentýž text upravený po prvním zasedání prvního církevního sněmu a vydaný roku 1925, pak *CČS, Stručné informace o náboženských názorech úkolech a organizaci církve československé*⁵² a do třetice druhé vydání tohoto textu z rozhodnutí Ústřední rady, upravené Františkem Pokorným v roce 1928 a vydané roku 1929.⁵³

2.2 Úloha Československého katechismu a Učení náboženství křesťanského

*Katechismus*⁵⁴ byl sepsán jako text věroučný, měl ukončit problémy spojené s tzv. pravoslavnou krizí, zároveň byl ale myšlen jako školní učebnice.⁵⁵ Je členěn na čtyři hlavní kapitoly: I. Náboženství; II. Příkázání a odkazy; III. Bohoslužba; IV. Církev. *Učení*⁵⁶ je rozšířeným⁵⁷ textem, člení se na tyto kapitoly: I. O Bohu, II. O Ježíši Kristu, III. O Zákoně mravním, IV. O Zbožnosti a V. O Církvi. *Katechismus* se v kapitole I. odráží od skutečnosti, že Bůh je především „... vševládný Tvůrce nebo Stořitel.“⁵⁸ Zásadní je, že Boha nemůžeme nikdy zcela popsat, ani poznat. Problematickým se stal ve své době výrok:

⁴⁹ „Prvním usnesením tohoto zasedání bylo přijetí *Učení náboženství křesťanského pro věřící CČS včetně přijetí Vyznání víry pro dospělé věřící a pro bohoslužby CČS (později tzv. Velké krédo) a Vyznání víry pro děti a pro školu (později tzv. Malé krédo, ještě později označované jako Vyznání víry pro katechezi).*“ In: *Historie sněmů CČSH. Sněmy CČSH do roku 1994* [online]. [cit. 2012 - 10 - 19]. Dostupné z: <http://www.csch.cz/view.php?id=43>

⁵⁰ FARSKÝ, Karel. *Stvoření...*

⁵¹ FARSKÝ, Karel. *Stručný výklad...*, s. 193.

⁵² FARSKÝ, Karel. *CČS Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organizaci církve československé*. Praha: Blahoslav, 1925.

⁵³ FARSKÝ, Karel. *CČS Stručné informace...*

⁵⁴ FARSKÝ, Karel a KALOUS, František. *Československý katechismus...*, s. 25.

⁵⁵ „Účelem katechismu – podle slov bratra Kalouse – bylo, dáti učebnici školní a urychlití rozřešení pravoslavné krise...“ In: SPISAR, Alois. *Ideový vývoj...*, s. 187.

⁵⁶ SPISAR, Alois a KALOUS, František. *Učení náboženství křesťanského...*, s. 53 – 54.

⁵⁷ „Vydávajíce *Učení* r. 1929, naznačili jsme, jak jsme postupovali: dle odkazu Karla Farského. (...) Neomezovali jsme se pouze na *Katechismus* z r. 1922, ale brali jsme zřetel též na to, co napsal Farský o naší nauce už před *Katechismem...* a ovšem i na určitý ideový vývoj církve v letech 1922 – 1929.“ In: SPISAR, Alois. *Třetí vydání...*, s. 131.

⁵⁸ FARSKÝ, Karel a KALOUS, František. *Československý katechismus...*, s. 2.

„Živý zákon světa jest Bůh.“⁵⁹ Nejdůležitější pro lidský život je poznání Božího mravního zákona, který nejlépe pochopil a vyložil Ježíš Kristus a proto se stal nejdůležitějším prorokem, svatým. Proto Ježíše křesťané následují. Jeho učení se nazývá evangelium a každý, kdo naslouchá tomuto učení a snaží se pochopit mravní zákon a svůj život s ním sjednotit, se stává Ježíšovým učedníkem a tedy křesťanem. Znamená to uznat boží zákon, který vykládal Ježíš a získat tak víru a svobodu. Pojmy království nebeské a boží soud jsou vyloženy jako přítomné děje. Království nebeské je pro Farského život lidí, kteří přijali boží zákony. Boží soud vnímá jako právě se odehrávající krizi. „Boží soud v lidstvu se děje ustavičně, jak v duši jednotlivých lidí, tak v životě národů.“⁶⁰ Naproti tomu život bez božích zákonů je nazýván peklem. Opětovného navrácení k životu ve víře je možné dosáhnout uznáním svých prohřešků, pokáním. Ježíšův význam leží především v příkladě, který svým následovníkům dal. Ukázal, že je možné zvítězit nad zlem, slabostí a hříchem, a proto je nazýván Spasitelem. V otázce poznávání Boha rozlišuje poznatelnost Boha jakožto Zjevitele svých zákonů a Posvětitelů lidí, které dovede k dokonalosti a sjednocení se sebou samým. Otázce vlastností Boha se *Katechismus* více nedotýkal.

2.2.1 Trojiční otázka v Československém katechismu a v Učení

Protože se Farský v katechismu nesnaží vyložit Trojici,⁶¹ věnuje Alois Spisar vysvětlení svých rozšíření a úprav textu *Katechismu* ve věci Trojice podstatnou část článku *Třetí vydání Českomoravského katechismu* v Náboženské revue ČČS z roku 1942 a zároveň v *Učení* definuje Boha jako bytost žijící trojjediným⁶² životem, jako Tvůrce, Zjevitele a Posvětitelů, a říká, že těmito třemi způsoby se projevuje v lidstvu a člověku. Drží se stanoviska, že pro vykreslení bohatosti a dokonalosti života a existence v Bohu

⁵⁹ „Výměr Boha, že jest živý zákon světa, není nesprávný, ale nutno tu rozumět Boha, pokud jest imanentní, sice odlišný od světa a přírody, ale nikoli odloučený, vzdálený od světa, nýbrž působící a tvořící svět... Aby se však předešlo i zdání pantheismu, bylo třeba zdůraznit původ zákonů přírodních z vůle Boží, z Boha a odlišit zákony přírodní od Boha, neztotožňovat je s vůlí Boží, nýbrž zvat je dílem Božím.“ In: SPISAR, Alois. *Třetí vydání...*, s. 135.

⁶⁰ FARSKÝ, Karel a KALOUS, František. *Československý katechismus...*, s. 6.

⁶¹ „Farský se tou otázkou zabýval od počátku církve, ale v *Katechismu* nepřinášel toto své chápání, z čehož vzniklo zdání, že Trojici prostě popřel, že mu ta starocírkevní nauka o Trojici nic nepravila. Ve skutečnosti však se měla věc jinak. Naukou o Trojici zabýval se Farský již před *Katechismem*. (...) Farský mluví o Trojici Boží, ale jak se ona zračí, jak se jeví a jak působí v člověku. (...) Je to působení navenek.“ In: SPISAR, Alois. *Třetí vydání...*, s. 135.

⁶² „Oddíl Bůh sám v sobě je přidán k odkazu Farského v nauce o Bohu, ale nikoli přilepen, nýbrž vnitřně vyplývající z názorů Farského. (...) Farský nezříkal se názvů Otec, Syn a Duch svatý pro Boha. Nebral je však ve smyslu tří různých a od sebe odlišných osob v Bohu. Podržel je ve smyslu Trojice ekonomické.“ In: SPISAR, Alois. *Třetí vydání...*, s. 136.

není nutné užívat pojmenování osoba, ani Otec, Syn a Duch.⁶³ V jiných textech dřívějšího data Spisar víru ve tři osoby Boží také odmítá.⁶⁴ Zároveň si uvědomuje problematičnost této pozice ve vztahu k udílení křtu podle Mt 28, 19, která je uvedena i v *Učení*. Považuje za úkol budoucích teologů ČČS tento rozpor vyřešit.⁶⁵

2.2.2 Christologie v Československém katechismu a v Učení

Ježíš⁶⁶ je v *Katechismu* vřazen mezi proroky, jakožto člověk, který zaujat poznanou pravdou učí národy blížit se Bohu. Stejnou úlohu hráli i proroci Mojžíš, Buddha, Sokrates, Mohamed, Zarathustra, Konfuce a další. Dokonce jmenuje národní proroky. Ježíš je člověkem, který jako první dokonale sjednotil svůj život s Bohem. *Učení* přidává výklad spásného Ježíšova díla, Ježíše jako vykupitele, které nespojuje s Kristovou smrtí, ale s mravním vedením pozemského Ježíše tak jako Karel Farský v *Katechismu*. „Farský nepřijímal starocírkevní nauky o zástupní a satisfakční smrti Ježíšově za lidstvo na kříži, ale hlásal význam Ježíšova utrpení a Ježíšovy smrti jako příkladu, příkladné oběti pro lidstvo.“⁶⁷ Spisar se dále domnívá, že Farský se vyjadřuje zdrženlivě o nesmrtelnosti a zdůrazňuje život na zemi a práci proto, že soudobá kritika vyčítala křesťanství i přílišné zaměření na posmrtný život.⁶⁸ Náboženství je tedy určeno především žijícím lidem. Má se vyjadřovat k životu. A křesťan se v životě má nechat vést odkazem evangelií o životě pozemského Ježíše.

⁶³ „Imanentní Trojice, jejíž názvy Otec, Syn (Slovo) a Duch jsou původu biblického a neznamenaají tam tři různé osoby, znamená jen Boha jednoho, jenž je důvodem a příčinou sebe sama... V tom není Trojice ve smyslu tří osob a podle starocírkevní theologie není to ani starocírkevní modalismus. Je to aspoň poněkud přístupné vysvětlení Boha jako bytosti nejvyšší dokonalé...“ In: SPISAR, Alois. Třetí vydání..., s. 136.

⁶⁴ „Odmítající víru ve tři různé osoby v Bohu, nemůžeme přijmout víru v Ježíše Krista jakožto vtěleného Boha, skutečnou druhou božskou osobu, syna Božího ve smyslu methafysickém. Ježíš jest ČČS synem Božím ve smyslu ethickém či mravním, člověkem Bohu milým, ano nejmilejším ze všech lidí, jelikož první z lidí poznal Boha jako laskavého Otce všech lidí...“ In: SPISAR, Alois. K našemu učení. *Náboženská revue ČČS*. 1931, III/2, s. 57

⁶⁵ „Je jisto, že původně, v době apoštolské, neudílen křest ve jménu Otce i Syna i Ducha svatého, nýbrž ve jménu Ježíše Krista. Jaký smysl má udílení křtu ve jménu Trojice, jíž naše učení nepřijímá?“ In: SPISAR, Alois. K našemu učení..., s. 60.

⁶⁶ „Farský ponechává Ježíši název Syn Boží, ale jen ve smyslu ethickém, mravním, jak i Ježíš chtěl, aby všichni lidé byli syny a dcerami Božími. (...) Synovství Boží je podle Farského sjednocení s Bohem...“ In: SPISAR, Alois. Třetí vydání..., s. 137.

⁶⁷ SPISAR, Alois. Třetí vydání..., s. 138.

⁶⁸ „A potom také se křesťanství vytýká eschatologický ráz, že totiž si nevšimá dosti života zde na zemi a že se dívá a káže se dívat jen v záhrobí.“ In: SPISAR, Alois. Třetí vydání..., s. 139.

2.2.3 Mravní zákony v Československém katechismu a v Učení

Druhá kapitola *Katechismu* a třetí kapitola *Učení* obsahují téma mravních zákonů. *Katechismus* se omezuje na výčet závazných přikázání (Ex 3-17), uznává proroky Starého zákona a připojuje Ježíšovo naplnění Desatera dvojím přikázáním lásky (Mt 22, 37-39) a zlaté pravidlo (Mt 7, 12). Odkazuje na Cyrilometodějství, Jana Husa a čtyři artikuly pražské, Jednotu bratrskou, Jana Amose Komenského a Šestero. Co ze všech odkazů nejjasněji vysvětluje, je snaha o pravdivost jako takovou. Ostatně z celého katechismu vyčteme především pokus pravdivě vyjádřit, národním a soudobým jazykem, co je víra a kam má člověk vést. Bez složitých teologických rozborů. „*Církev československá klade důraz ve své náboženské nauce na svobodu svědomí a shodu víry s vědou.*“⁶⁹

Učení věnuje mravním zákonům celou kapitolu. Mravní dobro definuje jako shodu lidského jednání s Božími zákony a vyzdvihuje odpovědnost za vědomé a dobrovolné jednání. Přibližuje, co znamená dvojí přikázání lásky. Vysvětluje, že jde o zdokonalení a zjednodušení mravnosti právě tím, že místo konkrétních zákonů zahrnutých ve starozákonním desateru, vyjádřil Ježíš mravnost a dobro jednoduchou zásadou milovat Boha a bližní. V dalších podkapitolách vyzývá k následování Ježíšova pozemského života, jeho jednání a slov, lásce ke světu, pravdě, konání dobrých činů. Blahoslavenství cituje z Matouše (Mt 5, 1-12) a v duchu tohoto podání Ježíšova kázání (Kázání na hoře) chápe hmotné bohatství ne jako překážku, ale jako „...*prostředek k usutečňování lásky k bližnímu.*“⁷⁰ Zabývá se konkrétními otázkami rozluky manželství a království božího,⁷¹ které může nastat již tady na zemi, díky lidské práci pro dobro bližních a pro pravdu. Probírá historii národa a hledá doklady křesťanského jednání. Tedy takového, jaké pokládá za pravdivě křesťanské, to znamená jednání následující Ježíšova slova. Nachází je u Mistra Jana Husa a Jednoty bratrské. Nově zmiňuje Petra Chečického a až po něm Jana Amose Komenského a Šestero. Zaměřuje se na národní jazyk, vzdělávání a výchovu mládeže. Odkazuje na ducha Kristova, který se podle autorů „...*zachoval v Písmu a v podání starokřesťanském.*“⁷² a kterým má křesťan naplňovat své mravní snažení. Duch Kristův je pro CČS(H) pojmem specifickým. Má souvislost s nedogmatickým charakterem církve, se zásadou svobody svědomí a to tu, že křesťan a

⁶⁹FARSKÝ, Karel a KALOUS, František. *Československý katechismus...*, s. 2.

⁷⁰SPISAR, Alois a KALOUS, František. *Učení náboženství...*, s. 31.

⁷¹„*Ježíš nazýval souhrn všeho mravního a duchovního dobra království boží.*“ In: SPISAR, Alois a KALOUS, František. *Učení náboženství...*, s. 32.

⁷²SPISAR, Alois a KALOUS, František. *Učení náboženství...*, s. 35.

církev se má řídit především právě duchem Kristovým nikoli dogmaty. Z věrouky má být vyřazeno vše, co je dobově podmíněno a zůstat má jen smysl, význam evangelia, jehož nositelem je duch Kristův.⁷³ Různorodé výklady mají být třibeny právě duchem Kristovým, ale zároveň pochopení smyslu podle ducha Kristova může vést k více formám vyjádření téhož.

2.2.4 Svátosti v Československém katechismu a v Učení

Třetí kapitola *Katechismu* a čtvrtá kapitola *Učení* obsahují texty o veřejných, soukromých projevech náboženství (v *Učení* o projevech zbožnosti), o bohoslužbě, svátostech, obřadech. *Katechismus* se omezuje na výčet svátostí a konstatování, že po prvním uvedení člověka do Ježíšova království božího, kterým je křest, je nejdůležitější svátostí památka poslední večeře Ježíšovy. Při té dochází ke „...z přítomnění Ježíše Krista a spojení člověka s Bohem.“⁷⁴ *Učení* rozebírá každou svátost zvlášť.⁷⁵

⁷³ „Podstata musí býti zachována..., ale odstraněno musí býti reformou, co vnesl vývoj časový do křesťanství, do církve, co není v duchu a ve smyslu evangelia. (...) Duch Kristův není pojem neurčitý. Kdo zná evangelia, zná i ducha Kristova. Z toho ducha vplynula již v evangeliu Kristově určitá nauka, která pak v duchu Kristově rozprádána od apoštolů a církve poapoštolské a musí býti rozprádána, pokud církev bude existovati.“ In: SPISAR, Alois. *Ideová příprava...*, s. 323.

⁷⁴ FARSKÝ, Karel a KALOUS, František. *Československý katechismus...*, s. 20.

⁷⁵ „Jestliže v *Katechismu* jsou jmenovány jen dvě svátosti, ze stylisace neplyne, že by jich nebylo více. Praví se tam: *Nejpřednější tajemstva jsou křest a večeře Páně. Tedy nejpřednější, a ne jediná.*“ In: SPISAR, Alois. *Třetí vydání...*, s. 142.

2.2.5 Křest dospělých

Než se dostaneme k *Učení*, věnujme se Farského přístupu ke křtu a biřmování. Farského definice křtu jako uvedení člověka do Království božího je velmi krátká. Není začleněním člověka do konkrétní církve ale zasvěcením do nového života. Křest „...*jest úkon první náboženské obrody jednotlivcovy. Ježíš nazývá to znovuzrozením...*“⁷⁶ Dále definuje křest jako očistu, jejímž duchovním náznakem je přirozená vodní koupel nebo polití a svědectví křtitele. (Mt 28, 19 - 20) Již zde naznačuje problematičnost křtů nemluvňat, protože dítě nemůže plně prožít celou hloubku aktu očištění a zároveň, vzhledem k tomu, že dítě není podle CČS zatíženo dědičným hříchem ve smyslu viny, nejsou křtem snímány hříchy.

2.2.6 Pastorační smysl obřadu křtu dětí

Dále se více věnuje křtu nemluvňat, kde píše: „*Nebude však dítěti jeho křest platen, nepokřtíli se mu v jeho zájmu společnost, v které žije a od které přijme výchovu svou, dobrou nebo nedobrou (...)* Vskutku jest dítěti mnohem více potřebí křtu společnosti, v které bude vyrůstat, aby na ně nepřenášela hříchy své...“⁷⁷ Očištění, které nemůže nemluvně prožít, prožívají kmotři, rodina a celá náboženská obec. Křest dítěte je v podstatě obnovováním autentické víry přítomných. Je podstatný proto, že očištěna musí být především obec, která bude budoucího dospívajícího vychovávat. Ta je totiž za jeho výchovu plně odpovědná.⁷⁸ Vidíme, že Farský klade důraz na pastorační význam obřadů. Zároveň za touto konkrétní tezí se skrývá složitější dedukce, spočívající opět na vymezení se vůči víře Římskokatolické církve ohledně působení svátostí *ex opere operato*. S tímto přístupem ke křtu totiž odpadá odpovědnost rodiče a obce za výchovu dítěte. Vina za zlo v člověku je jednoduše svalena na následky Adamova a Evina hříchu a rodiče nemají udělat nic víc, než nechat dítě pokřtít. Boj dobra a zla je ponecháván na Bohu a věřící je ušetřen všech bojů o čisté svědomí a o svědomí svých dětí.⁷⁹ Farský kritizuje Římskokatolickou církev v článku *Blahoslavenství života plodného* (z Českého zápasu z roku 1923 číslo 26) za její zpronevěru pravdě v této věci. „*Proto si libují lidé, že*

⁷⁶FARSKÝ, Karel. *Stručný výklad...*, s. 205.

⁷⁷FARSKÝ, Karel. *CČS Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organisaci církve československé*. Praha: Blahoslav, 1925. s. 38.

⁷⁸„*Nejsou-li křesťany rodiče, těžko státi se křesťanem dítěti.*“ In: FARSKÝ, Karel. *Blahoslavenství života plodného*. Český zápas. 1923, č. 26. In: *Postily*. Praha: Blahoslav, 1952. s. 278.

⁷⁹„*Čeliti ďáblu je podle té nauky povinností Boha. A nedovede-li Bůh odstraniti ďábla se světa a zbaviti ho jeho moci, kdež pak člověka?*“ In: FARSKÝ, Karel. *Blahoslavenství života...*, s. 278.

se jim v ní (v Římskokatolické církvi, pozn. autora) lehce žije, - ona toho mnoho na člověku nežadá, a co žádá, dovede ti sleviti, jenom uznáš-li její panství nad sebou. Ale to právě není křesťanství a žádný křest...“⁸⁰

2.2.7 Vymítání nečistého ducha a dědičný hřích

Za ještě podstatnější považoval Farský zbavit věřící názoru, že novorozené dítě je po narození již nečisté a před křtem je z něho nutné vymítat⁸¹ ducha zla. Kněz Římskokatolické církve třikrát zaklíná dítě pro vyjití nečistého ducha.⁸² Tento obřad Farský pro Československou církev odmítá v Českém zápase z roku 1922 (číslo 5). „*Poněvadž novorozeňata československá žádným zloduchem posedlá nejsou, není v křestním obřadu československém nic podobného.*“⁸³ Neznamená to ovšem, že by bylo odmítáno dogma dědičného hříchu v plném rozsahu. Dědičný hřích je náklonností ke zlu. Křest má pomáhat člověku v boji proti zlu, ke kterému vinou dědičného hříchu tíhne. „*Přijímáme dědičný hřích, ale jakožto pokázu, kterou nese si dítě na svět v duši i těle ze hříchů lidstva předchozího.*“⁸⁴ I toto je příklad uplatnění zásady svobody svědomí a volného náboženského i teologického vývoje, který církev chtěla sledovat. Považovala se za nedogmatickou církev.⁸⁵

2.2.8 Biřmování

Biřmování je v roce 1922 pro Farského utvrzením v poznané víře Kristově a je vlastně právě tím aktem, který začleňuje věřícího do určité církve, namísto křtu, který je, jak bylo několikrát řečeno, spíše duchovním úkonem. „*Křest jest duchovním přimknutím se ke Kristu; biřmování jest spíše vědomé prohlášení své příslušnosti k určité křesťanské společnosti čili církvi a uvědomělé osobní obnovení slibu křestního, vykonaného původně od*

⁸⁰FARSKÝ, Karel. Blahoslavenství života..., s. 278.

⁸¹„*Nepřijímáme domněnky, jakoby osoby nebo věci byly posedlé zlým duchem, kterého lze vyžehnat, nebo vyklejt (tak církev řím.-kat. při křtu vymítá zlého ducha z dítěte i z vody křestní a ze soli).*“ In: FARSKÝ, Karel. Odlišné názory v CČS o věcech víry. In: *Zpěvník písní duchovních CČS* (vydání VII). Praha: Politika, 1927. s. 296.

⁸²„*Před Starým Zákonem byl život něco nečistého. (...) Z falešného názoru na život nevymanila se ani společnost křesťanská, ovládaná Římem. Ještě dnes pokládáno jest novorozeně v církvi římské za nádobu zloducha, kterého při křtu vymítá kněz...*“ In: FARSKÝ, Karel. Světlo k osvětě národů. *Český zápas*. 1922, č. 5. In: *Postily...*, s. 58.

⁸³FARSKÝ, Karel. Světlo..., s. 57

⁸⁴FARSKÝ, Karel. Odlišné názory..., s. 296.

⁸⁵KANÁK, Miloslav. *Padesát let Československé církve: sborník studií pracovníků Husovy fakulty*. Praha: Husova bohoslovecká fakulta. 1970. s. 21.

kmotrů. *Proto jest obyčej, že biřmovanci CČS zaslibují se církvi rukoudáním i předsedovi náboženské obce.*⁸⁶ Náznakem svátosti je skládání rukou biskupa na biřmovance, který se tím dává pod ochranu církve. *„Obzvláštní účinek této svátosti má býti živé oduševnění, svaté nadšení a radost z díla Kristova, prožívaného ve vlastním nitru. Proto přičítá se obzvlášť Duchu svatému a jeho síle dařivé.*“⁸⁷

Přibírat nové jméno je zvykem vážícím se k biřmování, nikoli ke křtu. I při biřmování bývají přítomni svědci. Text *CČS Stručné informace o náboženských názorech* z roku 1925⁸⁸, tedy po prvním zasedání sněmu z roku 1924, se ve věci biřmování téměř neliší, jen ve slovech, která má duchovní při obřadu prohlašovat: *„Pečeť daru Ducha svatého. Amen. Posiluj tě Bůh.*“⁸⁹ O něco více se liší v odstavcích věnujících se křtu. Definuje jej jako první náboženskou obrodu člověka a jeho přihlášení se k Božímu dílu, v duchu Kristově. (Formulaci později použije Spisar a Kalous při tvorbě statí o křtu pro Ústavu, viz níže.) Biřmování ve Farského Agendě osmého vydání *Zpěvníku písní duchovních CČS* z roku 1927⁹⁰ již není jen obřadem očištění a utvrzení ve víře a věrnosti církvi. Jsou zde totiž rozvedeny prosby o vylití darů Ducha svatého na biřmovance. Šlo o dary moudrosti, rozumu, rady, síly, umění, pobožnosti a svaté bázně.

2.2.9 Svátosti v Učení

Křest v *Učení* je také prvním krokem k obratu v životě křesťana směrem k následování Ježíšovy mravnosti. Udílí se i zde politím hlavy vodou ve jméno Otce, Syna i Ducha svatého (Mt 28, 19). Křest dítěte zavazuje rodiče a kmotry k výchově, která povede *„... k mravní obrodě v duchu Ježíše krista.*“⁹¹

Biřmování⁹² jako svátost *„...posily boží pro život křesťanský a slib věrnosti evangeliu Kristovu v církvi,*“⁹³ uděluje biskup obvykle dospívající mládeži. *„Název slib věrnosti pro biřmování zdomácněl záhy v církvi. Téměř až zatlačuje název biřmování. Nebylo by správné a shodné s Farským a nevystihovalo by cele podstatu druhé svátosti, kdyby název*

⁸⁶FARSKÝ, Karel. *Stručný výklad...*, s. 206.

⁸⁷FARSKÝ, Karel. *Stručný výklad...*, s. 207.

⁸⁸FARSKÝ, Karel. *CČS Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organisaci církve československé*. Praha: Blahoslav, 1925.

⁸⁹FARSKÝ, Karel. *CČS Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organisaci církve československé*. Praha: Blahoslav, 1925. s. 39.

⁹⁰FARSKÝ, Karel. *Agenda In: Zpěvník písní duchovních CČS (vydání VIII)*. Praha: Politika, 1927. s. 314.

⁹¹SPISAR, Alois a KALOUS, František. *Učení náboženství křesťanského...*, s. 40.

⁹²„Druhou svátost nazýval Farský biřmování neboli konfirmace. V *Učení* je s touto svátostí spojen slib věrnosti evangeliu Kristovu v církvi.“ In: SPISAR, Alois. *Třetí vydání...*, s. 143.

⁹³SPISAR, Alois a KALOUS, František. *Učení náboženství křesťanského...*, s. 41.

biřmování, což znamená posilu, utvrzení, měl vyhynout. Obé patří k podstatě druhé svátosti, posila i slib věrnosti, a proto ta definice té svátosti v Učení. Je to uvědomení působení božího v člověku a odtud pryšící posila v životě podle Krista a též obnova slibu, učiněného na křtu, žítí podle Kristova evangelia v určité církvi.“⁹⁴ Účinkem se rozumí radost a nadšení z Kristova díla.

Ústředním tématem každé svátosti, jejím účelem, je posílení sjednocování s Bohem, které se děje v nitru člověka.⁹⁵ Vnější projev svátostí je symbol, který má umocnit vnitřní prožitek.⁹⁶ „CČS neuznává – ve shodě s evangeliem – nějaké vnitřní spínání milosti boží s viditelnými a smyslovými předměty a úkony. Je proti působení svátosti *ex opere operato*; nestačí jí však ani pouhá víra, nýbrž požaduje k působení milosti na straně člověka vnitřní prožívání působení božího.“⁹⁷ Účinek večeře Páně vykládá Učení již mnohem systematičtěji, i ve výkladu svátosti pokání a především svěcení kněžstva je vidět snahu o vymezení se vůči Římskokatolické církvi.⁹⁸ V otázce večeře Páně mám na mysli poznámku o tom, že je sjednocením s Kristem v přijímání a zpřítomnění samotného Ježíše Krista i jeho smrti na kříži,⁹⁹ ovšem se zdůrazněním, že nejde o opakování Kristovy smrti.¹⁰⁰ Přijímání připomíná Ježíšovu oběť a tím dovoluje zpřítomnit Krista v srdci věřícího. Přípravou na večeři Páně je pokání. Svátost manželství se vešla do čtyř otázek, jako vzájemný manželský slib, jímž se muž a žena zasnubují naždy, aby založili rodinu, obětavě žili jeden pro druhého, přivedli na svět děti a vychovali je v dobré lidi. Svátost útěchy nemocných, jejíž součástí je pokání a večeře Páně, dodává posilu nemocnému v utrpení, bolesti a smrti. Mimosvátostným obřadem, který CČS vykonávala už od svého založení byl pohřeb.

⁹⁴SPISAR, Alois. Třetí vydání..., s. 143.

⁹⁵„Podle Katechismu svátosti jsou posvátné úkony, kterými se povznáší věřící, aby se při různých okolnostech životních sjednocovali s Bohem v duchu Ježíšově. Podle Učení svátosti nebo tajemstva jsou posvátné úkony, kterými věřící v různých okolnostech životních naznačují a posilují své sjednocení s Bohem. Rozdíl ve výměru není velký. Ba snad žádný. V obou je dán důraz na sjednocování s Bohem.“ In: SPISAR, Alois. Třetí vydání...,

s. 141.

⁹⁶„Ne svátostné zevní úkony působí milost, ani ne slova při nich mluvená, ale Bůh působí milost... Jsou to (svátosti, pozn.) zevní znamení toho, co Bůh působí v srdcích těch, kdož boží milost přijmout chtějí. Je třeba přípravy srdce a hlavně změny smýšlení, obratu vůle. Žízň po Bohu. Spoluúčasti člověka.“ In: SPISAR, Alois. O milosti v duchu CČS. Náboženská revue. 1934, VI/5, s. 338.

⁹⁷SPISAR, Alois. O milosti..., s. 338.

⁹⁸„V pojmu svátostí odmítáme katolický pojem svátostí, jako by to byla působivá znamení, jež působí sama sebou, pouhým výkonem svým.“ In: SPISAR, Alois. K našemu učení..., s. 59.

⁹⁹„Nejbližší účinek večeře Páně je sjednocení s Kristem, a protože Ježíš je křesťanova cesta k Bohu, možno pak též mluvit o sjednocení s Bohem. Odmítání katolických názorů na tuto svátost je společné Učení i Farskému.“ In: SPISAR, Alois. Třetí vydání..., s. 143.

¹⁰⁰„Večeře Páně je církvi československé zpřítomněním Ježíše Krista, to jest jeho života a díla, jakož i sjednocením s Kristem v přijímání chleba a vína. Večeře Páně jest zpřítomněním smrti Kristovy na kříži, a nikoli jejím opakováním.“ In: SPISAR, Alois a KALOUS, František. Učení náboženství křesťanského..., s. 42.

2. 2. 10 Církev

Poslední kapitoly obou textů se věnují otázkám církve. *Katechismus* reaguje na potřebu objasnit status CČS oproti církvi Římskokatolické, evangelickým církvím, pravoslavné atd. Vysvětluje, že církev je jen jedna a to církev obecná, jejíž hlavou je Ježíš Kristus. Ta se dělí podle jednotlivých odlišností ve vyznání na jednotlivé částečné církve, konfese. Upozorňuje, že žádná z částečných církví si nemá činit nárok na to, nazývat se katolickou. Československá církev je zde stručně definována jako církev národní, kladoucí důraz na „... vedle starobylého podání křesťanského, náboženskou tradici husitskou a nynější vzdělanost všelidskou.“¹⁰¹ Dále jsou zde uvedena některá základní ustanovení z Ústavy CČS o ústředních a diecézních radách, o náboženské obci a jejich správách. To, že jsou starší a duchovní obcí i členové diecézní rady voleni naznačuje, jaký vztah měla CČS k demokratickému smýšlení, k ideji, že církev je společnost sobě rovných. Do popředí zájmu se dostává i téma kněžství, jistě v návaznosti na problematiku svěcení biskupů nově vzniklé církve. Vztah církevní instituce a Ježíše Krista ještě více rozebírá *Učení*, které upozorňuje na to, že Ježíš nebyl zakladatelem církve jako instituce, ale hlásal příchod božího království, které se společnost křesťanů, nazývající se církev, snaží uskutečňovat. To, že je Kristus hlavou církve znamená, že je křesťanům vzorem v náboženském a mravním životě. I zde se objevuje výtka Římskokatolické církvi, týkající se jejího neoprávněného užívání slova katolická v názvu.

Z popisu textů usuzují, že výklad *Katechismu* je podřízen především snaze aktualizovat věřícím nesrozumitelné termíny dosavadní teologie. Zároveň neklade důraz na teologickou spekulaci, ale na praxi. Vše je jakoby překládáno do jazyka každodenního života. Dokonce i křtu novorozenečků přikládá parastorační a výchovný význam. *Učení* se na takovéto přiblížení zastaralých pojmů neomezuje, snaží se podrobněji vyjádřit k teologickým otázkám, což vidíme například na Spisarově interpretaci trojičního dogmatu a na podrobnějším výkladu svátostí. Plní tak více úlohu katechismu ve smyslu ukotvení věrouky, ale mnohé problematické otázky se zde spíše nově objevují, než že by texty mohly být považovány za konečné věroučné výklady. Je také zřejmé, že oba texty vznikly jako konfesijní apologie nové církve, jako reakce na požadavek vyjádření nejdůležitějších stanovisek. Nejvíce zřetelné je to z kapitol o církvi. Zvláště v *Učení*, které věnuje svátostem tolik místa se ukazuje, jak důležitá je pro víru a náboženský život

¹⁰¹ Ústava CČS, díl I, článek 1, 3. řádek In: FARSKÝ, Karel a KALOUS, František. *Československý katechismus...*, s. 23.

sakramentologie. Soudě podle toho, bylo pro novou církev důležité nejen teoretické vymezení, ale především vedení v praktickém životě. Vždyť i výklad christologie je zaměřen na pozemského Ježíše a jeho mravní odkaz.

2.4 Vyučování náboženství ve škole

2.4.1 Katechismy ve výuce náboženství

Katechismus a Učení zůstali na mnoho let stěžejními texty CČS nejen ve smyslu formulace prvních teologických tezí, ale také ve smyslu učebních pomůcek. Vyučování náboženství se neomezovalo jen na období katechumenátu, nebo přípravy k biřmování. Výuka náboženství na školách byla velkým a podrobně rozebíraným tématem v soudobém tisku. Jak níže uvidíme, problematizováno nebylo jen, co a kým bude vyučováno, ale také jaká forma¹⁰² je pro výuku náboženství nejvhodnější. Diskutováno bylo dokonce i zaměňování slov katecheta a učitel náboženství. V něm viděl nejen Rudolf Urban jeden z důvodů odmítání vyučování náboženství na školách. Označení katecheta totiž evokovalo negativní zkušenosti mnoha dřívějších generací s katechetickou metodou předříkávání otázek a odpovědí a jejich memorováním, mechanickým opakováním bez pochopení obsahu. Navrhoval oproti tomu užívat jednotně pojmu učitel náboženství.¹⁰³

Katechismy a jiné učebnice se významně podílely vedle výchovy rodinné na výchově dětí a mladých lidí. Nebo přinejmenším byly za tímto účelem tvořeny a bylo jim věnováno poměrně hodně pozornosti. Nebyl to jen Farský, kdo se zasazoval o výchovu dětí a mládeže, ve které viděl budoucnost společnosti i církve.¹⁰⁴ Problémem udržení církevní nauky, udržení víry a náboženství ve společnosti se zajímalo vedle výchovného výboru mnoho dalších autorů. Také Dr. Rudolf Urban se k tématu vyjadřuje jasně. Je podle něj třeba aktivně přistupovat ke skepsi doby, bojovat s ní vlastním úsilím, prací na vzdělávání mladých lidí i všech ostatních členů církve. „*Nejistější a nejspolehlivější prostředek, kterým povzneseme a zajistíme církev, jest a zůstane: náboženskomravní výchova členstva. Nespoléhat se opovážlivě na Boží milost, ale činit, což jest v našich*

¹⁰²Náboženství na středních školách. *Křesťanská revue*. 1928 – 29, II. [II H 2351]. s. 304.

¹⁰³URBAN, Rudolf. Katecheta či učitel náboženství?. *IDEA, časopis pro otázky náboženské výuky a výchovy*. 1931, VII/564. [K 13 – 11]. s. 83 – 84.

¹⁰⁴„*K čemu tedy cíliti má náboženské úsilí? Má se vyčerpávati misionářským kázáním o pekle anebo má více pozorovati a péče věnovati ochraně maličkých, nezkažených malých i velkých, aby uchránění zůstali hříchu?*“ In: FARSKÝ, Karel. *Světlo v temnotách věků*. Český zápas č. 47 (1924) In: *Postily...*, s. 532.

*silách.*¹⁰⁵ Hodiny náboženství a mravouky stále na školách probíhaly, ačkoli se setkáme s hlasy pro zachování pouhé mravouky, bez náboženského podkladu. Diskuse na toto téma odráží rozčarování první válkou, které uvrhlo stín na církve a moc církevních institucí. Vyostrují se před začátkem války druhé. Argumenty obou pólů diskusí jsou pochopitelné. S některými se setkáváme i dnes. Samozřejmě, že víra ve vědu¹⁰⁶ a nezájem o cokoli, co je empiricky neprokazatelné, tato jedna ze stop moderny, byla přítomna ve společnosti již před válkou. Zklamání z války¹⁰⁷ ale přidalo pocit křivdy a myšlenku, že víra a křesťanství nestačí reagovat na tragédie doby. Alois Spisar i jiní autoři odhalují, že v odporu k moci, která podle nich do rukou duchovních nepatří, často lidé zabloudí do neopodstatněného odporu proti víře, proti náboženství jako takovému i proti vyučování náboženství na školách. Spisar věří, že *„...Bůh, náboženství jest naprostou potřebou lidské povahy, potřebou, již nelze vypleniti, které třeba vycházeti vstříc. Lze bojovati jenom proti překonaným představám, pomyslům Boha, nikoli proti Bohu vůbec.*“¹⁰⁸ Doba byla prosycena únavou ze sociální a ekonomické krize, které si všímal ne jeden autor, a která se musela odrážet i v náboženském životě. Tak Rudolf Urban uveřejňuje článek, který bychom mohli bez rozpaků číst i dnes. *„Evropa ztratila starou víru v staré pravdy a hodnoty, ale víry v nové pravdy a spasitelnější hodnoty nenalezla. Bloudí, hledajíc, zkouší, tápajíc.*“¹⁰⁹

¹⁰⁵ „Podceňuje se někdy význam praktické theologie, a přece tato navýsost důležitá výchovná činnost je hlavním jejím pracovním výsekem a zařazuje se do jejích dvou hlavních odborů: duchovenské péče a náboženské výchovy. In: URBAN, Rudolf. Výchovou k lepší církvi, mluva času. *Náboženská revue*. 1934, VI/5, s. 274.

¹⁰⁶ „Zkoumání jsoucna, skutečnosti, se zabývá věda. Co vak může věda zkoumati? Jen to, co jest nějak přístupno našim smyslům ... Poněvadž však smysly ukazují nám věci ne jaké v pravdě jsou, nýbrž jaké se nám jeví, zkoumá věda ne jaký svět jest, nýbrž jak se nám jeví.(...) V povaze lidského ducha jest však proniknouti až k podstatě všeho jsoucna a pochopiti, co toto vpravdě jest, a ne toliko, jak se naší smyslové soustavě jeví.“ In: HALBHUBER, Jaroslav. Smyslové a duchovní pojetí jsoucna. *Náboženská revue ČČS*. 1932, IV/3, s. 156.

¹⁰⁷ „Mohli bychom říci: pokrokářství zklamalo, pokrok zklamal. Ale to by bylo asi tak správné, jako když se říkalo za války, že náboženství, křesťanství zklamalo. Ne, nezklamalo náboženství a křesťanství, ale zklamali lidé, kteří nesprávně chápali náboženství a křesťanství. Ne věda je vinna něčím, ale ti, kteří vědy zneužívají, kteří zneužívají objevů a vynálezů vědeckých místo ke blahu lidstva k jeho zkáze. Člověk jest vším vinen, ať jde o vědu nebo o náboženství, nebo o pokrok.“ In: SPISAR, Alois. Škola a Bůh. *Náboženská revue ČČS*. 1933, V/2, s. 50.

¹⁰⁸ SPISAR, Alois. *Škola a Bůh...*, 1933, s. 51.

¹⁰⁹ „Stále hodně živoříme a neznamenáme nikterak citelně politickým tiskem ohlašovaného *decrescenda* současné krize, každou chvíli se hlásí odněkud *dies atri* tápajícího a bouřícího lidu, ženoucího se za lepším zítřkem, neboť ani dnešek ani včerejšek nevyhovuje.“ In: URBAN, Rudolf. *Výchovou...*, s. 271.

2.4.2 Vyučovací osnovy

Co se týče osnov vyučování, musíme v první řadě uvést opět Farského. Jeho tři první osnovy pro školy obecné, občanské a střední vycházely nejprve jako příloha Českého zápasu, a to již v roce 1921. Snahou autora bylo, aby se látka nabalovala jak do rozsahu, tak do hloubky, s postupem věku žáka.¹¹⁰ Literaturou doporučenou k výuce je Kralická bible, Obřadní příručka ČČS, Farského výklad k biblickému líčení vzniku světa *Stvoření* a předpokládat se dá literatura o církevních dějinách. Konkrétní tituly se ale neuvádějí.¹¹¹ V letech 1925 a 1926 se používaly osnovy autorů Kalouse, Roháčka a Šimšíka. Tito autoři doporučují jako základní literaturu pro obecnou školu zkrácené vydání Farského *Biblické čítanky Starého zákona* a Lemberkovu *Náboženskou čítanku*. Pro měšťanské a střední školy I. vydání Farského *Biblické čítanky*, Lemberkovu čítanku a Farského *Zpěvních písní duchovních*.¹¹² Osnovy náboženské výuky Antonína Hradce se na školách objevily roku 1927 a roku 1929 byla naukovým sněmovním výborem přijata osnova náboženské výuky pro školy národní Jaroslava Halbhubera. Prvními řádně zavedenými osnovami však byly *Rámcové osnovy náboženské výuky a výchovy církve československé*, jež sestavila, schválila a vyhlásila školská komise při Ústřední radě roku 1932.¹¹³

2.4.3 Malý školský zákon a podmínky výuky náboženství v období první republiky Československé

Problematiku náboženské skepse, která ústí před druhou válkou ve snahy vytlačit náboženství ze škol, řeší také Jaroslav Halbhuber v několika článcích *Náboženské revue* a časopisu *Idea*. V roce 1923 byla vedle hodin náboženství zavedena do škol laická mravní výchova, pod názvem občanská nauka a výchova, později občanská nauka. „*Jde u ní již podle názvu především o seznamování žáků s veřejnými zřízeními ve státě a o poučování o právech a povinnostech občanů, ale vedle toho i o chování k sobě, k jiným lidem, k*

¹¹⁰HABR, Jaroslav. Dr. Karel Farský a vyučování náboženství v církvi československé. *Náboženská revue*. 1947, XVIII/2, s. 66.

¹¹¹Vyučovací osnova náboženská v církvi československé z r. 1920 – 1921, dr. Karel Farský. Praha: Tiskové a nakladatelské družstvo ČČS, 1921. ÚA ČČSH.

¹¹²Osnovy náboženské výuky Církve československé pro školní rok 1925 – 1926, navrhuje Kalous – Roháček – Šimšík. Praha: Ústřední rada ČČS, 1925. ÚA ČČSH.

¹¹³HALBHUBER, Jaroslav. Učebné osnovy náboženství čsl. církve pro školy obecné, měšťanské a střední. *Náboženská revue*. 1936, VIII/1, s. 36.

*přírodě...*¹¹⁴ Tento vyučovací předmět se stal tzv. malým školským zákonem č. 226/1922 Sb. vedle náboženství předmětem povinným. Navíc byla uzákoněna možnost vyvázat žáky z povinnosti navštěvovat hodiny náboženství. Rodiče mohli o vyřazení z hodin náboženství písemně požádat okresní školní úřad.¹¹⁵ Žáci bez vyznání státem uznaných církví byli zproštěni této povinnosti automaticky.¹¹⁶ V původním návrhu zákona byla dokonce vedle povinné občanské nauky a hodin náboženství navrhována výuka mravouky jako alternativa pro žáky bez vyznání, která by jim náboženskou výchovu nahradila. Vybrat si mezi hodinou náboženství a mravoukou mělo být v kompetenci rodičů.¹¹⁷ Nakonec vešla v platnost upravená verze zákona, která mravouku neobsahuje. Jak víme, občanská nauka po mnoha letech skutečně vytlačila náboženskou výchovu. Základ sekularizačních tendencí na poli školní výuky byl však položen mnohem dříve, než nástupem totalitního režimu v roce 1948. Vytlačení náboženství ze školy považují za významný krok k vytěsnění přirozeného náboženského života z veřejného prostoru do soukromého rodinného prostředí.

2.4.4 Forma a obsah výuky náboženství

Důležitost výuky náboženství ve škole si Jaroslav Halbhuber dobře uvědomoval, hájil kvalitu její formy a strukturu obsahu pečlivě rozpracovával a komentoval. Hájil křesťanskou výchovu proti mnoha soudobým argumentům, například proti tomu, že mravnost na náboženském podkladu je opodstatněná jen pro věřícího, dále že *„...nábožensko-mravní názory z doby prvního století nemohou ve všem dobře vyhovovati v pokročilém století dvacátém.*“¹¹⁸ Na první odpovídá, že k víře v Bohem danému mravnímu zákonu dospívají mnozí lidé až s věkem a zkušenostmi a druhý argument odmítá tvrzením, že učení ČČS není strnulé a neustále by se mělo vyvíjet a zdokonalovat a proto by mělo i soudobému člověku vyhovovat. Ostatně vznik ČČS můžeme notným dílem

¹¹⁴HALBHUBER, Jaroslav. O mravní výchově. *Náboženská revue*. 1939, XI/3, s. 157.

¹¹⁵HORÁK, Zboj. *Církev a české školství*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2011. s. 128. ISBN 978-80-247-3623-5

¹¹⁶„Žáci bez vyznání nebo vyznání státem neuznaného jsou všeobecně zproštěni povinnosti, aby se zúčastnili vyučování náboženství. Žáci vyznání ostatních budou okresním úřadem školním, na Slovensku a na školách menšinových příslušným okresním (obvodním) inspektorem školním, zproštění této povinnosti, požádají-li o to písemně nebo protokolárně jejich rodiče nebo jejich zástupci.“ In: Zákon č. 226/1922 Sb. ze dne 13. července 1922, jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských. § 3 odst. 5.

¹¹⁷„Rodiče žáků jsou povinni oznámiti úřadům školním, mají-li se jejich děti učití buď náboženství, nebo občanské mravouce.“ In: Návrh zákona č. 226/1922 Sb. § 3 odst. 5 In: Digitální depozitář Poslanecké sněmovny Parlamentu České Republiky [online]. [cit. 2013 - 03 - 22]. Dostupné z: http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3478_00.htm#_d

¹¹⁸HALBHUBER, Jaroslav. O mravní výchově. *Náboženská revue*. 1939, XI/3, s. 155.

chápat a vykládat jako boj se sekularizací veřejného prostoru, s náboženskou skepsí. J. Halbhuber přispěl i do diskuse o vhodné metodě výkladu Bible dětem.¹¹⁹ Má-li se pedagog držet historismu, který prosadil Karel Farský, nebo se přiklonit k psychologismu.¹²⁰ Takto se nazývala metoda výkladu centrální myšlenky biblického příběhu bez ohledu na to, zda příběh sám je historicky podložitelný, nebo alespoň možný z hlediska běžné lidské zkušenosti s přírodou. Jedná se samozřejmě především o zázraky. Co se týče formy vyučování, kritizuje používání pouhého *Katechismu*. Ten je pro děti příliš abstraktní a nezáživný. Dále si všímá nevhodnosti frontální výuky a navrhuje kombinovat ji s výukou skupinovou, která využívá pozornosti více žáků a nutí děti k aktivitě. A konečně zdůrazňuje důležitost propracovanosti učebních osnov¹²¹ a navrhuje jejich úpravy.

2.5 Učebnice náboženství ČČS

K výuce se nejdříve používala *Náboženská čítanka pro děti církve československé*¹²² schválená východočeskou diecézní radou v Turnově 15. 5. 1924 č. 3695. Pak byla vytlačena jinými učebnicemi. *Biblickou čítankou Starého zákona*¹²³ Karla Farského s ilustracemi V. Čutty, která byla schválena ministerstvem školství a národní osvěty 4. 6. 1925, č. 67.217/25 – I. a později upravena Aloisem Spisarem a Františkem Pokorným. Těmito autory upravená vyšla podruhé v roce 1933 a byla schválena Ústřední radou církve československé v Praze 28. 6. , č. 4046/33 a výnosem ministerstva školství a národní osvěty ze dne 9. listopadu číslo 129 212/33 – I/1 pro měšťanské školy a pro školy střední v říjnu, č. 125 229/33 – II/1.¹²⁴ Kniha vyšla ještě jednou o rok později,

¹¹⁹Souvisí s archeologickými nálezy a soudobým historicko-kritickým zkoumáním textů Bible.

¹²⁰„Zdá se mi, přestože jsem zastáncem historismu, že bude tu třeba učiniti určité ústupky psychologismu... Chtěl bych jen zdůrazniti, že bude vždycky nutno pečlivě respektovati výtěžky vědeckého bádání, zejména kritické vědy biblické, a v důsledcích toho dobře rozlišovati, pokud jen možno, v biblických podáních mezi historií, polohistorií a nehistorií. Ústupek psychologismu bych viděl v tom, že texty biblické by se podávaly nezměněně vzhledem k bibli, leč k nim by se připojovaly úvody a vkládané nebo závěrečné výklady a vysvětlivky...“ In: HALBHUBER, Jaroslav. Spor mezi historismem a psychologismem v našich učebnicích náboženství. *Náboženská revue*. 1932, IV/2, s. 108.

¹²¹„První řádně zavedené normální osnovy v naší církvi jsou Rámcové osnovy náboženské výuky a výchovy církve československé, sestavila školská komise při Ústřední radě ČČS, schválila a vyhlásila Ústřední rada ČČS usnesením ze dne 22. června 1932, č. j. 3803/32, nákladem téže r. 1932.“ In: HALBHUBER, Jaroslav. *Učebné osnovy...*, s. 36.

¹²²LEMBERK, Václav. *Náboženská čítanka pro děti církve československé*. TurnoIn: Společné knihtiskárny v Pardubicích, 1924.

¹²³FARSKÝ, Karel. *Biblická čítanka I. Starý zákon*. Praha: Blahoslav, 1925.

¹²⁴FARSKÝ, Karel. *Biblická čítanka Starého zákona*. Praha: Tiskové a nakladatelské družstvo československé církve v Praze II, 1933 (a vydání II. 1934).

schválena byla Ústřední radou církve v Praze 7. 2. 1934, č. 5883/34 a ministerstvem školství a národní osvěty 29. 10. 1934, č. 128390/34 – I/1 v tomtéž nakladatelství.

2.5.1 Biblická čítanka Karla Farského

Ke zmíněné *Biblické čítance Starého zákona* Karla Farského v prvním vydání je nutné podotknout, že je dokonalým příkladem výše načrtnuté a záhy překonané historisující metody výkladu biblických textů. Žákům je předkládán biblický příběh tak, aby mu bylo možné uvěřit bez víry v zázrak, aby se v ničem neodchyloval od soudobých vědeckých poznatků. Proto například přechod Rudého moře vysvětluje tak, že Izraelité za odlivu rychle navršili hráz, po které moře přešli. Aby Egypťané jejich počínání neviděli, pálili za sebou Izraelité step. „*A zatím co moře pravidelným odlivem ustupovalo, ... začali izraelští rychle nasýpati hráz z hlíny zálivem mořským jako zeď proti novému přílivu i jako most, po kterém bylo by jim možno přejíti.*“¹²⁵ Tento způsob výkladu, který používá úpravu biblického textu do kýžené podoby, byl revidován hned druhým vydáním, úpravami Aloise Spisara a Františka Pokorného. Ti problematiku komentují a vysvětlují, co se mohlo ve skutečnosti za zázračným děním skrývat. Nemění již ale biblický text. Farský měl v úmyslu vydat i druhý díl *Biblické čítanky*. Měl být věnován Novému zákonu. Dopsání připravované knihy, z níž se dochovalo pouze pár listů, se ale nedočkal, zemřel v červnu 1927.¹²⁶ Čítanku Nového zákona zpracoval pak Alois Spisar.

2.5.2 Učebnice Jaroslava Halhubera

Další rozšířenou učebnicí, jež poprvé vyšla v roce 1928 (schválena ministerstvem školství a národní osvěty 22/11 – 1928, č. 151872/28 – I; vydána Spolkem učitelů náboženství a schválena ústřední radou ČČS 25/6 - 1928, č. 195/28) byla Halhuberova *Seménka* určená nižšímu stupni národních škol. Byla učebnicí rozšířenou, vyšla ještě ve druhém a třetím vydání v letech 1929¹²⁷ a 1934. Státní nakladatelství učebnic v Praze ji vydalo ještě v roce 1950, schválenou ústřední radou ČČS jednáním číslo 11067/49 I/4 a

¹²⁵FARSKÝ, Karel. *Biblická čítanka I...*, s. 39.

¹²⁶KALOUS, František. Snahy Karla Farského usměrniti vyučování náboženství ČČS. *Náboženská revue*. 1933, V/4, s. 216.

¹²⁷HALBHUBER, Jaroslav. *Seménka: náboženská prvouka církve československé*. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1929.

výnosem Státního úřadu pro věci církevní ze dne 22. března 1950, č. 1097/50 – I/2.¹²⁸ Učebnice se během dvaceti let příliš neměnila, je rozdělena do čtyř hlavních oddílů. První je věnován základním pojmům, jako je Bůh Otec, večerní modlitby a obsahuje i pohádky. Druhý oddíl vypráví starozákonní příběhy, v posledním vydání nazvané Staré náboženské báje,¹²⁹ třetí oddíl Ježíšův život a poslední oddíl je věnován výkladu české církevní historie, včetně krátkého zdůvodnění vzniku ČČS.

Útlý výbor textů *Pomněnky*,¹³⁰ které „... by si měly pamatovati školní děti náboženského vyznání církve českomoravské,“ jež sestavil Jaroslav Halbhuber v roce 1941, obsahuje denní modlitby, tužby, písně a poslední díl Desatero, Ježíšova přikázání lásky, Husův odkaz, Komenského šestero, Malé a Velké vyznání víry, tedy vše, co najdeme v *Učení. Okénka*,¹³¹ která pro děti Jaroslav Halbhuber napsal v roce 1933 podává způsobem vyprávění základní informace o přírodních zákonech, vědeckých filosofických poznatcích své doby. Snaží se propojit náboženskou víru a moderní vědu. Poslední Halbhuberovou učebnicí, kterou nemůžeme vynechat, jsou *Prameny, učebnice věrouky, mravouky a liturgiky církve československé pro obecné školy*,¹³² kterou vydala Ústřední rada církve československé v roce 1935. Knížka je vlastně zjednodušenou verzí Spisarovy *Věrouky*¹³³ a *Mravouky*.¹³⁴ Zjednodušeně tedy vysvětluje jak obecné otázky o světě, Bohu a Kristu, tak více specifické problémy. Definuje ČČS a církev obecně, svátosti, Ježíšovu mravnost. V závěru podává výklad Desatera božích přikázání v duchu církve československé a vyznání víry.

2.5.3 Další autoři

*Náboženská čítanka církve československé pro střední a vyšší stupeň národních škol – Nový zákon*¹³⁵ Antonína Hradce (schválena ústřední radou církve čsl. V Praze 26 června 1930, č. 3081 a 3385/30 a ministerstvo školství a národní osvěty 15. listopadu 1930, č.

¹²⁸ HALBHUBER, Jaroslav. *Seménka: náboženská prvouka církve československé*. Praha: Blahoslav, 1950.

¹²⁹ HALBHUBER, Jaroslav. *Seménka...*, 1950, s. 19.

¹³⁰ HALBHUBER, Jaroslav. *Pomněnky*. Praha: Blahoslav, 1941.

¹³¹ HALBHUBER, Jaroslav. *Okénka*. Praha: Tiskové a nakladatelské družstvo ČČS, 1933.

¹³² HALBHUBER, Jaroslav. *Učebnice věrouky, mravouky a liturgiky církve československé*. Praha: Blahoslav, 1935.

¹³³ SPISAR, Alois. *Křesťanská věrouka v duchu církve československé pro školy měšťanské a střední*. Praha: Blahoslav, 1932.

¹³⁴ SPISAR, Alois. *Křesťanská mravouka v duchu církve československé pro školy měšťanské a střední*. Praha: Blahoslav, 1932.

¹³⁵ HRADEC, Antonín. *Náboženská čítanka církve československé pro střední a vyšší stupeň národních škol. Nový zákon*. Praha: Blahoslav, 1930.

160331/30-I) je rozdělena na texty o životě Ježíše Krista a texty pojednávající o jeho učení, což může působit trochu násilně. Připojen je ještě výčet a výklad Desatera.

Dalšími učebnicemi jsou pak díla Aloise Spisara, ke kterým se dostaneme níže. Soudobým učebnicím vytýká Jaroslav Halbhuber přílišný intelektualismus. Používání abstraktních výrazů a cizích slov, kterým nemůže dítě rozumět.¹³⁶ Dále vyučování především teorie namísto vedení k praktickému náboženskému životu. Rozvláčnost látky bez hlubšího smyslu a doslova didaktickou zaostalost vyučovacích metod, které se pokouší podávat učivo jako zcela hotové, bez možnosti ptát se a vlastním úsilím a zkoumáním dozrát k novým poznatkům.

2.6 Spolek učitelů náboženství ČČS/ČČM

Učitelé náboženství se soustředili ve Spolku učitelů náboženství církve českomoravské a vydávali pod vedením redaktora Jana Roháčka *časopis pro otázky náboženské výchovy a výuky, Idea*.¹³⁷ Do časopisu přispívali František Adámek, Alois Spisar, Gustav A. Procházka, Jaroslav Halbhuber, Lubomír Fuček, František Kalous, Zdeněk Trtík, Pavel Sochr, Jan Roháček, zpočátku i Dr. František Kovář, L. Hromádka či F. M. Hník a mnozí další. První ročník byl vydán v roce 1931¹³⁸ a poslední v roce 1942.¹³⁹

Mnohé články v časopise uveřejnil i teoretik pedagogiky Rudolf Urban, autor rozsáhlého díla *O lepší výchovné cesty*, které mělo povzbudit teoreticko-pedagogickou činnost církve. V článcích doporučuje používat k výuce nikoli katechismy, ale biblické čítanky a vést děti spíše k prožitku skrze modlitby a dětské pracovní společenství, než k abstraktní teorii. Rudolf Horský Urbanovi vyčítá, že nestaví cestu k Bohu pro děti na základě poznání Ježíše a jeho díla¹⁴⁰ a také to, že do obsahu vyučované látky nezahrnuje

¹³⁶ „Tím se stává, že se hromadí slova pojmově nejasná nebo i prázdná, a z toho vzniká pak pěstování slov místo pojmů, verbalismus, a odtud i neživotnost a nezajímavost učiva.“ In: HALBHUBER, Jaroslav. *Reforma náboženské výuky Československé církve. Náboženská revue*. 1930, II/1, s. 1.

¹³⁷ IDEA, časopis pro otázky náboženské výuky a výchovy. 1931 – 1942, I – VII. [K 13 – 11]. Praha: Blahoslav.

¹³⁸ IDEA, časopis pro otázky náboženské výuky a výchovy. 1931, I. [K 13 – 11]. Praha: Blahoslav.

¹³⁹ IDEA, časopis pro otázky náboženské výuky a výchovy. 1942, XII. [K 13 – 11]. Praha: Blahoslav.

¹⁴⁰ „Není-li katechetovi jasné, že jedině na Ježíši lze poznati Boha, že jedině Ježíš je skutečnými dveřmi k Bohu a k věčnému životu, pak celá jeho práce ulpívá na písku a nevede k růstu křesťanských osobností.“ In: HORSKÝ, Rudolf. *Úvod do katechetiky: díl první*. Praha: Husova československá bohoslovecká fakulta, 1955. s. 151.

činnost církve.¹⁴¹ Nicméně Urban na Ježíšovo dílo upozorňoval, doporučoval i výuku pomocí příkladů z jeho života, ale měl na mysli spíše mravní poučení, než vedení k hlubšímu pochopení.¹⁴² Svoboda svědomí, časopis Bratrské Jednoty duchovenstva ČČS se na poslední dva roky své existence také stal časopisem učitelů náboženství. Byl vydáván od roku 1928¹⁴³ do roku 1951.¹⁴⁴

2.7 Alois Spisar

I *Křesťanské věrouce v duchu církve československé pro školy měšťanské a střední*¹⁴⁵ Aloise Spisara, schválené ústřední radou církve československé v Praze 3. II 1932, č. 641/32 a ministerstvem školství a národní osvěty vytýká Jaroslav Halbhuber používání abstraktních a dětem nesrozumitelných výrazů.¹⁴⁶ Na druhou stranu je učebnice podrobným rozvedením *Učení* a podle Halbhubera ji ocenila hlavně dospělá církevní veřejnost a duchovní. Totéž platí o *Křesťanské mravouce v duchu církve československé pro školy měšťanské a střední*.¹⁴⁷

2.7.1 Biblická čítanka Nového zákona

Dále byl Spisar autorem *Úvodu do biblické čítanky Nového zákona pro školy měšťanské a střední*,¹⁴⁸ který se věnuje nejdůležitějším přírodním a společenským jevům Ježíšovy doby a země působení a *Biblické čítanky Nového zákona pro školy měšťanské a nižší střední*.¹⁴⁹ Texty Nového zákona, které se věnují životu a dílu Ježíše jsou upravené pro dětské čtenáře, ale nejsou měněny tak jako Farského první vydání *Biblické čítanky Starého zákona*. V úvodech a závěrech jsou obohaceny výklady poučeními pro věřící ČČS.

¹⁴¹ „Není-li katecheta vnitřně účasten na životě církve, nevidí-li svůj úkol ve škole jako posláni orgánu církevního, nemůže své žáky vychovat v nadšené vyznavače evangelia Kristova, kteří se jednou aktivně účastní církevního díla v úsilí o království Boží.“ In: HORSKÝ, Rudolf. *Úvod do katechetiky: díl první...*, s. 151.

¹⁴² „A když již musíme používat názoru, volme vhodný vnitřní názor, tj. příklady ze životopisů, Kristova a jiných velkých osobností biblických Starého i Nového zákona, křesťanské reformace v různých zemích, jmenovitě národa našeho.“ In: URBAN, Rudolf. *O Lepší výchovné cesty*. Praha: Blahoslav, 1932. s. 148.

¹⁴³ *Svoboda svědomí*. Hradec Králové: Bratrská Jednota duchovenstva ČČS, 1928. [K 13 – 16 I (242)].

¹⁴⁴ *Svoboda svědomí, list Jednoty duchovních a učitelů náboženství církve československé*. Praha, 1951. [K 13 – 16 XXIV (605)].

¹⁴⁵ SPISAR, Alois. *Křesťanská věrouka...*

¹⁴⁶ HALBHUBER, Jaroslav. Učebnice československého náboženství. *Náboženská revue*. 1936, VIII/2, s. 168.

¹⁴⁷ SPISAR, Alois. *Křesťanská mravouka...*

¹⁴⁸ SPISAR, Alois. *Úvod do biblické čítanky Nového zákona pro školy měšťanské a střední*. Praha: Plachý a spol. v Praze XIII, 1933.

¹⁴⁹ SPISAR, Alois. *Biblická čítanka Nového zákona pro školy měšťanské a nižší střední*. Praha: Blahoslav, 1933.

Na koncích článků jsou připojeny otázky k diskusím o probrané látce, což je opět moderní prvek výuky.

2.7.2 Věrouka v duchu církve československé

Jedním ze dvou nejzávažnějších děl autora je jistě *Učení*, protože společně s *Ústavou církve československé* schválené také na sněmu v březnu 1931, ukončilo věroučné hledání prvních let církve. Druhým je pak *Věrouka v duchu církve československé*.¹⁵⁰ *Ústava* se nauce o svátostech věnuje v několika větách, do kterých se ale podařilo vpravit, jak Spisar poznamenává, vše podstatné. Především rozdíl ve svátostné nauce Československé a ostatních církví. Působnost svátostí se neváže ani jen na vnější úkon, ani výhradně na vnitřní prožitek. Svátost není jen symbolický úkon, ale nepůsobí ani sama ze sebe, tím, že je vykonán rituál. Obojí považuje Spisar za zcela zásadní. Podrobně to rozpracovává ve *Věrouce* a velmi podrobně se zde také věnuje výše zmiňovanému principu svobody svědomí v přístupu k církevní nauce.

Vysvětluje, že církev neodmítá dogmata jako celek. Uznává přínos tradice církevních otců. Neváže se pouze na odkaz evangelií. Poměrně příkře však odsuzuje dogmatismus. Tvrdí, že nauka je pro Církev československou teologickou prací člověka. Podléhá dobovému a kulturnímu kontextu a nemůže si proto činit nárok na neomylnost a absolutní neproměnnou pravdivost. Může se k pravdě přibližovat a vždy v souladu se soudobým způsobem vyjadřování pokoušet nově sdělovat Boží zjevení a slovo. „*To vše znamená, že církev československá považuje formulaci zjevení Božího v nauce jen za lidský pokus o pochopení a vystižení pravdy Boží, za pokus pro dnešní dobu a proto za pokus měnitelný.*“¹⁵¹ Starocírkevní dogmata jsou již nesrozumitelná, proto je potřeba a je možné je nahradit. Dokonce je potřeba neustále nauku rozvíjet. Neustrnout. Vývoj by neměl nikdy skončit a tím by měla být zaručena možnost živé víry. Podstatná a neměnná zůstává pouze věrnost duchu Kristově. Církev ani věřící nemají být věrni dogmatickým formulacím víry. Doslovnému podání evangelií zrovna tak, neboť mnohá místa v evangeliích si protirečí. To, co výklad sjednotí, je pouze duch Kristův.¹⁵² Otázkou je, do

¹⁵⁰SPISAR, Alois. *Věrouka v duchu církve československé*. Praha: Blahoslav. 1945.

¹⁵¹SPISAR, Alois. *Věrouka v duchu církve československé...*, s. 130.

¹⁵²„*Duchem Ježíšovým, Kristovým rozumí tudíž církev československá celkový smysl, hlavní obsah a cíl Ježíšova díla, jeho života, všech jeho slov – ne jednoho- i smrti Ježíšovy. Když chce stanovit nauku víry nebo mravů, zkoumá, jak by ji stanovil Ježíš sám, kdyby dnes byl mezi námi a v našich poměrech.*“ In: SPISAR, Alois. *Věrouka v duchu církve československé...*, s. 132.

jaké míry se dá využít tento přístup i ve výuce, protože předpokládat u žáků nebo posluchačů kritické myšlení a zodpovědný přístup je minimálně problematické.¹⁵³

2.7.3 Svátosti křtu a biřmování

Podobným způsobem se věnuje svátostem konkrétním. Nejprve podává celý vývoj křtu a biřmování od dokladů v textech Nového zákona, u církevních otců, křesťanském starověku i středověku. Poté vymezuje teologii Československé církve vůči církvi Římskokatolické, Pravoslavné i reformačním církvím. Římskokatolické církvi vyčítá, že křest považuje za nezbytný ke spáse. Uznává ale, že pouze v tomto podání je logický i křest novorozenců. Pokud jsou svátosti a křest pouze vnějším znamením odpuštění hříchů, kterou udílí Duch svatý jako odpověď na víru, jak je tomu u reformačních církví, pak se jeví křest dětí jako nesmyslný. „Proto Luther, aby zdůvodnil křest dítek, sáhl k dělení víry na víru skrytou a odhalenou, odděloval znovuzrození a ospravedlnění. Křest byl učiněn svátostí ospravedlnění, ospravedlnění se stávalo něčím vnějším a jedním z článků víry.“¹⁵⁴

Než se dostane k výkladu křtu v Církvi československé, vznáší ještě otázku, zda by nebylo vhodnější spojit opětovně křest s konfirmací, aby byla obnovena apoštolská praxe a zároveň se vyřešila otázka křtů dětí. Farského nauku o křtu rozebírá velmi podrobně, včetně změn ve Farského textech. Jde mu o to dokázat, že již Farský chápal svátosti křtu i konfirmace jako úkony věrné duchu Kristově. Odkazy k novozákonním textům obšírně vykládá a vysvětluje, ačkoli o výroku z Matouše (Mt 28) ví, že Farský jej připisoval Ježíši po pouze zdánlivé smrti, nikoli zmrtvýchvstalému Kristu. To ale není podle Spisara důležité. Důležité podle něj není pro církev ani to, zda některé novozákonné výroky vyřkl skutečně Ježíš Kristus, nebo je do jeho úst vložili autoři či teologové novozákonné doby. Za podstatné považuje především to, souzní-li nauka církve s duchem Kristovým. Tím také obhajuje existenci a definuje jedinečnost teologie Československé církve a paralelně s tím zmírňuje vliv modernismu v nauce. Hledá a dokládá návaznost na apoštolskou i pozdější tradici a to nejen v soudobé, ale i ve Farského teologické práci. Právě rozšíření teologického obzoru za hranice psychologismu a modernismu a návrat k biblickému

¹⁵³ „Náboženský liberalismus a racionalismus naší školní náboženské výchovy byl pak příčinou její neúčinnosti.“ In: Vlastimil Z. *Současné problémy naší školní výchovy ve škole* In: *Svoboda svědomí, list Jednoty duchovních a učitelů náboženství církve československé*. Praha, 1951. [K 13 – 16 XXIV (605)]. s. 74.

¹⁵⁴ SPISAR, Alois. *Věrouka v duchu církve československé...*, s. 164.

poselství¹⁵⁵ (ale nejen k němu) můžeme považovat za podstatný Spisarův vklad zhmotnělý v *Biblické čítance Nového zákona*.

2.7.4 Symbolika svátostí

Protože křest není v evangeliích podrobně popsán, jen zmiňován a to často rozdílnými slovy, je potřeba najít a praktikovat to, co je pro všechny zmínky o křtu společné a stěžejní. Spisar je toho názoru, že smysl křtu spočívá ve vědomé proměně uvnitř člověka, odvrácení se od všeho zlého, přihlášení se k tomu, co nazývá dílem Božím podle ducha Kristova, přihlášení se ke království Božímu. Vnitřní změna v člověku je naznačena politím vodou a má být odvrácením se od dosavadního hříšného života a spojením s Kristem a Božím královstvím, jehož příchod hlásal. Voda i pronášená křestní formule jsou symbolem očištění, vnějším symbolem toho, co Bůh působí v nitru člověka. Sama o sobě účinek křtu nenesou. „*Zevní křest jest jen znamením toho, co musí býti vykonán v nitru, má-li zevní křest míti smysl.*“¹⁵⁶ Účinek je znovuzrození, očištění od hříchu a spolu s pokáním je také vstupní branou do Božího království. Protože pokáním rozumí Spisar snahu plnit Boží vůli a Farský definoval vládu Boží vůle v nitru člověka jako království Boží. Nezapomíná ani na Farského pojmy sjednocení s Bohem a synovství Boží, které se značně překrývají a podle Spisara pouze jinak vyjadřují o křtu a jeho účinku to, co bylo řečeno výše, že tedy jde o znovuzrození do nové kvality života za společné snahy pokřtěného a Ducha svatého. „*Svátost křtu stává se tak svátostí prvního sjednocení s Bohem.*“¹⁵⁷ Na méně individualistický účinek křtu, totiž začlenění nového údu do těla církve, zkracuje o tři roky později Pavel Sochr ve svých poznámkách k liturgice.¹⁵⁸

2.7.5 Účinky svátostí

Spisar odmítá dědičný hřích ve smyslu katolické církve jako dědičnou vinu. Za církev československou tvrdí, že jde o mravní poruchu, kterou si nese dítě v duši i v těle a jestliže je církev za pokřtěné dítě odpovědná, musí se snažit zmírnit náklonnost ke zlu, která je lidem vrozena. Jde ovšem o celoživotní boj, který není křtem pro jednou vyhrán.

¹⁵⁵RUTRLE, Otto. *Liturgika: Bohoslužebný život církve československé*. Praha: Husova československá bohoslovecká fakulta, 1957. s. 134.

¹⁵⁶SPISAR, Alois. *Věrouka v duchu církve československé...*, s. 163.

¹⁵⁷SPISAR, Alois. *Věrouka v duchu církve československé...*, s. 177.

¹⁵⁸„*Údy církve se stáváme křtem...*“ In: SOCHR, Pavel. *Církev v projevu zbožnosti*. Havlíčkův Brod, 1948.

„Dítě počne prožívat křestní obrodu teprve s výchovou, které se mu dostává od rodiny, církve a školy.“¹⁵⁹ Pokud se mluví o odpuštění osobních hříchů, jde samozřejmě o křtěnce dospělého. Již u Farského jsme viděli, jak důležitou roli přiřkl církvi při výchově dětí a dospívajících tím, že dědičný hřích vykládá jakožto sklon k, řekněme, nemravnému nebo zlému chování všech lidí. I zde je logicky vyzdvížena odpovědnost církve za mravní a duchovní růst věřících, když v tomto výkladu pokračuje. A právě z této teze o sklonu ke hříchu, se kterým je nutné celoživotně bojovat, plyne vážnost a nenahraditelnost pastýřského a učitelského úřadu církve.¹⁶⁰ Přestože není biřmování ustanoveno v Písmu, kvůli čemuž jej reformace neuznala jako svátost, přiklání se ke starokřesťanské tradici a biřmování uznává. Z toho snadno vidíme, že Církev československá netrvá pouze na Novém zákoně, ale jako autoritu chápe i tradici. Mnohem více než z teorie, vyčteme skutečně z obřadu, ze kterého jsem již výše citovala. Jde o obnovení lásky a nadšení pro život křesťana, o prosbu o udělení darů Ducha svatého a posilu i věrnost evangeliu a církvi. Duchem svatým, nebo Božím, zde myslí Spisar působení Boha, nikoli jednu z osob Boha.¹⁶¹ Zároveň Spisar uvádí, že Duch Boží působí v lidském nitru i životě nejen při svátosti, že není vázán na úkon biřmování. Jde skutečně o přihlášení se člověka o pomoc a posilu ve víře, která je mu ale potřeba po celý život.¹⁶² Proto by měl být biřmovanec dospělejší, aby si vše uvědomoval.

K výuce náboženství se Alois Spisar vyjádřil také, konkrétně se věnuje metodice vyučování náboženství v článku z roku 1935, uveřejněném v časopise *Idea*.¹⁶³ Upozorňuje v něm, že je třeba při volbě vyučovací metody brát zřetel na věk dětí a nezapomínat, že výuka náboženství nemůže probíhat stejně jako výuka jiných předmětů. O poznání více se praxí výuky náboženství zabýval Dr. František Kovář.

¹⁵⁹SPISAR, Alois. *Věrouka v duchu církve československé...*, s. 172.

¹⁶⁰„Je jisto, že křest dospělých lidí i dětí je vždy příležitostí celocírkevní... Křtem jednak vstupuje křtěnec do církve, tedy v útvar společenský, sociální, jednak potřebuje v svém náboženskomravním úsilí pomoci společnosti. Společnost, církev je povinna pomáhati nově pokřtěnému duchovně nábožensky a mravně. v tom se právě projevuje křesťanské bratrství a sesterství, jaké plyne ze synovství Božího v Božím království.“ In: SPISAR, Alois. *Věrouka v duchu církve československé...*, s. 180.

¹⁶¹„Odmítajíc tři různé osoby v Bohu..., používá církev českomoravská jmen Písma a tradice (Otec, Syn a Duch svatý), aby označila a rozlišila různá hlediska, s nichž se dívá lidská mysl na dokonalou existenci a činnost Boží podstaty, kterou v její bohatosti nedovede uzavřít v jeden pojem a vyjádřit jedním názvem.“ In: SPISAR, Alois. *Věrouka v duchu církve českomoravské*. Praha: Blahoslav. 1941. s. 107.

¹⁶²„... svátost biřmování v duchu církve československé je slib věrnosti evangeliu Kristovu a první uvědomění Boží posily pro život křesťanský v Duchu Kristově. (...) Tuto pomoc nedává Bůh křesťanu teprve od okamžiku přijetí biřmování, nýbrž stále, ale k účinnosti této pomoci jako milosti Boží je třeba, aby si ji křesťan uvědomoval, což ponejprv se děje a má státi přijetím svátosti biřmování.“ In: SPISAR, Alois. *Věrouka v duchu církve československé...*, s. 189.

¹⁶³SPISAR, Alois. *Škola a Bůh. IDEA, časopis pro otázky náboženské výuky a výchovy*. 1935, V. [K 13 – 11]. Praha: Blahoslav. s. 187.

2.8 Podmínky pro výuku náboženství v období tzv. druhé republiky a Protektorátu Čechy a Morava

Od roku 1925, v němž vešlo v platnost prováděcí nařízení k tzv. malému školskému zákonu, tj. vládní nařízení č. 64/1925 Sb. které upravilo podrobnosti výuky náboženství, jako dozor nad vyučováním, osvobodování od náboženského vyučování atp., se do období druhé republiky nic výrazně nezměnilo. Na obecných, občanských a středních školách se vyučovalo náboženství dvě hodiny týdně, ve čtvrtých a pátých třídách gymnázií a reálků jednu hodinu. Na vysvědčení se náboženství vždy uvádělo na prvním místě.¹⁶⁴ Výraznějším zásahem do vyučování náboženství byl až zákaz výuky dějepisu ve všech českých školách, ke kterému došlo v prosinci 1941. Objevovaly se případy, kdy náboženská výuka byla uvedena na vysvědčení na druhém nebo i na posledním místě. Náboženské výuky se tento zákaz dotkl vyjmutím církevních dějin z osnov. Je pravděpodobné, že výklad o pronásledované prvotní církvi byl chápán jako jinotaj pro nacisty pronásledovaný český národ.¹⁶⁵ ČČS si po obsazení zbytku Československé Republiky v březnu 1939 musela změnit název.¹⁶⁶ Jméno Církve českomoravská, byl uveřejněn 15. května 1940 ve vyhlášce ministerstva školství a národní osvěty.

2.9 František Kovář

Nejprve profesor Husovy bohoslovecké fakulty přednášející Nový zákon a ředitel bohoslovecké koleje ČČS v Praze, je 19. 6. 1946 po dlouhých průtazích, způsobených nacistickou okupací,¹⁶⁷ jednohlasně zvolen patriarchou církve. Dochází k tomu až po dlouhém období druhé světové války, neboť po smrti Gustava A. Procházky nebyl třetí patriarcha okamžitě zvolen. Zároveň k této volbě dochází až po úpravě církevní ústavy, která změnila, mimo jiné, podmínky pro volbu patriarchy. Patriarchu nově volí sněm, nikoli náboženské obce, je volen na desetileté období, nikoli doživotně a není již zároveň biskupem pražským. Třetí pokračování druhého sněmu v roce 1947 pak skrze resoluci

¹⁶⁴HORÁK, Zábaj. *Církve...*, s. 129.

¹⁶⁵HORÁK, Zábaj. *Církve...*, s. 132.

¹⁶⁶„Jednání o novém názvu církve byla z ÚR ČČSH vedena v prvních měsících roku 1940...“ In: HRDLIČKA, Jaroslav. *ČČSH v období protektorátu* In: *90 let Církve československé husitské*. Praha: Blahoslav, 2010. s. 78.

¹⁶⁷HRDLIČKA, Jaroslav: *Život a dílo Prof. Františka Kováře*. Brno: L. Marek, 2007. s. 282. ISBN 978-80-87127-05-6.

věroučného výboru pomohla překonat poslední pochybnosti o tom, zda se CČS chápe jako církev vyznávající víru v osobního Boha.¹⁶⁸

František Kovář publikoval již od počátku století. K náboženské výchově ve škole se, podle Jaroslava Habra, poprvé vyslovil v roce 1919, v druhém ročníku Práva národa. Psal pod pseudonymem, na svou dobu se totiž vyjadřoval ostře kriticky vůči formě náboženské výchovy na školách a vyžadoval reformy. V roce 1928, v duchu tehdejších změn na poli náboženském, zdůrazňuje úkol církve strážit veřejnou i soukromou mravnost.¹⁶⁹ K tomu je nutné, aby sama církev nehřešila a tím získala mravní autoritu.

2.9.1 Náboženská výchova a christocentrismus

V dalších letech se zabývá otázkou výchovy i teoreticky. Rozlišuje mezi výchovou a výukou náboženství, přičemž za důležitější považuje výchovu, neboť ta se neomezuje na předávání vědomostí, neovlivňuje pouze rozum. Výchova ovlivňuje i city a volní vlastnosti. Tvrdí, že náboženství není jen záležitostí rozumu a nelze ho proto naučit. K náboženství je potřeba vychovávat. Jde ještě dál a říká, že jde o výchovu právě náboženskou, ne církevní. Cílem nemá být připoutat mládež k církvi, ale dosáhnout toho, aby nábožensky žila.¹⁷⁰ Nepřekvapí nás, že rozlišuje mezi náboženstvím a církvemi, mezi vírou a vyznáním.

Také Kovář vidí jeden z kořenů odklonu od víry nechuť k Římskokatolické církvi. Říká, že pro jeho dobu je typická lhostejnost k církvím, která je ale ve světě již překonána. V důsledku této lhostejnosti či odporu, přesunulo se náboženství a víra z veřejného do soukromého života jednotlivců. Tak ale není zajištěna mravnost a na společnosti i politice je to vidět. Podtrhuje, že v tendencích světového dění je návrat náboženství i církví do veřejného života a tento trend by rád podpořil i u nás. Odkazuje i k myšlenkám Tomáše G. Masaryka když tvrdí, že nestačí popřít staré náboženství.¹⁷¹ Je třeba přistupovat k problému také s vizí budoucnosti, navrhnout nová řešení a přístupy.

¹⁶⁸ „Jsme a chceme býti církví skrze Ježíše Krista. To znamená, že alfou a omegou, základní realitou naší existence i našeho poslání je živý, osobní Bůh, Stvořitel a Pán, Vykupitel, Spasitel i Dokonatel každého věřícího k jeho pravému životu...“ In: KAŇÁK, Miloslav. *Padesát let Československé církve...*, s. 26.

¹⁶⁹ KOVÁŘ, František. *Církev vychovatelka. Český zápas*. 1928, XI/32.

¹⁷⁰ KOVÁŘ, František. *Máme vychovávat dorost náboženský? IDEA, časopis pro otázky náboženské výuky a výchovy*. 1931, II. [K 13 – 11]. Praha: Blahoslav.

¹⁷¹ „Masaryk upozorňoval, že nestačí pouhá negace, nestačí také jen odpůrce kritizovat, s ním polemizovat. Je nutno nově tvořit a to náboženství vyšší, lepší, dokonalejší. Nestačí také jen nějaké surogáty náboženství. Nenahradí náboženství také snad filosofie ani věda ani umění ani mravnost. Náboženství nelze ničím nahraditi.“ In: KOVÁŘ, František. *Masaryk...*, s. 6.

Jako klíčovou vidí reformu výuky náboženství na školách, odklon od pouhého učení teologických tezí a příklon ke komplexní výchově duše a mravnosti člověka.¹⁷² Poučit se jak mravně a správně jednat se může mladý člověk na příkladech příběhů evangelií. Proto doporučuje číst Nový zákon v hodinách a opatřit četbu výkladem.

Jak píše Rudolf Horský, další podstatnou věcí ve výchově je u Kováře důraz na christocentrické zaměření všech kázání i katechezí.¹⁷³ Na druhou stranu poválečné diskuse o formách a obsahu výuky náboženství na školách upozorňují, že soustředění na pouhou mravouku nestačí a je v rozporu s historicko náboženským vývojem státu. V krátkém období obnoveného Československa, před nastolením totalitního režimu Komunistickou stranou Československa a přičleněním k sovětskému bloku se opět otevřela jiskřivá debata významu výuky náboženství ve škole a jejího vztahu k mravouce.¹⁷⁴ Po převratu se stala veřejně bezpředmětnou, neboť zjednodušeně řečeno, na školách bylo místo pouze pro filosofii marxismu-leninismu.¹⁷⁵

2.9.2 Ekumenismus

Za patriarchátu Františka Kováře byly položeny také základy ekumenismu orientací na Mezinárodní společnost pro náboženskou svobodu.¹⁷⁶ Ke členství ve Světové radě církví se však podařilo přivést církev až v říjnu roku 1961 nastoupivšímu patriarchovi Miroslavu Novákovi.¹⁷⁷ Církev byla, i přes odpor Sekretariátu pro věci církevní Ministerstva kultury, přijata v srpnu roku 1963. O čtvrt roku později byla CČS přijata i do Ekumenické rady církví. Další, navenek nejvýraznější změnou je přijetí, jak bylo výše uvedeno, přízviska husitská do názvu církve na VI. Sněmu CČSH v roce 1971,

¹⁷²KOVÁŘ, František. *Náboženství na středních školách. Český zápas*. 1940, XXIII/4.

¹⁷³„*To, co bylo přesvědčením Pavlovým, že nikdo nemůže položit základ jiný, než ten, který je položen, to je Ježíš Kristus (1. Kor. 3,11), je i přesvědčením Kovářovým. Proto neustále jak pro kázání, tak i pro náboženskou výchovu zdůrazňuje nutnost vytvořit z církve výchovné prostředí, které by plnilo duchem Kristovým duše ve všech obdobích a okolnostech života.*“ In: HORSKÝ, Rudolf. František Kovář a náboženská výchova. *Náboženská revue*. 1958, XXIX/4, s. 155.

¹⁷⁴KUČERA, Zdeněk a ŠTVERÁK, Vladimír. *Chrestomatie z dějin pedagogiky*. Praha: Karolinum, 1999. s. 387. ISBN 80-7184-626-0.

¹⁷⁵KUČERA, Zdeněk a ŠTVERÁK, Vladimír. *Chrestomatie...*, s. 466.

¹⁷⁶„*Byl si vědom (F. Kovář, pozn.), že orientace CČS(H) na IARF je stále více zpochybňována výsledky věroučného církevního pohybu, v němž se prosazovali především bibliční teologové Z. Trtík, J. Mánek a O. Rutrlé. Uvědomoval si, že plný přesun ekumenické orientace k SRC je přes brzdicí tendence SPVC jen otázkou času.*“ In: Hrdlička, J. *Život a dílo Prof. Františka Kováře. Příběh patriarchy a učence*. Brno: L. Marek. 2007. s. 456.

¹⁷⁷„*Duben 1963 završil i Novákovo několikaleté úsilí o vstup CČSH do Světové rady církví.*“ In: HRDLIČKA, Jaroslav a LÁŠEK, J. B. *CČSH mezi lety 1948 – 1989*. In: *90 let Církve československé husitské*. Praha: Blahoslav, 2010. s. 126.

společně s uznáním *Základů víry*¹⁷⁸ za oficiální naukovou formu církve a s výzvou k revizi liturgie. Práce na liturgii byla doprovázena mohutnou diskusí na stránkách theologických revue ČČSH v osobách Z. Trtíka,¹⁷⁹ R. Horského,¹⁸⁰ M. Salajky,¹⁸¹ F. Adámka, R. Medka i J. Kalenského. Přispěvatelé se snažili přizpůsobit liturgii současné kultuře, aby se opět nestala pouhou formalitou.¹⁸² Vedoucí osobností liturgické revize, byl již výše citovaný Milan Salajka, v jehož práci se odráží provázanost ekumenismu a apologie vůči ateismu¹⁸³ Tyto dva vlivy vyústily do konkrétní podoby, aktualizace liturgie v sedmdesátých letech,¹⁸⁴ ačkoli o jejím konečném dosahu se dá diskutovat.¹⁸⁵ „*Ekumenické dědictví svátostí a obřadů, jak bylo zpracováno katedrou praktické teologie Husitské teologické fakulty UK v Praze za vedení prof. ThDr. Milana Salajky a vycházelo v Theologické revui v letech 1984 – 1986...*“¹⁸⁶ se projevilo i na textu *Agendy*¹⁸⁷, jež byla schválena na 2. zasedání VIII. sněmu ČČSH.

2.10 Základy řádu duchovní péče 1947

Tentýž sněm, který ustanovil Františka Kováře třetím patriarchou církve, schvaluje Základy řádu duchovní péče,¹⁸⁸ které obsahují první specifické usnesení církve o katechezi.

¹⁷⁸TRTÍK, Zdeněk. *Základy víry Církve československé husitské*. Praha: Ústřední rada církve československé husitské, 1975.

¹⁷⁹TRTÍK, Zdeněk. Smysl Farského liturgie. *Theologická revue ČČSH*. 1973, VI/5, s. 145 – 147.

¹⁸⁰HORSKÝ, Rudolf. Liturgická obnova. *Theologická revue ČČSH*. 1972, V/1, s. 20 – 22.

¹⁸¹SALAJKA, Milan. Jak se reformuje liturgie?. *Theologická revue ČČSH*. 1974, VII/4, s. 93 – 179.

¹⁸²„Liturgicky má církev před sebou jen dvě možnosti: buď se jí dostane obrovské síly k tvůrčímu činu zasoubení bohoslužby se soudobou kulturou, nebo se věnuje vzdělávání svého bohoslužebného ghetta.“ In: SALAJKA, Milan. *Jak se reformuje liturgie...*, s. 95.

¹⁸³„Nenalezne-li (církev, pozn.) cestu k ekumenismu, je její duchovní potenciál v nebezpečí úplného zesvětštění.“ In: Čtvrtá theologická konference duchovenstva čs. církve v Broumově-Olivětině 1. – 8. srpna 1946. *Náboženská revue*. 1946, XVII/3, s. 149.

¹⁸⁴„Od poloviny šedesátých let nám příslušnost k ekumenické rodině světového křesťanství otevírala možnost poznávání nepřeborného množství církví a konfesních svazků.“ In: SALAJKA, Milan. *Otázka...*, s. 7.

¹⁸⁵„Liturgie je v ČČSH do značné míry nahlížena z hlediska konfesní identity. Podle ústního sdělení jednoho z mých učitelů na Husitské teologické fakultě UK byla v době normalizace právě obava ze ztráty této identity, tak úzce svázané s formální podobou Liturgie Dr. Karla Farského, jedním z nejzávažnějších důvodů, které stály za odmítnutím radikálnější (ve smyslu jdoucí k základům) reformy liturgického života ČČSH na sklonku 70. a počátkem 80. let minulého století. Plodem této vnitřní situace se stala pouze jazyková reforma prováděná theologickou revizí dosud užívaných modliteb a návrhem modliteb nových, při současném zachování všech základních formálních stavebních prvků Liturgie Karla Farského.“ In: KOLÁŘ, Pavel. *Ekumenické poznámky...*

¹⁸⁶*Agenda: obřadní příručka Církve československé husitské – první část*. Praha, 2006.

¹⁸⁷*Agenda, obřadní příručka...*

¹⁸⁸*Základy řádu duchovní péče: Směrnice pro duchovní péči při svátostech E*. Přijato 2. sněmem církve československé 4. 5. 1947. Sbírnka sněmovních usnesení církve B, část ideová 4.

Vyučování před křtem seznamuje se základy křesťanské víry v duchu církve československé a s biblickou zvěstí. Katechumen by měl ještě před křtem přijmout tuto víru jako své osobní přesvědčení, úkol to je tedy významný a nesnadný. „*Křest budiž udělován jen tehdy, je-li touha po přijetí křtu se strany věřícího zřetelným svědectvím o přiznání ke Kristu a k jeho obci celým životem...*“¹⁸⁹ V případě křtu dětí je ve směru Farského teologie křtu, jak byla načrtnuta výše, nutná pastorece rodičů.¹⁹⁰ Křest dítěte je chápán jako vzájemný závazek rodičů a církve, že budou usilovat o výchovu dítěte k víře. Protože rozhodnutí pro Krista a osobní přesvědčení je možné až u dospělého člověka, rodiče i sbor se musí snažit připravit cestu dospívajícímu k tomuto svobodnému rozhodnutí a utvrzení víry. Církev má povinnost systematizovat náboženskou výchovu a pomoci rodičům při výchově dětí poskytnutím rad a poučení v nábožensko mravní oblasti. Dále je logicky nutné, aby křest byl udělován jen dětem věřících rodičů, neboť jak jinak by se mohli rodiče zavazovat ke křesťanské výchově? Alespoň jeden z rodičů pak má být členem církve československé.¹⁹¹ Svátost biřmování se váže na věk. Uděluje se nejdříve v posledním roce povinné školní docházky a jen po svědomité přípravě.¹⁹² Dokument ale stanovuje směrnice i pro náboženskou výchovu rodinnou (příloha A), školní (příloha B), směrnice pro duchovní péči o děti mimo školu na půdě náboženské obce (příloha C) a dále směrnice pro duchovní péči pomocí sborů služby (příloha F), pro organizaci pastorační práce pomocí okrsků (příloha G) a pro duchovní péči o život politický (příloha H).

Rodinnou výchovu rozděluje dokument na tři období podle věku dítěte na předškolní, školní a poškolní. Doporučuje se především vedení k prožívání náboženského života pomocí modlitby, duchovních písní, pobožností ve sboru a četby. Rodina by měla propojovat svoje úsilí s náboženským vyučováním ve škole tak, aby dítě poznalo nejrůznější náboženské formy a symboly, lidové zvyky i obyčeje a aby získalo návyky, spojené s náboženským životem.¹⁹³ Pro výchovu ve škole je určen cíl prohlubovat duchovní život. Podle věku školáků se doporučuje seznámit postupně děti podle osnov se Starým a Novým zákonem, věroukou, mravoukou a liturgikou.¹⁹⁴ Pomůcky vyučování mají být učebnice náboženství, knihy Bible, zpěvník církevních písní a

¹⁸⁹Základy řádu duchovní péče..., s. 33.

¹⁹⁰Základy řádu duchovní péče..., s. 34.

¹⁹¹Základy řádu duchovní péče..., s. 34.

¹⁹²Základy řádu duchovní péče..., s. 35.

¹⁹³Základy řádu duchovní péče..., s. 10.

¹⁹⁴Základy řádu duchovní péče..., s. 13 – 16.

další pomocné knihy, blíže nespecifikované. Doporučeno je i číst z důležitých náboženských spisů církve, „... zvláště *dr. Farského, dr. Spisara a dr. Kováře a konečně i z literatury filosofické.*“¹⁹⁵ Katechismus není v celém dokumentu nikde výslovně doporučen. Katechismus není jmenován ani u přípravy ke křtu (E). V roce 1956 byly IV. sněmem ČČS dne 14. října směrnice novelizovány.¹⁹⁶ Byl stanoven nejnižší možný věk (10 let) pro biřmování.

¹⁹⁵*Základy řádu duchovní péče...*, s. 21.

¹⁹⁶Zápis z IV. sněmu ČČSH ze dne 14. října 1956. 10/1. ÚA ČČSH.

3. Druhá teologická generace ČČS(H)

3.1 Podmínky pro výuku náboženství po druhé světové válce

Mezi lety 1945 a 1948 platila v zásadě předválečná právní úprava výuky náboženství.¹⁹⁷ Před únorovým převratem, kdy víra v socialistické budování státu v demokratických podmínkách umožňovala otevřenou diskusi na teologické i filosofické půdě, vedli duchovní a představitelé církve rozhovory na témata, jež byla nadnesena střetem se socialistickou ideologií Marxova historického materialismu, vybudovaného paradoxně na Hegelově dialektice. Tudiž byla diskutována témata svobody, ducha a pokroku, duchovního a materiálního světa.¹⁹⁸ Dialektický materialismus byl ještě podroben kritice ze strany některých duchovních, jako byl Zdeněk Trtík, nebo František M. Hník, pro svůj odmítavý postoj k teismu¹⁹⁹ a redukci teologie na spekulaci bez reálného vztahu ke skutečným osobám,²⁰⁰ jejíž oprávněnost by navíc měla být měřena praktičností.²⁰¹ Přestože se s filosofickými předpoklady socialismu František M. Hník neztotožňoval, dal jasně najevo, že věří v pozitivní dopad socialismu na společnost a vyzval církev, aby nezapala svoji příležitost pomoci budovat svobodnější svět.²⁰² I Alois Spisar mohl zpočátku věřit ve spolupráci.²⁰³ Poselství II. Řádného sněmu církve

¹⁹⁷ HORÁK, Zábaj. *Církev...*, s. 134.

¹⁹⁸ „Jest chyba, vyvíjí-li se technika jednostranně nebo zcela sobecky na úkor ducha. Stejně ovšem je nesprávné, vyvíjí-li se duch na úkor hmotného života.“ In: ADÁMEK, František. *Ideál výchovy a ideální výchova. Náboženská revue*. 1943, XV/5, s. 136.

¹⁹⁹ „Zahájil bych diskusi poznámkami k dvěma bodům přednášky. 1. Je to pojem vývojového skoku, ... V tomto pojmu skoku se objevuje s hlediska dialektického materialismu neznámé, nevysvětlitelné x. Je-li zde taková neznámá, nemůže dialektický materialismus s tohoto hlediska vyloučit, že právě zde v tomto skoku působí nějaká jemu neznámá příčina, třeba příčina spirituální čili Bůh.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Čtvrtá theologická konference...*, s. 158.

²⁰⁰ „Trtík si uvědomoval, že kromě ideje Boha chybí marxismu také další hlavní téma, a to antropologické. *Marxismus nepracuje s ideou jednotlivce, spontánního individua, subjektu a nezná hodnotu člověka jako aktivního faktoru.*“ In: Toth, D. *Trtíkův přínos k filosofické diskusi mezi marxisty a křesťany v roce 1968*. In: *Slovo víry Zdeňka Trtíka: sborník z kolokvia věnovaného českému teologovi a filosofovi prof. Dr. Zdeňku Trtíkovi*. Praha: Náboženská obec ČČSH Praha 1, 2003. s. 27.

²⁰¹ „Nehledě k tomu, jaké veliké nebezpečí je obsaženo ve stanovisku, že kritériem pravdy je praktická činnost, považují za nesprávné kritérium náboženství s kritériem pravdy vůbec. Při úvaze o normě v náboženství rozhodující jest, že základem náboženství jsou osobní vztahy. Tyto osobní vztahy nepodléhají žádnému vývoji a byly stejné na stupni kapitalistickém, jako jsou na stupni socialistickém.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Čtvrtá theologická konference...*, s. 155.

²⁰² *Čtvrtá theologická konference...*, s. 150.

²⁰³ SPISAR, Alois. *Čtvrtá theologická konference...*, s. 161.

československé z roku 1946 se doslovně hlásí ke spojenectví se SSSR²⁰⁴ a vyjadřuje radost nad možností stanout „...opět v prvních řadách pokrokového lidstva, že jsme se stali platným spolubojovníkem pracujícího lidu celého světa v jeho odvěkém zápase o osvobození práce a zrušení privilegií a výsad.“²⁰⁵ Co si delegáti, jež prohlášení schválili, ve skutečnosti představovali a do jaké míry byli seznámeni se situací v Sovětském svazu, už se můžeme jen domnívat, Jaroslav Hrdlička a Jan B. Lášek uvádí, že „...větší část duchovenstva i laiků církve chápala zde proklamovanou cestu církve k socialismu zcela demokraticky.“²⁰⁶ V každém případě se situace po méně než deseti letech radikálně změnila. § 14 Ústavy z 9. května 1948 č. 150/1948 Sb. stanovil, že veškerá výchova a všechno vyučování musí být v souladu s výsledky vědeckého bádání a s lidově demokratickým zřízením a vedení výchovy a vyučování i dozor nad nimi smí vykonávat pouze stát.²⁰⁷ Prvního září vešel v účinnost zákon o jednotné škole č. 95/1948 Sb. který stanoví výlučnost státního školství na úkor škol církevních a soukromých. (Na Slovensku došlo k likvidaci církevních škol již o tři roky dříve.)²⁰⁸ Zákon zachovává výuku náboženství jako povinnou, ale děti bez vyznání se do ní nemohou hlásit ani jako do nepovinného předmětu.²⁰⁹ Základy pro budoucí velmi striktní dozor nad církvemi byl dále dán zřízením Státního úřadu pro věci církevní²¹⁰ zákonem č. 217/1949 Sb.²¹¹ Dopad na výuku měla i zákonem stanovená povinnost²¹² státního souhlasu k výkonu duchovenské i kazatelské činnosti a § 5, který určoval platové podmínky výuky duchovních, kterým bylo uloženo vyučovat bezplatně.²¹³ Důležitým krokem bylo vyjmutí náboženství z povinných předmětů které je uvedeno ve „...výnosu Ministerstva školství, věd a umění

²⁰⁴ „Vážíme si toho, že náš lid našel v SSSR nejenom našehonejvětšího a nejvěrnějšího spojence, nýbrž také příklad neochvějně vůle...“ In: Poselství II. Řádného sněmu církve československé, přijaté usnesením dne 10. ledna 1946. *Náboženská revue*. 1946, XVII/1. s. 60.

²⁰⁵ Poselství II. Řádného sněmu..., s. 60.

²⁰⁶ HRDLIČKA, Jaroslav a LÁŠEK, J. B. CČSH mezi lety 1948 – 1989. In: *90 let Církve československé husitské*. Praha: Blahoslav, 2010. s. 118.

²⁰⁷ „Ustanovení Ústavy 9. května hovořila o výsledcích vědeckého bádání. Za jediný vědecký světový názor byly však (aniž by to bylo výslovně deklarováno) *via facti* uznávány nikoli v té době dosažené výsledky vědy, ale ve vzdálené minulosti vytvořená ideologie, zvaná marxismus – leninismus. A právě součástí této ideologie (nikoli vědy) byl ateismus, tj. protináboženský světový názor.“ In: HORÁK, Záboj. Právní úprava výuky náboženství v českých zemích v letech 1948–1989. *Revue církevního práva*. 2010, XVI/47. Praha: Společnost pro církevní právo, 2010. s. 203.

²⁰⁸ HORÁK, Záboj. Právní úprava..., s. 202.

²⁰⁹ HORÁK, Záboj. *Církve...*, s. 137.

²¹⁰ „Do rozsahu jeho působnosti patřily mimo jiné osobní a platové podmínky učitelů náboženství, úprava vyučování náboženství, schvalování učebních osnov, učebnic a pomůcek, vrchní dozor nad vyučováním náboženství a církevními učilišti všeho druhu...“ In: HORÁK, Záboj. Právní úprava..., s. 204.

²¹¹ HORÁK, Záboj. Právní úprava..., s. 203.

²¹² „Zákon č. 218/1949 Sb. § 7 odstavec 1“ In: HORÁK, Záboj. Právní úprava..., s. 204.

²¹³ „Podrobnosti stanovila vládní nařízení schválená dne 18. Října 1949, vydaná podle zákona č. 218/1949 Sb., která se týkala hospodářského zabezpečení jednotlivých církví resp. Náboženských společností státem.“ In: HORÁK, Záboj. Právní úprava..., s. 204.

z 23. června 1952 č.j. 14941/52-I/4-MŠVU, o vyučování náboženství na školách prvního a druhého stupně.²¹⁴ Tento výnos mimo to ukládá rodičům povinnost přihlásit děti každý rok do hodin náboženství znovu. V roce 1953 se situace opět změnila, tentokrát nenápadněji, zato citelněji, vydáním nového školského zákona č. 31/1953 Sb., který degradoval zákon o jednotné škole č. 95/1948 a na něj navazující nařízení, které upravovalo povinnou výuku náboženství. „O výuce náboženství se nový školský zákon nezmiňuje, což bylo tichým vyjádřením vůle zákonodárce vyřadit náboženství jak z výuky povinné, tak klasifikované. Další výuka se opírala již nikoli o zákonný podklad, ale o interní směrnice, což trvalo až do konce školního roku 1989/1990 včetně.“²¹⁵ Přihlašování do náboženské výuky bylo všemožně ztěžováno a při hodnocení u přihlášek na střední nebo vysoké školy počítáno jako negativum.²¹⁶

Ani ústava z roku 1960, zákon č. 100/1960 Sb. nepřinesla změny.²¹⁷ Všeobjímající atmosféra strachu a z pozice moci prosazovaný ateismus doléhala jak na řadové občany a věřící, tak na duchovní. Apologie vůči ateismu, kterou čteme mezi řádky i u Otty Rutrle a dalších významných autorů dobře charakterizuje dobu, stejně jako, mohu-li to tak říci, stažení se teologie do (pro politicko-mocenský svět) nenápadných mezilidských vztahů a tichého vztahu k Bohu. Podle Zdeňka Kučery jsou právě tak dogmatické teze *Základů víry* odpovědí²¹⁸ geniálního myslitele Zdeňka Trtíka,²¹⁹ který státní ateismus a tlak na umenšování vlivu křesťanství na obyčejný život záhy rozeznal.

3.2 Zdeněk Trtík

Stěžejní osobností druhé generace je bezpochyby Zdeněk Trtík. Je to právě jeho biblický personalismus, způsobující kopernikánský obrat²²⁰ v teologii ČČS, který udává směr celému dalšímu teologickému směřování církve. Naproti tomu označuje Zdeněk Kučera teologii Aloise Spisara za racionální, byť se mnohem více

²¹⁴HORÁK, Záboj. *Církev...*, s. 144.

²¹⁵HORÁK, Záboj. *Právní úprava...*, s. 209.

²¹⁶HORÁK, Záboj. *Právní úprava...*, s. 209.

²¹⁷„Ústava z roku 1960 zajišťovala svobodu náboženství, resp. jen svobodu svědomí, pouze formálně. O výuce náboženství se nezmiňovala.“ In: HORÁK, Záboj. *Právní úprava...*, s. 210.

²¹⁸„Trtík odpovídá dogmatickými tezemi na příchod ideologického rozdělení světa...“ In: KUČERA, Zdeněk. *Teolog kopernikánského obratu*. In: *Slovo víry...*, s. 60.

²¹⁹„V tom je opět patrný Trtíkův geniální rys, že pochopil situaci atheistického tlaku...“ In: KUČERA, Zdeněk. *Teolog kopernikánského obratu*. In: *Slovo víry...*, s. 60.

²²⁰KUČERA, Zdeněk. *Charakteristika a vývojové dělení tzv. biblické teologie ČČSH v díle Zdeňka Trtíka* in: KUČERA, Zdeněk. *Trojčinná teologie: základ teologie ve zjevení*. Brno: L. Marek. 2002. s. 129. ISBN 80-86263-21-5.

než například Karel Farský, snaží hledat opodstatnění svátostí v novozákonní zvěsti a v historických událostech. Zatím jsme viděli, jak od svého založení polemizovala církev s pravoslaviem i katolictvím, v další fázi s protestantskými a reformovanými církvemi.²²¹ Období formace teologie se překrývají s obdobím druhé teologické generace, která reaguje na proudy personalismu a existencialismu, Trtík také upozorňuje na Jürgena Moltmanna a jeho teologii naděje²²² a je ovlivněn prací Karla Heima na moderním systému dimenzionálního vnímání skutečnosti. Katolický modernismus a psychologismus je překonán.²²³ Není ale odsouzen, neboť je chápán jako nutná vývojová etapa v cestě za svébytnou teologií ČČSH.²²⁴ Je důležité říci, že i Trtík svoji práci považoval za pouhé rozvíjení teologického odkazu Karla Farského, nikoli za obrat. Rozlišení dvojí přítomnosti Krista v církvi rozpoznává ve Farského Liturgii i teologii, ač přiznává, že ji Farský nikde explicitně nevyložil. Úkol rozvinout toto pojetí plní Trtík podle svých slov²²⁵ v *Základech víry*.²²⁶ *Základům* byla ostatně vždy přikládána velká váha. Byť vznikaly jako katechismus,²²⁷ neměly mít funkci dogmatické učebnice, jejíž obsah by se měl každý naučit nazpaměť. Měly sloužit jako orientační pomůcka v teologii ČČS(H) a základ pro diskusi a reflexi dosavadního učení.²²⁸ Před tím, než byly oficiálně

²²¹ TRTÍK, Zdeněk. Novozákonní fakta a otázka pravdy. *Náboženská revue ČČS*. 1943, XV/2, s. 31 – 33.

²²² „Bůh podle Moltmanna není ani vnitrosvětový ani mimosvětový. Je to Bůh naděje (Řím 15, 13), Bůh s futurem jako povahou bytí, jak ho známe z exodu a proroctví Izraele. (...) Jeho pojetí stejně jako pojetí teologie existence je oprávněným odmítnutím předmětného Boha tradičního theismu. Jestliže Bultmannovská teologie překládá Boha do dění v nepředmětném kontinuu věřící existence, sahá Moltmann ke kategorii budoucnosti, která je sice nepředmětná z hlediska přítomnosti, ale i podle něho bude jednou předmětná jakožto naplnění zaslíbení.“ In: TRTÍK, Zdeněk. Víra jako hlubina lidství. In: KAŇÁK, Miloslav. *Padesát let...*, s. 158.

²²³ „V díle Zdeňka Trtíka byl teologický liberalismus překonán biblickým existenciálním personalismem, který navazoval kriticky na S. Kierkegaarda a z něho vyšedší personalismus, na personalismus Martina Bubera a Ferdinanda Ebnera a Emila Brunnera i na dimenzionální pojetí skutečnosti Karla Heima.“ In: KUČERA, Zdeněk. Charakteristika a vývojové dělení tzv. biblické teologie ČČSH v díle Zdeňka Trtíka. In: KUČERA, Zdeněk. *Trojiční teologie...*, s. 128.

²²⁴ „Náboženský liberalismus byl i přes své negativní stránky tvůrčím kvasem, kterým církve musela projít... Začátky československé církve jsou ještě ve znamení rozpaků mladé církevní teologie, která těžko zmáhá pouta starého dogmatismu. Ale ve svém myšlenkovém zápasu proti nim dovede povětšinou bojovat jen liberalismem...“ In: MÁDR, Adolf. Zamyšlení nad návrhem nového katechismu ČČS. *Náboženská revue*. 1955, XXVI/3, s. 45.

²²⁵ TRTÍK, Zdeněk. – KADEŘÁBEK, V. *Život a víra ThDr. Karla Farského*. Praha: Blahoslav, 1982. s. 125.

²²⁶ TRTÍK, Zdeněk. *Základy víry...*

²²⁷ „V naší církvi byla již dlouho pocítována potřeba jasnější formulace biblických a teologických základů, z nichž jsme vyvozovali svou víru a zbožnost.“ In: SKALICKÝ, Bohumil a kol. Biskupové k otázce katechismu. *Náboženská revue ČČS*. 1955, XXVI, s. 177.

²²⁸ „Katechismus není koncem teologické práce na zpřesnění věroučného výrazu církve... Naopak, otevírá teprve možnost skutečných a plodných teologických rozhovorů...“ In: RUTRLE, Otto. K návrhu katechismu. *Náboženská revue*. 1955, XXVI/2, s. 61.

vydány ústřední radou v roce 1958, prošly asi dvouletou církevní otevřenou diskusí.²²⁹ Byly vnímány velmi pozitivně a bylo do nich vloženo mnoho naplněných nadějí.²³⁰ 17. října 1971 byly VI. sněmem přijaty jako oficiální nauková norma církve. Základy jsou psány formou otázek a odpovědí, každá z nich je ale doprovázena krátkým úryvkem ze souvztažných pasáží Starého i Nového zákona a tím se od předchozích katechismů diametrálně liší. Text je velmi propracovaný, precizní a obsáhlý, ale je těžké si představit, jak si v něm čte dítě. Ostatně nebyl ani jako učebnice zamýšlen, byl sestaven na zadání hradecké diecéze jako text věroučný, na jehož základě by se dále tvořily pastorační pomůcky a učebnice.²³¹

Sněm dále doplnil název církve o přívlastek husitská. Pro úplnost je nutné dodat, že zmíněné desetiletí se neslo ve znamení mnohých změn, na něž měla Trtíkova práce zásadní vliv. Tyto změny také ústí ve výše popsanou liturgickou revizi na přelomu 70. a 80. let.²³² Jde v nich především o již zmíněný odklon od liberalismu a uplatnění biblického personalismu v teologii církve. Výklad dvojí přítomnosti Krista v církvi, imanentní Trojice a rozbor pojmu *zpřítomnění*, který se stal dalším specifikem CČSH,²³³ jsou zcela jistě přelomem v nahlížení na svátostné dění.

3.2.1 Kvalifikovaná a nekvalifikovaná přítomnost Krista

Přítomnost Krista v církvi je v Trtíkově výkladu stálá, trvající od jejího vzniku, ale není statická. Zahrnuje ještě přítomnost dynamickou, odehrávající se při slavení svátostí jako existence Krista v církvi a církve v Kristu. Trtík ji dále nazývá kvalifikovanou přítomností. Událostní přítomnost Krista v církvi je časově omezená na, zjednodušeně

²²⁹ „Diskuse rozhodně přispěla k sjednocení duchovenského sboru. Velmi oživila duchovenský sbor, prohlubuje theologické myšlení duchovních a vede je na biblický základ. Pomáhá jim překonat orthodoxii i liberalismus a umožňuje jim jasně rozpoznat postavení i úkoly církve v národě a ve světě.“ In: SKALICKÝ, Bohumil a kol. Biskupové..., s. 176.

²³⁰ „Základy víry nejen pomohly k sjednocení výkladu Učení náboženství křesťanského z r. 1931 a zvěsti Liturgie, Agendy a Zpěvníku Dr. Karla Farského, nýbrž utvrdily duchovní jednotu CČSH v zápase s ateismem...“ In: KUČERA, Zdeněk. První část komentářů k Základům víry. *Theologická revue CČSH*. 1999, LXX/2, s. 25.

²³¹ KUČERA, Zdeněk. První část..., s. 25.

²³² „Do vývoje, kterým CČSH procházela od konce druhé světové války až po dnešek, logicky zapadá též její současná snaha věnovat se otázkám pravé bohoslužby a spirituality.“ In: SALAJKA, Milan. K počátku liturgické diskuse. *Theologická revue CČSH*. 1974, VII/1, s. 3.

²³³ SKOČDOPOLE, Martin. *Kristova přítomnost v eucharistii podle husitské teologie (CČSH)*. Praha, 2003. Diplomová práce. Husitská theologická fakulta Univerzity Karlovy.

řečeno, svátosti a hlásání božího slova,²³⁴ ale stále se opakuje a je tak zdrojem neudálostní (nekvalifikované) přítomnosti Krista.²³⁵ Ta trvá a vlastně ustavuje církev jako reálné obecenství Krista s lidmi. „*Kristova církev a přítomnost Krista mezi lidmi je jedno a totéž.*“²³⁶ Důležité je, že přítomnost Krista se odehrává ve vzájemném vztahu Boha a člověka,²³⁷ který je oboustranný a uskutečňuje se právě skrze Krista v Duchu svatém.²³⁸ (Právě zde je čitelný vliv židovského filosofa Martina Bubera.) Komplexnost Trtíkova výkladu Trojice byla a je stěžejní pro církev, která tak dlouho, byť někdy ne v plném světle, zápolila o víru v osobního Boha. Záleží v triádě vztahů Otce, Syna a Ducha a vzájemném vztahu trojjediného Boha a člověka. Bůh se zjevil a konal v Synu, v Synu komunikoval s člověkem na zemi. Nadále se projevuje Duchem svatým, který není spojen pouze se Synem a díky němuž můžeme v modlitbě komunikovat také s Otcem. „*Jen v Duchu svatém máme Syna a jen v Synu máme Otce. Bez přítomnosti Ducha svatého a Krista v církvi bychom Otce vůbec neznali. V tomto poznání záleží základní význam trojičního pojetí Boha.*“²³⁹ Snad mohu napsat, že to, co se děje mezi Otcem a Synem je Duch svatý a také vztah mezi člověkem a Bohem se projevuje v Duchu svatém. Tudíž člověk je vtažen - byl Synem přizván - do dění v Trojici, k přímému vztahu s trojjediným Bohem. Tento vztah se neustále děje, Syn je neustále v církvi přítomen, ovšem aktivně se projevuje a obnovuje ve svátostech, díky událostní přítomnosti Krista. Vidíme tedy, jak výklad Trojice zásadně proměňuje chápání svátostí.

²³⁴ „Svátost se neliší obsahově od kázání Božího slova. (...) Rozdíl mezi kázáním a svátostí záleží ve formě... Svátost má více rozměrů než pouhé slovo kázání.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Slovo víry*. Praha: Blahoslav, 1963. s. 89.

²³⁵ „Obecenství Kristova těla nezáleží v nehybnosti, pasivitě a mlčení, nýbrž ve smysluplném jednání a svědčení. Rozmanitá jednání, jimiž se toto obecenství vždy znovu uskutečňuje, buduje a vyjadřuje, jsou představována sedmi svátostmi.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Slovo...*, s. 88.

²³⁶ TRTÍK, Zdeněk. – KADEŘÁBEK, V. *Život a víra...*, str. 125.

²³⁷ „V Ježíši Kristu, v jeho svatosti a lásce se stává v církvi událostně přítomnou svatost a láska Otce, v osobě Syna se dává nepřímou poznat osoba Otce, ale nevstupuje do přímého vztahu k nám, nýbrž zůstává věčně v transcendenci.“ In: TRTÍK, Zdeněk. – KADEŘÁBEK, V. *Život a víra...*, s. 127.

²³⁸ „Duch svatý, který je s Kristem spojen, ale na rozdíl od něho jako zjevujícího Slova se projevuje jako duchovní moc (dynamis). Jestliže Slovo zjevuje a jako tělem učiněné také spásně jedná, pak dynamis nezjevuje ani nejedná, ale působí a tak se pouze projevuje (manifestuje).“ In: TRTÍK, Zdeněk. – KADEŘÁBEK, V. *Život a víra...*, str. 126.

TRTÍK, Zdeněk. – KADEŘÁBEK, V. *Život a víra...*, str. 126.

3.2.2 Svátosti

Svátosti nemohou být nadále chápány jako věc subjektivního prožitku. Nejsou jen pomůckou k modelování a zušlechťování morálky²⁴⁰ nebo praktickou ukázkou vědomostí, které má věřící o Bohu.²⁴¹ Nedostatečné pro význam svátostí chápe Trtík i pouhé vzpomínání historických a novozákonních událostí.²⁴² Svátosti jsou středem církevního života,²⁴³ neboť v nich jedná a je přítomen Bůh²⁴⁴ skrze Ducha svatého. Akt svátosti je viditelnou realizací neviditelné duchovní zkušenosti. Jádro svátostného dění spočívá v Boží přítomnosti a jednání církve. Pro pochopení toho, co se děje konkrétně během křtu, je dle Trtíka klíčová víra ve svatou církev. Církev je nutné chápat ne jako souhrn lidí v organizované instituci, jako předmět, ale jako existenční formu víry samé. Víra pak není intelektuálním poměrem k Bohu, ale existuje pouze jako obecenství církve s Kristem. *„Myšlenkově je možno tuto skutečnost postihnout na theologické linii apoštola Pavla, podle něhož je Kristova obec tělem vzkříšeného Ježíše Krista. Církev je tělem Kristovým jako duchovní obecenství s Kristem...“*²⁴⁵

Pak teprve křest není nic menšího, než *„...svátost první duchovní obrody, v níž Duch svatý přivtěluje křtěnce jednou pro vždy k Boží církvi a osvojuje mu milost Kristova křtu, kříže a vzkříšení.“*²⁴⁶ V žádném případě není možné ho nadále vykládat jako pouhý symbol očištění svědomí a start k mravnějšímu životu nebo přihlášku ke konkrétní církevní instituci.

3.2.3 Křest

Ve křtu si Kristus přivtěluje křtěnce do své svaté obce. A zároveň bez jistoty účasti v duchovním společenství Kristova těla, církve, není podle Trtíka možné mluvit o pravé,

²⁴⁰ „Boží slovo, které se v církvi hlásá, není jen slovem o něčem, nýbrž jest stvořením něčeho, totiž nového života milosti v člověku. (...) Svátost naznačuje, že to, co se v Božím slovu člověku zaslubuje, je v obecenství církve také skutečně přítomno a přijímáno.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Komentář k věrouce, dílu II.* Praha: Husova československá bohoslovecká fakulta, 1955. s. 145.

²⁴¹ „V křesťanském společenství není člověk pouze o Bohu poučován, nýbrž je Bohem reálně obdarován.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Komentář k věrouce, dílu II...*, s. 145.

²⁴² „Nesmíme si ovšem představovat, že víra křesťanské církve je pouze retrospektivní, že se týká pouze událostí vzkříšení jakožto minulosti, jakožto dějinné události.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Komentář k věrouce, dílu II...*, s. 76.

²⁴³ „Podstata církve je zjevena v jejích svátostech.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Komentář k věrouce, dílu II...*, s. 127.

²⁴⁴ „Přítomnost Boha, skrze Krista v Duchu nesmí být ztenčována na pouhý vliv dějinné památky Krista na nás, ačkoli psychologicky je takovou vzpomínkou zprostředkována.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Komentář k věrouce, dílu II...*, s. 94.

²⁴⁵ TRTÍK, Zdeněk. Křest. *Náboženská revue ČČS.* 1960, XXXI/5, s. 214.

²⁴⁶ TRTÍK, Zdeněk. *Základy víry...*, s. 110.

živé křesťanské víře. Víra není nic subjektivního a nerealizuje se pouze na jednotlivci.²⁴⁷ Naopak, je podmíněna společenstvím. V tomto světle se pak nejeví nelogickým ani křest novorozenců, protože i vůči novorozenci je křest aktem začlenění do živého těla církve, ve kterém je dítě účastné na milosti a Kristem vydobyté spáse.

Vnější akt křtu také symbolicky opakuje historické události smrti, pohřbení a vzkříšení Ježíše Krista²⁴⁸ a paralelně s úkonem ponoření do vody dochází reálně, byť neviditelně, ke smrti hříchu, pohřbení a vzkříšení do nového života křesťana.²⁴⁹ Získaná milost a spása ve křtu má povahu jistoty eschatologického zaslíbení, nikoli povahu vlastnictví. „Spása je nám ve křtu přisvojována a přece ji nemáme v ruce.“²⁵⁰ Být se akt svátosti křestní, podle Trtíka výkladu, zformoval na podkladě prorockého symbolismu, přejatého z židovské praxe, nejde o pouhé symbolické jednání. Protože je úkon psychologicky silnější, než samotné slovo, stává se realizací neviditelného. Ve vnějším úkonu ale není obsažen celý význam události. Svátost není jen symbolem a není ani sakramentální magií, protože úkon „...je reálným uskutečněním Božího díla, díla Ducha svatého“²⁵¹ a zároveň závisí na vědomé účasti věřícího. Událost se odehrává reálně, jenže ve více rovinách existence²⁵² současně.²⁵³

Víra podle Trtíka nemusí nutně a někdy ani nemůže křest předcházet, pak by ho ale měla určitě následovat.²⁵⁴ Nutná je pak k prožití křestní obrody, nicméně pokud se tak nestává při křtu – křtěnec je nedospělý – stane se tak ve svátosti biřmování, při níž „...Duch svatý oživuje a upevňuje víru.“²⁵⁵ Trtík zásadně nesouhlasí s polemikou o křtu dětí. Účinek křtu se nevyčerpává smytím hříchů, takže argument, že ve chvíli, kdy církev odmítá dědičný hřích v klasickém pojetí, nemá křest pro nevinné novorozence smysl, označuje za teologicky vadný. Dalším takovým argumentem je pro Trtíka i tvrzení, že

²⁴⁷ „Křesťanská víra není možná jako zbožnost osamocenému jednotlivci.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Slovo víry...*, s. 7.

²⁴⁸ „Katechismus upevňuje biblické poselství o vysvobození člověka z hříchu skrze Boží lásku, která šla pro člověka až na kříž.“ In: RUTRLE, Otto. *K návrhu...*, s. 63.

²⁴⁹ „Tak poskytuje křest viditelnou paralelu oné zkušenosti věřícího, na níž Pavel kladl důraz jakožto křest Duchem svatým, totiž umření hříchu a zmrtvýchvstání k novému životu.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Komentář k věrouce, dílu II...*, s. 142.

²⁵⁰ TRTÍK, Zdeněk. *Křest...*, s. 215.

²⁵¹ TRTÍK, Zdeněk. *Komentář k věrouce, dílu II...*, s. 142.

²⁵² SKOČDOPOLE, Martin. *Kristova přítomnost...*, s. 23 – 30.

²⁵³ „Ježíš Kristus učinil dokonale a beze zbytku vše k naší věčné spáse... Ale to vše se stalo jakoby za oponou našich dějin a našeho světa. Viditelně se na scéně světa a dějin nic podstatně nezměnilo. Teprve v den nejposlednější Bůh vytáhne oponu, aby vše bylo zjevné. (...) Jsme Kristovým tělem, ale i tuto výpověď je nutné chápat eschatologicky. (...) Ve křtu se již děje vstípení do těla Kristova, ale jen jakoby předjímku. Plnou realitou se toto vstípení teprve stane.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Křest...*, s. 215

²⁵⁴ „Mnohé pokřtěné děcko umírá, aniž si mohlo význam svého pokřtění ve víře uvědomit. Ani tehdy však není křest bez významu. Kristovo jednání s člověkem ve křtu je pouhá milost, která je svobodná a nezávislá na lidských skutcích, také na skutku víry.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Křest...*, s. 214.

²⁵⁵ TRTÍK, Zdeněk. *Základy víry...*, s. 112.

pokud není pokřtěné dítě uvědoměle vedeno k víře, pozbývá předchozí svátost zcela smyslu. V obou případech vyzdvihuje skutečnost, že křest je svátostí přivtělení křtěnce do těla církve.²⁵⁶

3.2.4 Biřmování

Biřmování v Trtíkově výkladu také mění těžiště. Z přihlášky ke konkrétní církvi se stává uvědomělá přihláška ke svaté církvi jako živému tělu Krista v závazném slibu věrnosti evangeliu a ve vyznání víry. Co je ale neopomenutelné u obou těchto svátostí v *Základech víry* je předchozí (nebo alespoň následné) poučení, které vede k plnému pochopení těchto závažných událostí. K podstatě biřmování patří právě porozumění životu ve víře. Při křtu novorozenat přebírá na dobu dospívání odpovědnost za výchovu k víře rodič, kmotr i celý zbytek církve. A pokud není splněna podmínka řádné náboženské výchovy a přípravy na svátost biřmování, stává se obyčejnou „...parádou a formálním úkonem.“²⁵⁷ Stejně jako u křtu, vyzvedá Trtík skutečnost, že obřad není bez činnosti Božího Ducha než prázdnou skořápkou.²⁵⁸ Účinkem biřmování je oduševnění, působení Ducha svatého v člověku, svaté nadšení a radost z víry. Pokud se ale tyto účinky neprojeví, ukazuje to na nedostatečnou přípravu na svátost, neboť působení Ducha svatého musí biřmovanec přijmout a prožít.²⁵⁹ Byť se zdá, že Trtíkova práce svou systematickostí, filosofickou precizností a rozsahem patří do světa abstraktní vědy, všechny výše citované texty (ve svém celkovém kontextu) na mě dělají dojem, že za tímto účelem vůbec napsány nebyly. Trtíkovy texty, i když se rozhodně nevyhýbají filosofické a teologické terminologii, jsou beze zbytku srozumitelné a číší z nich ještě hlubší záměr, než vytvořit souhrnné vědecké pojednání a výklad teologie CČS(H). Totiž záměr co nejvíce odpovědně postihnout podstatu života ve víře v Boha a pomoci porozumět jiným.

²⁵⁶TRTÍK, Zdeněk. Křest..., s. 217.

²⁵⁷TRTÍK, Zdeněk. *Komentář k věrouce, dílu II...*, s. 152.

²⁵⁸„Obřad biřmování je jen příležitostí a rámcem k tomuto vnitřnímu dílu Ducha svatého, na nějž byl ovšem biřmovanec dobře církvi připraven.“ In: TRTÍK, Zdeněk. *Komentář k věrouce, dílu II...*, s. 153.

²⁵⁹TRTÍK, Zdeněk. *Komentář k věrouce, dílu II...*, s. 153.

3.2.5 Vyznání víry

Příkladem jsou texty, jež byly souborně vydány pod názvem „*Naše vyznání víry*“²⁶⁰ a které byly spolu s texty Otty Rutrle původně uveřejňovány v Českém zápase. Jsou teologickým výkladem zásadního textu církve, ale již nejde o vymezování se vůči Římskokatolické nebo jiné církvi. Vyznání CČS(H)²⁶¹ byla uveřejněna společně s *Učením* v roce 1932 a zcela jistě hrála velkou roli v sebeidentifikaci CČS(H). Nyní přestávají mít Vyznání apologetickou funkci a jsou pomůckou k vyjádření duchovních skutečností víry a v textech Otty Rutrle také vodítkem praktického života. Brožura měla sloužit jako doplňující studijní materiál na školách, při přípravě k přijetí svátosti biřmování, vstupu do církve a především křtu. Vyznání je zde chápáno jako nejpodstatnější nástroj pastorační péče o nově nabyté členy církve. Předání poučení o obsahu Vyznání nemá mít formu školní teoretické výuky. Doporučen je individuální přístup některé církevní osobnosti, která by byla schopná autenticky podat, co konkrétně Vyznání církve znamená pro její život a svědomí, co mění a prohlubuje. Přestup z jiné církve je otázkou přesvědčení a svědomí. „*Závěrem pastorační péče o přistouplé má být veřejné vyznání víry církve československé ze strany nového údu při bohoslužebném shromáždění. Teprve tento akt má být církví uznáván za skutečné přijetí přestupujícího do československé církve.*“²⁶² I Otto Rutrle si všímá vlažnosti společnosti vůči víře a lhostejnosti věřících. Je toho názoru, že je nutné, aby církev sama hořela, pokud chce zapalovat, že propagandou a přemlouváním nelze získat lidi zralé k opravdové víře. Spíš než vysvětlování upřednostňuje příklad, opravdovou vyznavačskou touhu a žhavou víru stávajících věřících, kteří jedině tak mohou konat účinnou misii. Protože Československá církev si nese ve svém jádru jakýsi odpor vůči formalismu a prázdnému vykonávání obřadů, měla by se o to více zaměřit na skutečné prožívání aktů obřadů. Mezi nejvíce formalismem ohrožené počítá křest a biřmování, přičemž obě tyto svátosti znamenají ve víře ten nejzásadnější zlom a velmi záleží na jejich provedení a prožití. Právě Krédo je nutné vyložit jako první a s největším důrazem. Věřící přeci svědčí pro svou víru skrze slova Vyznání. Je tedy bezpodmínečně nutné, aby jim rozuměli. To, že je Krédo měřítkem učení

²⁶⁰TRTÍK, Zdeněk a RUTRLE, Otto. *Vyznání víry*. Praha: Blahoslav, 1949.

²⁶¹„*Součástí této vlastní tradice Církve československé husitské jsou také vlastní formulace vyznání víry Velké krédo CČSH používané při liturgii a Malé krédo používané při katechezi. Tato kréda chápeme jako aktualizaci starokřesťanských vyznání víry.*“ In: *Stručný komentář k Základům víry CČSH a některým jejich formulacím: Návrh věroučné předlohy naukového výboru VIII. sněmu CČSH*. Sněmovní centrum CČSH, 2010.

²⁶²TRTÍK, Zdeněk a RUTRLE, Otto. *Vyznání...*, s. 43.

církve si tato uvědomila, podle Ruttrleho, až právě v době druhé generace a teprve teď také začala Velké vyznání používat.²⁶³ Při křtu dětí potvrzuje Rutrle přenesení odpovědnosti za výchovu k víře především na rodiče, přičemž církev má účinně pomáhat. Svědomitou přípravu také shodně se Směrnicemi pro duchovní péči při svátostech z roku 1947 vyžaduje před biřmováním. „*Těžce hřešíme proti svému poslání a proti budoucnosti své církve, dovolujeme-li, aby ze svátosti biřmování vyprchal její smysl.*“²⁶⁴ Stejný sněm, který uvedl v platnost Základy řádu duchovní péče, stanovil církevním orgánům a náboženským obcím povinnost vést nejlépe dvouletou přípravu k biřmování. Výukové a výchovné plány spadají do kompetence ústředí nedělních škol, nebo ústředí mládeže.²⁶⁵ Protože má Krédo svoje zásadní místo i ve svátosti biřmování, mělo by být během přípravy důkladně vyloženo a pochopeno.

3.3 Otto Rutrle

Druhá generace církve přinesla nejen zlom na půdě systematické teologie v osobě Zdeňka Trtíka, ale protože se zbavila nutnosti apologie a sebenalézání, mohla se věnovat plně tvůrčí práci a specializaci v praktické teologii. Doktor Otto Rutrle a Rudolf Horský jsou autory na poli katechetiky přinejmenším záslužnými, ne-li přelomovými. Do centra zorného pole teologie se dostává praxe, namísto teorie.

3.3.1 Osobnost učitele

Přípravě učitelů nedělní školy věnoval Otto Rutrle odborné vzdělávací přednášky, jež byly prvně přednášeny v roce 1948 a vyšly pod názvem *Cesta k dítěti*²⁶⁶ v roce 1950. Vydalo je právě ústředí Nedělních škol církve československé, v edici Duchovní péče o děti ČČS. V přednáškách se věnuje nejprve klíčové osobnosti učitele, jeho sebehodnocení a přístupu k celé problematice výuky. Podle Ruttrleho je zásadní, aby sám sebe učitel vnímal jako vyslance víry, jako někoho, kdo je pověřen předávat ne vlastní myšlenky, ale slova Ježíše. Nesmí být pouhým „reproduktorem“, ale nesmí se ani stavět důležitějším,

²⁶³RUTRLE, Otto. *Liturgika...*, s. 99.

²⁶⁴TRTÍK, Zdeněk a RUTRLE, Otto. *Vyznání...*, s. 45.

²⁶⁵*Základy řádu duchovní péče...*, s. 35.

²⁶⁶RUTRLE, Otto. *Cesta k dítěti II. díl: přednášky z kursu pro učitele Nedělních škol*. Praha: Ústředí Nedělních škol ČČS, 1950.

než je jeho povolání. Svým jednáním a slovy má svědčit o svém vlastním autentickém setkání s Ježíšem Kristem. Na tom, aby jeho víra byla živá, závisí celý úspěch výchovné činnosti. Učitel tak nestojí nad dítětem, ale jako průvodce vedle něho. Musí být obezřetný, protože dítě si snadno zamění víru v Boha za obdivný vztah k učitelově osobnosti. Centrem dětské víry se nesmí stát učitel. Učitel si musí uvědomovat a toto uvědomění zprostředkovávat dítěti, že totiž oba jsou společně na cestě k víře, že se oba obracejí pouze k Bohu. Posláním učitele je pomoc a služba, jeho úkolem dovést dítě k osobnosti Ježíše Krista příkladem svého života, svědectvím a učením.

3.3.2 Idealistický a realistický koncept výuky náboženství

Rutrlé navrhuje vlastní metodický koncept výchovy a výuky. Stávající metodu, která je podle jeho soudu nesprávně nadužívána, nazývá idealistickou, neboť vyrůstá na půdě náboženského idealismu. Z toho, jak idealismus popisuje, vidíme, že se Rutrlého generace ještě potýká s vlivy východních náboženství na křesťanství a rozpoznává je, pochopitelně, jako nežádoucí. Jeho nedostatky popisuje v šesti základních bodech. 1. Víra je položena na konstrukci lidských ideálů o tom, co je pravda, co je Bůh, co je správné, nikoli na živém vztahu s Bohem a na autentickém vyznavačství. Nestará se o svědomí a snaží se pouze vysvětlit různorodé a velmi abstraktní představy o Bohu a víře. 2. Nerozumí jistotě víry, nechápe svědectví osobního setkání s Bohem, takže v pravém slova smyslu nezvěstuje Boží slovo a omezuje se na spekulace o teologických pojmech. Boží vůli pak nerozpoznává ve svědomí, ale ztotožňuje ji se „...spekulativně stanovenou maximou nebo s přirozeností v člověku – s tím, jaký člověk od přírody jest.“²⁶⁷ 3. Idealistická koncepce náboženství degraduje Boha na pojem. Člověk je pak nutně ve vztahu k pojmu nahlížen nekriticky, nevnímá Boží slovo, které by ho usměrnilo. Považuje duchovní růst za problém vlastní vůle a dosažení dobra je tak v moci lidských sil. Zlo je chápáno jako nesoulad s vnitřní přirozeností, nebo nepochopení lidské podstaty. Člověk je v tomto podání nadán dobrem, které musí vlastní vůlí a svými silami rozvíjet, až splyne s Nekonečnem. 4. Christologie je omezena na vykreslení Ježíše jako dokonalého člověka, vzor pravého lidství. 5. Písmo nemá normativní charakter, vedle Písma je možné

²⁶⁷RUTRLE, Otto. *Cesta...*, s. 9.

postavit „...kteroukoli ideálně orientovanou knihu krásné literatury.“²⁶⁸ Výklad Písma je nepřiznaně subjektivní a účelový. 6. Je podceňován význam Tradice.

Naproti tomu nazývá Rutrle svůj koncept výchovy jako realistický. Především zdůrazňuje osobní charakter Boha. V kontrastu k vysvětlování abstraktních pojmů o Bohu a Boha jako abstraktního pojmu, stanoví výchovu jako vedení k reálně žitému vztahu s osobním Bohem. Poznávání Boha není logickou nebo spekulativní úvahou, je procesem rozvíjení láskyplného vztahu. Boží zjevení není pohádkou nebo mýtem, ale promluvou o Božích činech. K dítěti musí z Písma promlouvat zázraky tak, aby je vnímalo jako aktuální. Uzavření tak cenného materiálu do uzavřeného historického vyprávění tím, že se podrobí racionalizaci, znehodnocuje, podle Rutrleho, význam Písma. Učitel připravuje duši dítěte tak, aby mohlo samo slyšet Slovo a rozumět dějinám spásy. Realistická učí dítě naslouchat. *„Ježíš Kristus má před dítě předstoupiti v plné naléhavosti svého evangelia i s plným bohatstvím své milosti...“*²⁶⁹ V rámci odmítnutí idealistického pojetí dítěte, jako od narození nevinného syna nebo dcery Boží, připomíná, že i dítě je zatíženo hříchem, byť vinu za něj nesou rodiče, učitel, prostředí nebo církve. Výchovné zásahy učitele jsou *„...neustálým bojem o dítě, o jeho svědomí, o jeho způsob života.“*²⁷⁰

3.3.3 Cíle výuky

Protože je Rutrle přesvědčen, že náboženská výchova křesťanské církve nespočívá ve vědeckém poznání náboženství, nedoporučuje přistupovat k výuce náboženství jako k jiným vyučovacím předmětům, ale na rozdíl od Halbhubera nemá na mysli převážně formu. Náboženství nemá být předmět, o kterém se vede výklad. K náboženství je třeba dítě přivést tak, aby ho bylo schopno žít, nejen popisovat. Výchova učí dítě nábožensky žít. Náboženský život ale není jen abstraktní pojem, který by se dal naplnit různým obsahem. Centrem náboženského života musí být vždy Kristus.²⁷¹ Přesto klíčovou roli hraje u katecheze osobnost učitele, protože s Kristovým duchem přichází dítě do kontaktu nejživěji právě jeho prostřednictvím. *„Vychovatel oddaný Kristu – toť vlastní a*

²⁶⁸RUTRLE, Otto. *Cesta...*, s. 10.

²⁶⁹RUTRLE, Otto. *Cesta...*, s. 13.

²⁷⁰RUTRLE, Otto. *Cesta...*, s. 13.

²⁷¹„*Chceme-li dobře dětem sloužit svědectvím Písma k jejich osobní víře, musíme od vychovatelů chtít dokonalou theologickou a biblickou přípravu. Prostě nejen vzdělání pedagogické, nýbrž také především vzdělání theologické.*“ In: RUTRLE, Otto. Smysl náboženské výchovy v duchu církve československé. *Náboženská revue*. 1949, XX/1, s. 58.

primární sloup křesťanské výchovy církve čs.“²⁷² Protože k podstatě křesťanství patří obecenství víry, je společenství konkrétní obce nezbytným prostředím pro výchovu k víře. Rutrle se katechumenátem zabýval odborně a tak mohl v přednáškách učitelům Nedělní školy předložit svůj koncept výuky na podkladě historického vývoje katechumenátu. V době, kdy se formoval katechumenát a křesťanství, poznávali lidé Boha dvěma docela odlišnými způsoby, závislými na dvou soudobých kulturách, z nichž vycházeli. Zjednodušeně řečeno židovská kultura dávala poznat Boha skrze znalost zákonů a helénistická skrze intelektualistické zření pravdy, zasvěcení do pravého smyslu mýtů a asketickými praktikami. Podle Rutrleho se křesťanská cesta poznání Boha radikálně liší, protože navázala na linii prorockého náboženství, v němž „...náboženský život se odehrává v přímé vztažnosti mezi živým Bohem a člověkem i společností.“²⁷³ Překonala cestu zákona²⁷⁴ i cestu poznání,²⁷⁵ je cestou života a následování. A do tohoto stavu by se měla křesťanská výuka opět vrátit.

Přípravě ke svátosti biřmování patří zvláštní úsek pastorační péče, jež spadá pod organizaci duchovní péče o školní mládež, protože se týká zhruba dvou posledních let povinné školní docházky. Rutrle se na ni zaměřuje proto, že období dospívání je kritickým obdobím v životě člověka, který velmi citlivě pozoruje a intenzivně vnímá vše, co se kolem něj děje.²⁷⁶

3.3.4 Pastorece a laici

V této době se také církev potýká s nedostatkem duchovních a učitelů. Nesmíme zapomínat, že se nacházíme v době nové politické situace v zemi, která v potlačování náboženství jako celku postupovala pozvolna, ale jistě. Se situací se bylo nutné vyrovnat a Rutrle usoudil, že výchova k víře a náboženská výuka nemusí být nutně spjata s kvalifikovaným duchovním. Vedení se může ujmout osobnost z řad laiků a v poválečné

²⁷² „Bez něho, bez jeho osobní víry, bez jeho osobního vztahu k Ježíši Kristu, k Písmu, bez osobního života vychovatele s Bohem můžeme sice vybudovati solidní katechetickou teorii, ale nevybudujeme dobrou vychovatelskou praxi.“ In: RUTRLE, Otto. *Cesta...*, s. 17.

²⁷³ RUTRLE, Otto. *Cesta...*, s. 20.

²⁷⁴ „V Kristu Ježíši neplatí obrázka ani neobřezanost, ale víra, účinkující láskou /Gal. 5,6/.“ In: RUTRLE, Otto. *Cesta...*, s. 20.

²⁷⁵ „Křesťan, který svou zkušeností okusil, že Pán je dobrý /1. Petr. 2, 3/ překonává i cestu poznání. Pro něho jsou všechny tajemné poklady moudrosti a poznání obsaženy v Kristu /Kol. 2,3/ a proto všechnu gnostickou filosofii pokládá za prázdný klam podle lidských tradic /Kol. 2,8. 2,16-23/.“ In: RUTRLE, Otto. *Cesta...*, s. 20.

²⁷⁶ „Úkol duchovní péče o biřmovance spatřujeme v pomoci mladému člověku novou zkušeností se zmocnit křesťanské zvěsti a odevzdati se vedení Kristova ducha v problematice svého života.“ In: RUTRLE, Otto. *Cesta...*, s. 26.

době se stal takový aktivní přístup laiků k činnosti církve nezbytným.²⁷⁷ Ke křesťanskému aktivismu vybízí Otto Rutrle také proto, že si již v padesátých letech všímá postupujícího individualismu, a následného umrtvování činnosti v obcích, ačkoli nespecifikuje, jde-li o stav státem vynucený, nebo přirozený. Po válce burcuje k rozvzpomenutí se na samotný důvod vzniku církve, kterým byla aktivní participace na živé církvi, nejen pasivní konzumace náboženství, omezená na nedělní bohoslužbu a občasná svátky. Kritizuje, že za ukazatel aktivity duchovní správy se považuje počet bohoslužeb a obřadů. Rutrle tvrdil, že aktivitu je nutné rozšířit o návštěvy rodin, rozmluvy s jednotlivci, snoubenci, rodiči atd.²⁷⁸ Považoval za nezbytné pomáhat obnovit hlubší duchovní život, například zakládáním modlitebních a jiných podpůrných laických společenství a také napojit život obecnství na náboženskou výchovu. Zároveň ponechání laické duchovní péče dobré vůli a iniciativě členů církve bez organizace, pomoci a přípravy se ukázalo jako neúčinné. Vedle duchovní péče o mládež, potřebuje církve plánovat a řídit přípravu laiků k pastorační péči, protože i od laiků je nutné požadovat určitou mravně náboženskou úroveň.²⁷⁹ Praxí laické pastorační péče se zabývá v textu *Pomoc nejvzácnější*.²⁸⁰ Náboženské výchově a výuce tedy nejvíce chybí propojení s životem rodiny a obce a zároveň musí být podložena pevnými základy srozumitelné teologie.

Dalšími Rutrleho vklady homiletice a katechetice CČS(H) byly *Základní problémy duchovní péče*,²⁸¹ *Úvod do metodiky církevní práce v CČS*²⁸² a jiné spisy a skripta a také mnohé články v Náboženské revue a příloze Jednota i jinde. Pro katechetiku vidí jako přínosné zahrnout do vyučování také výklad praktické činnosti církve, aby děti nebo dospělí katechumeni viděli, co se v církvi všechno děje, co vlastně znamená život ve věřícím obecnství. Obecnstvím nemyslí jen společenskou konvenci, ale společenství

²⁷⁷ „Je potřebí stále zdůrazňovati, že na plnění úkolů církve má býti účastna celá církev. Názory, které přičítaly činnost v církvi jen duchovenstvu, působily zkostnatění, znehybnění církve.“ In: RUTRLE, Otto. *Pomoc nejvzácnější: příručka pro laickou práci pastorační v církvi československé*. Praha: Ústřední rada církve československé, 1948. s. 27.

²⁷⁸ RUTRLE, Otto. *Pomoc nejvzácnější, Příručka pro laickou práci pastorační v církvi československé*. Praha: Ústřední rada církve československé. 1948. s. 33.

²⁷⁹ „Zde upozorněme, že právě tak, jako požadujeme kvalifikaci od duchovních pro funkci duchovenskou, stejně je nutno ji požadovati pro výkon pastorační péče od laiků.“ In: RUTRLE, Otto. *Pomoc nejvzácnější, Příručka pro laickou práci pastorační v církvi československé*. Praha: Ústřední rada církve československé. 1948. s. 35.

²⁸⁰ RUTRLE, Otto. *Pomoc...*

²⁸¹ RUTRLE, Otto. *Základní problémy duchovní péče*. Praha: Blahoslav, 1940.

²⁸² RUTRLE, Otto. *Úvod do metodiky duchovní práce v CČS*. Praha: Blahoslav, 1952.

dvou a více věřících.²⁸³ Základem výchovného plánu duchovní péče, obsahem a normou je opět duch Kristův,²⁸⁴ který vede k církevnímu vědomí, nikoli k náboženskému individualismu.²⁸⁵ Podle ovoce poznáš strom, to je zjednodušeně jedna z tezí Otty Ruttrle ve vztahu teologie a církve. Bez dobrého teologického teoretického základu, nemůže církev dobře fungovat, ale teologie je na praxi církve bezprostředně vázána, je s ní spojena. Proto je tedy nutné seznamovat mládež jak s praxí, tak s teorií.²⁸⁶ Duchovní péči o mládež věnoval Otto Rutrle mnoho ze své práce, protože ji chápal jako klíč k budoucnosti církve.²⁸⁷ Zároveň tím, že církev zřídila samostatnou duchovní správu Jednotám mládeže, odlišila se od jiných církví i po stránce formální.²⁸⁸

3.4 Další učebnice a pomůcky pro výuku náboženství

Pro duchovní péči o mládež vydala Ústřední rada na počátku padesátých let dva svazky úloh, na nichž se podíleli F. Adamec, A. Hradec, V. Kadeřávek, F. Pokorný, B. Nepovím a mnozí další autoři. Ve svazku z období let 1951 - 1952²⁸⁹ jsou zpracována témata modlitby, vztah člověka a Boha, Jan Hus, Jan Amos Komenský, protireformace i Karel Farský. Jako pomocné texty jsou použity básně Karla Havlíčka Borovského, Svatopluka Čecha, S. K. Neumanna, ale i výňatky z textů *Daleko od Moskvy* Vasilija Ažajeva nebo *Matka* Maxima Gorkého apod. V celkovém vyznění si nelze nevšimnout slovníku typického pro dobu utužování komunistického režimu, politických čistek, monstrozních procesů, stísnění. Dobu, jež je vnímána jako velice kritická. Svět je v této době rozdělován na dva tábory, a každý z nich se cítí ohrožen. Komunistické represe potupující proti vlastním občanům používají jako zastrašující nástroj poslušnosti obraz děsivého a krvelačného nepřítele v kontrastu k ochránci míru, Sovětskému svazu. Proto

²⁸³ „Skutečná duchovní péče je možná jen v obecenství církve. (...) V pravdě osobní setkání bratří, kteří si prokazují duchovní péči, je možné jen proto, že jsou údy Kristova těla.“ In: RUTRLE, Otto. Sborové obecenství základem duchovní péče. *Náboženská revue*. 1960, XXXI/3, s. 107.

²⁸⁴ RUTRLE, Otto. *Kristův duch ve výchovném plánu* In: Duchovní péče..., s. 218.

²⁸⁵ RUTRLE, Otto. Duchovní péče..., s. 337.

²⁸⁶ „Theologie má bezprostřední vztah k praxi náboženského života individuálního i sociálního.“ In: RUTRLE, Otto. Duchovní péče..., s. 75.

²⁸⁷ *Práci s mládeží nelze improvizovat. Je příliš zodpovědná a jde v ní o mnoho – o vše: o duši mladého člověka...* In: RUTRLE, Otto. Duchovní péče..., s. 74.

²⁸⁸ „Tím církev projevila respekt ke zvláštním potřebám mládeže, daným jeho duchovní a mravní problematikou a umožnila mladému člověku účast na duchovních zdrojích, které má církev k dispozici: na pravdě v duchu Kristově...“ In: RUTRLE, Otto. Duchovní péče..., s. 149.

²⁸⁹ KAŇÁK, Miloslav a kol. *Pomůcky pro duchovní péči o mladé příslušníky církve československé*. Praha: Ústřední rada církve československé, 1951.

tolik zdůrazňované mírové úsilí, odsuzující „...horečné zbrojení západních velmocí.“²⁹⁰ I mezi pomůckami pro duchovní péči o mládež najdeme texty, vyzývající k odstranění „přežilých třídních výsad“²⁹¹ a zrušení „utlačovatelského panství nad širokými vrstvami pracujícího lidu“²⁹² jako součást obsáhle zpracovávaného tématu boje za mír. Je doporučováno zamyslet se například nad „...imperialistickou politikou Vatikánu a konfrontovat ji s úkolem sboru Páně, církve Kristovy a úkolem dobrého pastýře.“²⁹³ Ve svazku za období 1952 – 1953 se vyskytuje takových bojovných textů, plných akcí proti imperialismu nebo konfrontací s třídním nepřítelem o poznání méně. Obsahuje víceméně české zdroje, tématem je nepolitický osobní křesťanský život ve vztahu k odkazu Ježíšova života, slavné etapy národní historie a doporučenou četbou národně obrozenečtí autoři. Výzvou k míru je již jen text J. A. Komenského.²⁹⁴ Vyrovnat se s dusnou atmosférou vedví rozděleného světa, bylo nesnadným úkolem pro všechny obyvatele včetně církví. Byť nedobrovolně, musely najít alespoň něco společného se Sovětskou, potažmo Československou socialistickou rétorikou. *Věřoučná a mírová rezoluce V. sněmu*, která pokládá za svou povinnost „...spolupracovat k tomu, aby vývoj společnosti šel co nejuvědoměleji a nejrychleji k překonání všech společenských rozporů, rozdílů a nerovností, a aby z lidských srdcí zmizelo veškero neblahé dědictví lidského sobectví, nenávisti, záští, dravosti a korupce...“²⁹⁵ mluví za vše. Totalita byla něco nového a nebylo snadné zaujmout stanovisko. Nechci říci, že toto vyrovnávání bylo vědomým povrchním ústupkem, který měl zajistit klid na frontové linii církve a státu bez ztrát na jednotkách svědomí. Církev jako každá jiná sociální skupina této doby byla nejen vymezena více či méně jasnými a propustnými hranicemi vůči stalinské politice a komunistické moci, ale též rozdělena na více vnitřních podskupin, které zastávaly vůči státu různá stanoviska. I ČČS byla takto rozdělena mezi „...radikální levici, středové křesťanské socialisty a demokratickou opozici na pravici. Ta se soustředila okolo periodika *Jednoty duchovenstva ČČS Svoboda svědomí*.“²⁹⁶ Jedním z autorů, který se podílel na ideovém formování Jednoty, byl vedle Ladislava Hradila, Jaroslava Horáka a Františka

²⁹⁰Mírová rezoluce V. sněmu. *Náboženská revue*. 1962, XXXIII/1, s. 19.

²⁹¹KANÁK, Miloslav a kol. *Pomůcky...*, s. 73.

²⁹²KANÁK, Miloslav a kol. *Pomůcky...*, s. 74.

²⁹³KANÁK, Miloslav a kol. *Pomůcky...*, s. 75.

²⁹⁴KANÁK, Miloslav a kol. *Pomůcky...*, s. 144.

²⁹⁵Věřoučná rezoluce V. sněmu. *Náboženská revue*. 1962, XXXIII/1, s. 17.

²⁹⁶HRDLIČKA, Jaroslav a LÁŠEK, J. B. *ČČSH mezi lety 1948 – 1989...*, s. 119.

Moce,²⁹⁷ i František Adámek. Ten se v průběhu své služby také mnohokrát vyjádřil na téma katechumenát²⁹⁸ a historicky jej mapoval.²⁹⁹

3.5 Právní úpravy výuky náboženství v období normalizace

V roce 1968, vlivem dřívějšího krátkého uvolnění poměrů, byl vydán výnos ministerstva kultury o vyučování náboženství na školách, který rušil směrnice Státního úřadu pro věci církevní a Ministerstva školství, věd a umění z let 1950 – 52. Šlo, mimo jiné, o směrnici Státního úřadu pro věci církevní ze dne 18. září 1950 čj. 3561/50-I/2 o dozoru nad vyučováním náboženství a výnos Ministerstva školství, věd a umění z 13. února 1951, čj. 14941/52-I/4 o vyučování náboženství na školách 1. a 2. stupně,³⁰⁰ čímž se stalo vyučování o něco svobodnější a rozšířilo se na 2. - 9. ročník základní školy (dříve 2. - 7. ročník). Ovšem především došlo k úpravě ve věci přihlášek do vyučování náboženství. Přihlášky přijímaly farní úřady, kterým byla svěřena výuka a tato se organizovala v místnostech církve, nebo náboženské společnosti, o níž šlo.³⁰¹ Tyto bezesporu pozitivní kroky ale nezůstaly dlouho bez povšimnutí normalizační politiky. Nemožnost kontrolovat vyučování mimo školu a evidovat počet přihlášených k výuce náboženství byla kritizována nejdříve a po asi ročním střídání nejrůznějších dalších směrnic upravujících směrnice předchozí, byla 30. července 1971 vydána směrnice zcela nová č. j. 11822/1971-III. Na základě § 5 zákona č. 218/1949 Sb. byla tedy výuka opět omezena na 2. - 7. ročník devítileté školy a opět se též vrací pod zvýšenou kontrolu státu jejím zúžením na výhradně školní výuku. Dodatek z června roku 1974 nařizoval rodičům podávat přihlášku ředitelům škol a povolena byla hodina na 14 dní, popřípadě na týden, podle počtu žáků v oddělení.³⁰² Výukou náboženství se zabývat bylo tedy v období normalizace velmi obtížné.

3.6 Rudolf Horský

Je zřejmé, že teprve v tomto období krátké historie ČČSH se navzájem provázané pojmy katechetika, homiletika a poimenika naplňují konkrétním a systematizovaným

²⁹⁷HRDLIČKA, Jaroslav a LÁŠEK, J. B. ČČSH mezi lety 1948 – 1989..., s. 119.

²⁹⁸ADÁMEK, František. Od katechismu k farní škole. *Theologická revue*. 1978, XI/2, s. 62 – 64.

²⁹⁹ADÁMEK, František. Katechumenát v církvi. *Theologická revue*. 1977, X/3, s. 89 – 104.

³⁰⁰HORÁK, Záboj. Právní úprava..., s. 211.

³⁰¹HORÁK, Záboj. Právní úprava..., s. 211.

³⁰²HORÁK, Záboj. Právní úprava..., s. 217.

obsahem. Snad nebudu daleko od pravdy, když napíši, že na poli homiletické praxe se nejdůležitějším autorem stal Otto Rutrle, ale pokud jde o teorii katechetiky, zvolila bych za prvního autora své doby Rudolfa Horského.

3.6.1 Úvod do katechetiky

Rudolf Horský totiž poskytl církvi na poli katechetiky hned po Rudolfovi Urbanovi obsáhlou odbornou práci, která jasnou formulací předmětu a stanovením metody zkoumání učinila z katechetiky teologickou vědní disciplínu i pro CČS(H). V *Úvodu do katechetiky*³⁰³ vytyčuje cíle katechetiky, jako pomoc v hledání Boha a výchovu k životu ve víře. Charakter katechetiky je vždy theocentrický v tom smyslu, že její cíl se plní z vůle Boha a ne člověka. Ačkoli Horského nedělí od prací Tuháčka a jiných autorů zastávajících historizující přístup k Bibli mnoho let, stanoví jako nástroj katechetické činnosti především Písmo svaté a celou svou práci v oboru zakládá na něm. S Tuháčkem naopak souzní v kritice nedostatečné přípravy katechumenů a biřmovanců ke svátostem.³⁰⁴ Vymezuje katechetiku vůči ostatním teologickým vědním oborům a následně i vůči jiným vědám, například psychologii, antropologii, sociologii apod. Vykládá etymologii názvu a rozděluje vědu na tři části, věnující se předpokladům katecheze, obsahu a formě. V další části podává historický vývoj oboru a v části moderních dějin náboženské pedagogiky je velmi podrobný. Probírá dějiny katecheze jednotlivých církví a v kapitole věnované Římskokatolické se zmiňuje o kvalitách pedagogických metod doktorky Montessori, která změnila dějiny pedagogiky.³⁰⁵ Ovlivnění jejími metodami je u Horského patrné v prosazování výchovy a výuky k autentické víře spíše než k vědomostem. Co se týká katechetické práce v dosavadní CČS, podává dobrý přehled. Pro zajímavost zmíním, že Farského úpravy biblických textů ve výše popisované čítance vysvětluje jako pokus o ochranu víry u dospívajících. Farský se měl obávat, že rozumový růst dovede děti do náboženské krize tím, že postupně odhalí biblická vyprávění jako nepravdivé a pouze mytologické texty, kterým nemohou nadále věřit. Tudíž vše, co si spojovaly s vírou a náboženstvím odsoudí jako lživé a jako podvrh. Ani Halbhuberovu práci Horský nepřijímá bezvýhradně, pro jeho přílišný liberalismus a racionalistický výklad textů

³⁰³HORSKÝ, Rudolf. *Úvod do katechetiky: díl první...*

³⁰⁴„Také v Tuháčkově Bohoslužebné knize cčs jest důtklivě červeným tiskem všem duchovním kladeno na srdce, aby se při vysluhování Večeře Páně nespokojili v předcházející veřejné zpovědi pouhou zpovědní formulí, nýbrž aby vždy dobře význam a smysl Večeře Páně vyložili...“ In: HORSKÝ, Rudolf. *Příprava k svátosti pokání a Večeře Páně*. Náboženská revue, příloha Jednota XXVII/5 (1956). s. 73.

³⁰⁵HORSKÝ, Rudolf. *Úvod do katechetiky: díl první...*, s. 115.

Bible. Oceňuje ho alespoň za pedagogickou odbornost, ale distancuje se od jeho teologické orientace.³⁰⁶ Nutno podotknout, že moderní autoři jako Jiřina Kubíková, ze stejných důvodů vůbec Halbhuberovy učebnice nedoporučují k užívání.³⁰⁷ Naproti tomu vyzdvihuje dílo Aloise Spisara a Rudolfa Urbana, jehož dějiny náboženské výchovy *O Lepší výchovné cesty*³⁰⁸ podrobuje rozboru a polemizuje s ním v otázce Nedělní školy, kterou Urban nechápal jako nutnou. Upozorňuje na možný Schleiermacherův vliv, na nějž usuzuje z Urbanova zacílení na vzbuzení citů a prožitků u vyučovaných dětí.³⁰⁹ U Rutrleho oceňuje samozřejmě celkový přínos homiletice a katechetice, včetně důrazu na orientaci na Písmo a živou obec. Souhlasí s Rutrleho kritikou autorství učebnic náboženství Církve československé,³¹⁰ a když pak pracuje na katechetické příručce *Cesta*,³¹¹ nechává všechny oddíly odborně recenzovat Františkem Adámkem, Jiřím Kalenským, Miloslavem Kaňákem, Vladimírem Kubáčem, Zdeňkem Sázavou, Zdeňkem Svobodou a Zdeňkem Trtíkem. Odvrat od liberalismu a racionalismu k biblickému personalismu je tak dokonán i pro teologii praktickou.

3.6.2 Katechetická příručka *Cesta*

Katechismus *Cesta, otázky a odpovědi* vyšel nejprve v roce 1970, 1981 a pak v roce 1989, takže se částečně časově kryje s třetí teologickou generací církve. Je psána formou pro katechismy typickou, formou otázek a odpovědí. Snaží se být a je stručná a hned v úvodu doporučuje pro další vzdělávání hlubší četbu. Nejprve se zabývá Písmem. Starý i Nový zákon popisuje ve faktech, která byla o textech v této době známá a z obsahu vybírá to nejdůležitější a přelomové. Za Starého zákona popisuje víceméně jen rozdělení knih a jejich hlavní témata, z Nového zákona jde spíše po etapách Ježíšova života a jim odpovídajících pasážích. Samostatně uvádí důležité citace ze Starého i Nového zákona a vykládá Desatero Božích přikázání. V následujícím oddíle podrobněji rozebírá modlitbu, jako základní projev zbožnosti a konečně vysvětluje jednotlivé svátosti. Ačkoli i oddíl O

³⁰⁶ „Velkou péči a znalost prokázal Habr ve věcech právně – školských. Škoda, že jeho dílu, zvláště jeho učebnicím, chybí správná theologická orientace.“ In: HORSKÝ, Rudolf. *Úvod do katechetiky: díl první...*, s. 141.

³⁰⁷ KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Malá katechetická metodika*. Praha: Ústřední rada církve československé husitské, 1992. s. 7.

³⁰⁸ URBAN, Rudolf. *O Lepší výchovné cesty...*

³⁰⁹ „Úkolem vyučování náboženství jest podle Urbana Zjednati vlastní zkušenosti, tj. vzrušení citů a praktické stanovisko.“ In: HORSKÝ, Rudolf. *Úvod do katechetiky: díl první...*, s. 151.

³¹⁰ „Nové učebnice náboženství by neměl psát jedinec, ale měly by být dílem kolektivu odborníků z řad pracovníků teoretických i praktických...“ In: HORSKÝ, Rudolf. *Úvod do katechetiky: díl první...*, s. 165.

³¹¹ HORSKÝ, Rudolf. *Cesta, otázky a odpovědi*. Praha: Blahoslav, 1981.

Svátostech je stručný, je z něj patrné, že církev staví teologii svátostí na Písmu a Tradici, tedy už je velmi vzdálena liberálnímu Farského *Katechismu*. Upozorňuje na potřebu víry při svátosti křtu odkazem na evangelium podle Marka³¹² a vírou se zde doslovně myslí víra v osobního Boha, jenž se zjevil v Ježíši Kristu a nadále se skrze Slovo zjevuje a jenž „...jako Duch svatý vstupuje do našich srdcí.“³¹³ I na jiných místech se Horský zasazuje o pečlivou přípravu katechumenů ke svátostem.³¹⁴ V pozdější době také k přípravě duchovních doporučuje³¹⁵ k prostudování katechetickou příručku *Závazek křtu*³¹⁶ Josefa Smolíka z Komenského evangelické bohoslovecké fakulty. Poté následuje popis církevního roku, výklad vyznání víry, který se opírá o text *Základů víry církve československé* a tento je také doporučován k zevrubnějšímu prostudování. Po velmi strohém výtahu z dějin křesťanství, v němž je položen důraz na odkaz Husův a Komenského, zakončuje se katechismus kapitolou o církvi a řádech církevní organizace. *Cestu* doporučuje ještě Tomáš Butta v úvodní poznámce *Křesťanské prvouky pro starší žáky a mládež*³¹⁷ z roku 1993 jako základní katechetickou příručku.

Stejně jako pro Ottu Rutrle je tedy pro Horského, klíčem k úspěšnému katechumenátu osobnost a svědectví katechety. To, že Horský takovou výraznou a charismatickou osobností byl, není pochyb.³¹⁸ Nástrojem výuky musí být na prvním místě Písmo, „...v němž katechumeni se setkávají s lidmi žijícími a jednajícími s ohledem na Hospodina, a zvláště pak s Ježíšem Kristem.“³¹⁹ Ten musí zasáhnout svědomí katechumenů tak, aby mohlo dojít k přerodu osobnosti, „...jak to výstižně vyjadřuje onen novozákonní řecký termín *metanoia*.“³²⁰ Do třetice nejdůležitějších aspektů katechumenátu jmenuje obecenství církve. Pozornost katechumenů na životní příběh a osobnost Ježíše se má obrátit v postní době, protože k proměně, kterou skýtá křest, není možné dojít bez plného pochopení události kříže.³²¹ Ideální by samozřejmě bylo, aby se výchova k víře a

³¹²HORSKÝ, Rudolf. *Cesta, otázky...*, s. 52.

³¹³HORSKÝ, Rudolf. *Cesta, otázky...*, s. 66.

³¹⁴„Jak skutečnost dosvědčuje, duchovní i učitelé náboženství obvykle konají tuto přípravu na poslední chvíli, takže tato příprava trpí uspěchaností a jest velmi nedostatečná. Nejčastější pomůckou, která k tomuto účelu používána jsou učebnice *Prameny a Seménka*. Výklady v těchto učebnicích však nejsou náležitě biblicky a christocentricky zaměřeny, takže Ježíš Kristus vlivem suchých a čistě popisných líčení nikterak nepřistupuje před katechumena v plné naléhavosti svého evangelia a s plným bohatstvím své milosti...“ In: HORSKÝ, Rudolf. *Příprava...*, s. 74.

³¹⁵HORSKÝ, Rudolf. Josef Smolík: *Závazek Křtu, základy katechetiky*. *Theologická revue*. 1975, VIII/6, s. 187.

³¹⁶SMOLÍK, Josef. *Závazek křtu: základy katechetiky*. Praha: Kalich, 1974.

³¹⁷BUTTA, Tomáš a BUTTOVÁ, Jindřiška. *Křesťanská prvouka pro starší žáky a mládež*. Praha: Blahoslav, 1994.

³¹⁸HORSKÝ, Rudolf. *Dopisy biřmovanců. Náboženská revue: příloha Jednota*. 1956, XXVII/6, s. 87.

³¹⁹HORSKÝ, Rudolf. *Příprava...*, s. 75.

³²⁰HORSKÝ, Rudolf. *Příprava...*, s. 74.

³²¹HORSKÝ, Rudolf. *Příprava...*, s. 75.

porozumění svátostem uskutečňovala již v útlém dětství v rodině. Upozorňování na skutečnost, že náboženská výuka se má promítat do osobního života, a nemůže se proto omezovat na hodinu ve školní lavici, je dodnes kladně oceňováno.³²²

3.7 Jiřina Kubíková

Tím, kdo reprezentuje dílem druhou a dílem třetí teologickou generaci pro oblast katechetiky a nebylo by spravedlivé ji pro obsáhlou práci vynechat, byť už do vyhrazeného období zájmu tolik nezapadá, je autorka mnoha katechetických příruček a pomůcek Jiřina Kubíková. Jiřina Kubíková byla vysvěcena na duchovní církve již v roce 1953 a o dvacet let později se stala Doktorkou teologie na Husově bohoslovecké fakultě, kde také přednášela homiletiku, katechetiku a poimeniku po deset let. Autorka kromě svých vlastních publikací *Rozhovory s Ježíšem*³²³ a jiných, doporučuje používat k výkladům přípravy k prvnímu přijímání *První setkání*³²⁴ Ladislava Bartoše, Horského novozákonní čítanku *Cesta k světlu*³²⁵ a katechismus *Cesta, otázky a odpovědi*, starozákonní dějepřevu atd. Protože na svém díle spolupracovala s významnými kapacitami dětské psychologie a pedagogiky, jako byl PhDr. Zdeněk Matějček, CSc., velmi pečlivě ve všech příručkách pro katechety, například v *Malé katechetické metodice*, uplatňuje zásady metodiky moderní pedagogiky, jako je používání symbolických zkratk a obrázků pro důležité události např. církevního roku či křesťanské historie. Připomíná, že je dobré dodržovat pevný řád vyučovací hodiny, opakovat předchozí látku, krátce nastínit co nového se žáci naučí, na závěr hodiny klást rekapitulační otázky apod.³²⁶ Průvodcem rodinným životem na pozadí biblických událostí je pak pedagogicko psychologická pomůcka využívající biblické texty *Křesťanský domov*.³²⁷

³²² „Církev pojímá delší oblast života než škola. Ta se soustřeďuje především na výchovu dětí a mládeže, církev má co činit s člověkem všech věkových stupňů. V církvi více než ve škole se ztrácejí hranice mezi učením a životem mezi slovem a praxí... V tom spočívají zvláštní možnosti její výchovatelské práce...“ In: BUTTA, Tomáš. Vyučování náboženství Církve československé husitské. *Theologická revue*. 1999, LXX/1, s. 95. ISSN 1211 7617.

³²³ KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Rozhovory s Ježíšem*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1986.

³²⁴ BARTOŠ, L. *První setkání*. Prostějov, 1969.

³²⁵ HORSKÝ, Rudolf. *Cesta k světlu*. Praha: Blahoslav, 1970.

³²⁶ KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Malá katechetická metodika...*, s. 7.

³²⁷ KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanský domov*. Praha: Blahoslav, 1994.

Závěr

První kapitola práce vymezuje pojem katechetika, nastiňuje historii oboru, dále obsahuje stručný popis vývoje katechumenátu a popisuje význam katechismů v dějinném kontextu.

Druhá kapitola je otevřena založením CČSH, představením prvních teologů církve a jejich pro katechetiku podstatných prací. Těmito texty jsou, mimo jiné, *Československý katechismus* Karla Farského a *Učení náboženství křesťanského* Aloise Spisara. Oba texty jsou spolu s doplňující dobovou literaturou podrobně rozebrány, aby bylo možné na konkrétních příkladech rozlišit věroučné postoje, ze kterých vyšla a které rozpracovala celá první teologická generace církve a které se staly obsahem katechetiky generace následující. Usuzuji, že Farského *Katechismus* je zaměřen především na objasnění starších, dobovým čtenářům nesrozumitelných pojmů a je více konfesijně apologetickým textem, než učebnicí. Spisarovo *Učení* podrobněji rozvádí teologické prvky a plní tak o něco více katechetickou úlohu jako věroučné normy. Oba texty ale nastolují nemálo otázek, na které bude muset teologie CČSH teprve odpovědět. Texty si však ani vyčerpávající výklad teologie nově založené církve nenárokují. Vzhledem ke specifiku víry CČSH v ducha Kristova jako nejdůležitější věroučnou normu namísto dogmat a přesvědčení, že církev se musí držet zásady svobody svědomí, není ani cílem pozdějších katechismů obsáhnout cele dogmatiku a podat stoprocentní výklad jejích systematicko teologických postojů. Oba tyto katechismy jsou na školní učebnice příliš stručné a strohé, nedoložené širším biblickým rámcem. Jejich samostatné využití pro výuku bylo odhaleno jako nevhodné již brzy po jejich vydání.

Následující část se již zabývá výukou náboženství ve školách, tedy té formě katecheze, která je v dobovém kontextu nejdůležitější. Vedle rodinné výchovy, kterou lze těžko stopovat, je totiž výuka ve škole určitě nejlivnější. Byl si toho vědom jak Rudolf Urban, Karel Farský a Antonín Hradec, tak mnozí další autoři učebnic, jichž bylo vydáno poměrně velké množství a jejichž výčet je obsahem krátké podkapitoly. Teologické postoje vycházející z katolického modernismu se projevují i v pomůckách k výuce. Překvapivý je například důsledný historismus Karla Farského, který neváhá upravit starozákonní text v biblické čítance tak, aby byl přijatelný i bez nutnosti věřit v zázraky. Pro jeho obsáhlé dílo, které zahrnuje i tvorbu vyučovacích osnov, je hodně pozornosti

věnováno Jaroslavu Halbhuberovi. Je to také první autor zabývající se nejen obsahem, ale i formou výuky náboženství. Vedle frontální výuky například navrhuje přidat práci ve skupinách.

Za zlomový pro katechezi považují tzv. Malý školský zákon z roku 1922. Ten oficiálně vyděluje výuku mravouky z širšího rámce náboženství a tak je jedním z vlivných prvků, které legitimizují sekularizaci veřejného prostoru. Po zmínce o Spolku učitelů náboženství ČČS je podrobněji vyložena teologie Aloise Spisara a dobové události zasahující celou společnost, které předcházejí patriarchát Františka Kováře. Vedle Spisara se ani Kovář nepřestal během druhé světové války zabývat výchovou a výukou náboženství, položil důraz na christocentrismus a během jeho působení na čele církve byly položeny základy ekumenismu. Poválečné období bylo důležité i pro přijetí prvních specifických usnesení církve o katechezi. Základy řádu duchovní péče z roku 1947 jsou prvním oficiálním podkladem pro katechetickou praxi.

Kapitola věnující se druhé teologické generaci ČČSH je opět otevřena nástinem dobových podmínek pro výuku náboženství a katechezi obecně. Celospolečenská atmosféra se příchodem totalitního režimu nutně od základů proměňuje. Vyrovnávání s novým politickým uspořádáním a z pozice moci prosazovanou ideologií, ovlivňuje nejen možnosti katechetického a pastoračního působení církví, ale i ráz teologie. Pakliže charakterizujeme první generaci teologů apologií vůči ostatním konfesím, polemikou s nimi, liberalismem a psychologismem, o druhé generaci teologů bychom měli říci, že je spojuje ovlivnění existencialismem a personalismem. Přiblížení významu Zdeňka Trtíka je nutným podkladem pro pochopení celého následného směřování církve, neboť jeho biblický personalismus se stal stěžejním tématem teologie ČČSH. Přestože byl Zdeněk Trtík systematický teolog, přispěl katechetice i konkrétními texty, především *Základy víry ČČSH*.

Základy jsou psány katechismovou formou otázek a odpovědí a doplňují každý bod věrouky citací jak z Nového, tak ze Starého zákona. Jako o výše popsaných katechismech ale i tomto platí, že si nekladl nárok být dogmatickou učebnicí. Na druhou stranu jsou *Základy* prozatím posledním platným systematickým věroučným textem a tak přesto, že jsou v některých pasážích laikům a žákům nepřístupné, musí se s nimi vážný zájemce o teologii ČČSH seznámit. Společně s Ottou Rutrlem vyzdvihl Trtík také roli doposud opomíjeného kréda pro výchovu k víře a možnost jeho využití ve výuce. Pro praktickou teologii hraje hlavní roli osobnost zmíněného Otty Rutrle. Rutrle

rozpracovává vlastní koncept výuky náboženství a upozorňuje na význam osobnosti učitele v procesu výchovy. Protože soudobé politické klima není církvím ani trochu nakloněno, zvažuje nové možnosti praktické činnosti církve a pokládá důraz na laickou pomoc při pastoraci a katechezi. Pole jeho hlavního působení je však homiletická praxe. Před posledním významným autorem uvádím právní úpravy výuky náboženství v období normalizace. Práce mapuje i politicko kulturní podmínky výuky náboženství ve veřejném prostoru, vztah státu k církvím a výuce náboženství. Vidíme tak, že i když byl tzv. Malý školský zákon v jistém smyslu přelomovou událostí ve smyslu přiblížení sekularizace, porevoluční zákony dostihnout nemůže.

Rudolf Horský, jehož ukončením akademické dráhy je diplomová práce uzavřena se zasloužil o formulaci předmětu a stanovení metody pro katechetiku a tím získala tato vědní disciplína specializovaného představitele i z řad teologů CČSH. Pokud jsem nazvala Ottu Rutrle prvním autorem homiletiky, troufám si nazvat Rudolfa Horského prvním autorem na poli katechetiky. Jeho katechismus *Cesta* vykládá základní věroučné teze v nenásilném a snadno pochopitelném sledu. *Cestu* doporučuje k výuce ještě Jiřina Kubíková v osmdesátých a Tomáš Butta v devadesátých letech. Tento katechismus nesplňuje nároky na věroučnou normu jako *Základy víry*, ale na rozdíl od nich splňuje nároky pro výuku náboženství pro děti a mládež.

Jednotlivé katechismy CČSH vykazují jak rozdíl v kvantitě obsahu, tak ve způsobu výkladu. Každý z uvedených katechismů vznikl za jiným účelem a každý byl také podmíněn překvapivě hodně rozdílným společensko dějinným pozadím, nemluvě o dlouholeté formaci konečných stanovisek samotné církve. Můžeme říci, že katechismy ztratily více méně funkci učebnic v CČSH, ale mohou sloužit jako jedna z katechetických pomůcek. Všechny obsahují věroučné minimum, ovšem s výhradou ducha Kristova jako normy věrouky CČSH. Možná i nedogmatický charakter a zásada svobody svědomí mohou pomoci odpovědět na otázku po cílech, smyslu a funkci katechismů. Katechismus, který neobsahuje neomylně stanovená dogmata si nemůže klást za cíl plnit úlohu stoprocentní normy výuky. Může být jen pomocníkem, orientačním bodem na cestě. Je otázkou, do jaké míry je možné předpokládat tak vnímavý a odpovědný přístup od dětí, posluchačů a katechumenů, který by spolehlivě intuitivně doplnil to, co není normativně dáno. I zde se dá jedině souhlasit s autory první teologické generace, že totiž vedle kvality vyučované látky, je nezbytně nutný kvalitní vyučující. V každém případě katechismy CČSH shrnují nejpodstatnější věroučné teze, obsahují vždy učení o svátostech, Desatero a Modlitbu Páně a v tomto smyslu jsou také, jak se domnívá i Tomáš Butta, ekumenické.

Seznam použité literatury

- *90 let Církve československé husitské*. Praha: Blahoslav, 2010. ISBN 978-80-7000-044-1.
- ADÁMEK, František. Ideál výchovy a ideální výchova. *Náboženská revue*. 1943, XV/5.
- ADÁMEK, František. Katechumenát v církvi. *Theologická revue CČSH*. 1977, X/3. ISSN 1211-7617.
- ADÁMEK, František. Od katechismu k farní škole. *Theologická revue CČSH*. 1978, XI/2. ISSN 1211-7617.
- *Agenda*. Za vedení ideové rady Církve československé zpracoval a upravil DRTINA, Vlastimil. Praha: Blahoslav, 1951.
- *Agenda: obřadní příručka Církve československé husitské – první část*. Praha: Připravil Liturgický výbor VIII. sněmu CČSH za vedení emeritního patriarchy Josefa Špaka, 2006. ISBN 80-7000-054-6.
- ALAND, Barbara, ALAND, Kurt, KARAVIDOUPOULOS, Johannes, MARTINI, Carlo a METZGER, Bruce. *The Greek New Testament, Fourth Revised Edition*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 1994. ISBN 3-438-05110-9.
- BARTOŠ, L. *První setkání*. Prostějov, 1969.
- BUTTA, Tomáš a BUTTOVÁ, Jindřiška. *Křesťanská prvouka pro starší žáky a mládež*. Praha: Blahoslav, 1994. ISBN 80-7000-264-6.
- BUTTA, Tomáš. *Kapitoly z katechetiky: nástin náboženské výchovy a vzdělávání*. Praha: Blahoslav, 2011. ISBN 978-80-7000-076-2.
- BUTTA, Tomáš. Rekapitulace a perspektivy liturgické tvorby v Církvi čs. husitské. *Theologická revue CČSH*. 1998, LXIX/4. ISSN 1211-7617.
- BUTTA, Tomáš. *Uvedení do bohoslužebné teorie a praxe v Církvi československé husitské: prakticko-teologický výklad liturgie podle patriarchy Karla Farského*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-1078-7.
- BUTTA, Tomáš. Vyučování náboženství Církve československé husitské. *Theologická revue CČSH*. 1999, LXX/1. ISSN 1211-7617.

- Čtvrtá theologická konference duchovenstva čs. církve v Broumově-Olivětině 1. – 8. Srpna 1946. *Náboženská revue*. 1946, XVII/3.
- *Dohoda o křtu*. Praha: Sekretariát České biskupské konference, 1994.
- FARSKÝ, Karel a KALOUS, František. *Československý katechismus. Učebnice pro mládež a věřící církve československé*. Příbram, 1922.
- FARSKÝ, Karel. *Biblická čítanka I. Starý zákon*. Praha: Blahoslav, 1925.
- FARSKÝ, Karel. *Biblická čítanka Starého zákona*. Praha: Tiskové a nakladatelské družstvo československé církve v Praze II, 1933 (a vydání II. 1934).
- FARSKÝ, Karel. *CČS Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organisaci církve československé*. Praha, Blahoslav. 1925.
- FARSKÝ, Karel. *CČS Stručné informace o náboženských názorech, úkolech a organisaci církve československé*. Upravil POKORNÝ, F. Praha: Blahoslav, 1929.
- FARSKÝ, Karel. *Liturgie církve československé*. Praha: Ústřední rada Církve Československé husitské, 1974.
- FARSKÝ, Karel. Liturgie III. *Náboženská revue*. 1942, CČS XIV/3.
- FARSKÝ, Karel. *Postily*. Praha: Blahoslav, 1952.
- FARSKÝ, Karel. *Stvoření: výklad k biblickému ličení vzniku světa v duchu církve československé*. Praha: Politika, 1920.
- HABR, Jaroslav. Dr. Karel Farský a vyučování náboženství v církvi československé. *Náboženská revue*. 1947, XVIII/2.
- HALBHUBER, Jaroslav. Smyslové a duchovní pojetí jsoucna. *Náboženská revue CČS*. 1932, IV/3.
- HALBHUBER, Jaroslav. O mravní výchově. *Náboženská revue*. 1939, XI/3.
- HALBHUBER, Jaroslav. *Okénka*. Praha: Tiskové a nakladatelské družstvo CČS, 1933.
- HALBHUBER, Jaroslav. *Pomněnky*. Praha: Blahoslav, 1941.
- HALBHUBER, Jaroslav. Reforma náboženské výuky Československé církve. *Náboženská revue*. 1930, II/1.
- HALBHUBER, Jaroslav. *Seménka: náboženská prvouka církve československé*. Praha: Státní nakladatelství učebnic, 1929.
- HALBHUBER, Jaroslav. *Seménka: náboženská prvouka církve československé*. Praha: Blahoslav, 1934.
- HALBHUBER, Jaroslav. *Seménka: náboženská prvouka církve československé*. Praha: Blahoslav, 1950.

- HALBHUBER, Jaroslav. Spor mezi historismem a psychologismem v našich učebnicích náboženství. *Náboženská revue*. 1932, IV/2.
- HALBHUBER, Jaroslav. Učebné osnovy náboženství čsl. církve pro školy obecné, měšťanské a střední. *Náboženská revue*. 1936, VIII/1.
- HALBHUBER, Jaroslav. Učebnice československého náboženství. *Náboženská revue*. 1936, VIII/2.
- HALBHUBER, Jaroslav. *Učebnice věrouky, mravouky a liturgiky církve československé*; Praha: Blahoslav, 1935.
- *Historie sněmů CČSH*. Sněmy CČSH do roku 1994 [online]. [cit. 2012 - 10 - 19]. Dostupné z: <http://www.ccsch.cz/view.php?id=43>
- HORÁK, Záboj. *Církve a české školství*. Praha: Grada Publishing, a. s., 2011. ISBN 978-80-247-3623-5.
- HORÁK, Záboj. Obnovení církevních škol v českých zemích v letech 1990 – 1991. *Revue církevního práva*. 2008, XIV/40. Praha: Společnost pro církevní právo, 2008. ISSN 1211-1635. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz>
- HORÁK, Záboj. Právní úprava výuky náboženství v českých zemích v letech 1948–1989. *Revue církevního práva*. 2010, XVI/47. Praha: Společnost pro církevní právo, 2010. ISSN 1211-1635. Dostupné z: <http://spcp.prf.cuni.cz>
- HORSKÝ, Rudolf. *Cesta k světlu*. Praha: Blahoslav, 1970.
- HORSKÝ, Rudolf. *Cesta, otázky a odpovědi*. Praha: Blahoslav, 1981.
- HORSKÝ, Rudolf. Dopisy biřmovanců. *Náboženská revue: příloha Jednota*. 1956, XXVII/6.
- HORSKÝ, Rudolf. František Kovář a náboženská výchova. *Náboženská revue*. 1958, XXIX/4.
- HORSKÝ, Rudolf. Josef Smolík: Závazek Křtu, základy katechetiky. *Theologická revue CČSH*. 1975, VIII/6. ISSN 1211-7617.
- HORSKÝ, Rudolf. Liturgická obnova. *Theologická revue CČSH*. 1972, V/1. ISSN 1211-7617.
- HORSKÝ, Rudolf. Příprava k svátosti pokání a Večeře Páně. *Náboženská revue: příloha Jednota*. 1956, XXVII/5.
- HORSKÝ, Rudolf. *Úvod do katechetiky: díl první*. Praha: Husova československá bohoslovecká fakulta, 1955.
- HRADEC, Antonín. *Náboženská čítanka církve československé pro střední a vyšší*

stupeň národních škol. Nový zákon. Praha: Blahoslav, 1930.

- HRDLIČKA, Jaroslav: *Život a dílo Prof. Františka Kováře.* Brno: L. Marek, 2007. ISBN 978-80-87127-05-6.
- *IDEA, časopis pro otázky náboženské výuky a výchovy.* 1931 – 1942, I – XII. [K 13 – 11]. Praha: Blahoslav.
- KALOUS, František. Snahy Karla Farského usměrniti vyučování náboženství CČS. *Náboženská revue.* 1933, V/4.
- KALOUS, František. Úsilí Dra Karla Farského o jednotnou liturgii v CČS. *Náboženská revue CČS.* 1934, VI/5.
- KALOUS, František. Z ideové práce v církvi českomoravské. *Náboženská revue.* 1942, XIV/3.
- KAŇÁK, Miloslav a kol. *Pomůcky pro duchovní péči o mladé příslušníky církve československé.* Praha: Ústřední rada církve československé, 1951.
- KAŇÁK, Miloslav. K 8. lednu. *Náboženská revue.* 1938, X/6.
- KAŇÁK, Miloslav. *Padesát let Československé církve: sborník studií pracovníků Husovy fakulty.* Praha: Husova bohoslovecká fakulta. 1970. Digitální depozitář Poslanecké sněmovny Parlamentu České Republiky [online]; Dostupné z: <http://www.psp.cz/>
- KOLÁŘ, Pavel. *Ekumenické poznámky k Agendě CČSH.* Getsemany [online]. 2008, č. 195. [cit. 2012 – 11 - 29]. Dostupné z: <http://www.getsemany.cz/node/1294#sdfootnote2sym>
- KOTRČ, Rostislav. *Vývoj liturgie Dr. Karla Farského.* Praha, 2004. Diplomová práce. Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy.
- KOVÁŘ, František. Církev vychovatelka. *Český zápas.* 1928, XI/32.
- KOVÁŘ, František. Máme vychovávat dorost náboženský?. *IDEA, časopis pro otázky náboženské výuky a výchovy.* 1931, II. [K 13 – 11]. Praha: Blahoslav.
- KOVÁŘ, František. Masaryk a Československá církev. *Náboženská revue,* 1930, II/1.
- KOVÁŘ, František. Náboženství na středních školách. *Český zápas.* 1940, XXIII/4.
- KOVÁŘ, František. Reformní snahy ze 70tých let minulého století. *Náboženská revue.* 1937, IX/4.
- KRUPICA, M. Proces ustalování liturgie Farského. *Theologická revue CČSH.* 1986, XIX/6. ISSN 1211-7617.
- KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Katechumenát mládeže a dospělých.* Praha: Ústřední rada církve

československé husitské, 1986.

- KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Křesťanský domov*. Praha: Blahoslav, 1994. ISBN 80-7000-420-7.
- KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Malá katechetická metodika*. Praha: Ústřední rada církve československé husitské, 1992. ISBN 3-7621-5518-6.
- KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Mladá generace současné Církve československé husitské*. Praha: Ústřední rada církve československé husitské, 1986.
- KUBÍKOVÁ, Jiřina. *Rozhovory s Ježíšem*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1986.
- KUČERA, Zdeněk a ŠTVERÁK, Vladimír. *Chrestomatie z dějin pedagogiky*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN 80-7184-626-0.
- KUČERA, Zdeněk. První část komentářů k Základům víry. *Theologická revue CČSH*. 1999, LXX/2. ISSN 1211-7617.
- KUČERA, Zdeněk. *Trojiční teologie: základ teologie ve zjevení*. Brno: L. Marek. 2002. ISBN 80-86263-21-5.
- LEMBERK, Václav. *Náboženská čítanka pro děti církve československé*. Turnov: Společné knihtiskárny v Pardubicích, 1924.
- LEMBERK, Václav: *Církev Československá: stručná informativní příručka*. Praha: Tiskařské družstvo Jičín, 1920.
- MÁDR, Adolf. Zamyšlení nad návrhem nového katechismu CČS. *Náboženská revue*. 1955, XXVI/3.
- MATYÁŠ, Milan. *Poselství husitských katechismů*. Praha: Blahoslav, 1994. ISBN 80-7000-336-7.
- MEDEK, Rudolf. *Katechismus v duchu Církve československé husitské*. Turnov: Blahoslav, 1990.
- MEDEK, Rudolf. Poznámka k problematice křtu dětí. *Theologická revue CČSH*. 1984, XVII/6. ISSN 1211-7617.
- MEDEK, Rudolf: Člověk musí skončit v jistotách víry. *Zvěstník CČSH ve Zlíně*. Zlín: Kulturní fond města, 2009. ISBN 978-80-254-5185-4. Dostupné z: <http://www.ccsnbrno.cz/no/zlin/zvestnik/zvestnik-2009.pdf>
- Mírová rezoluce V. sněmu. *Náboženská revue*. 1962, XXXIII/1.
- Náboženství na středních školách. *Křesťanská revue*. 1928 – 29, II. [II H 2351].
- Návrh zákona č. 226/1922 Sb. § 3 odst. 5 In: Digitální depozitář Poslanecké sněmovny Parlamentu České Republiky [online]. [cit. 2013 – 03 - 22]. Dostupné z:

http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t3478_00.htm#_d

- Osnovy náboženské výuky Církve československé pro školní rok 1925 – 1926, navrhuji Kalous – Roháček – Šimšík. Praha: Ústřední rada CČS, 1925. ÚA CČSH.
- *Padesát let Československé církve: sborník studií pracovníků Husovy fakulty*. Praha: Husova bohoslovecká fakulta, 1970.
- Pastoračně-výchovná resoluce IV. řádného sněmu CČS. *Náboženská revue*. 1956, XXVII/6.
- Poselství II. Řádného sněmu církve československé, přijaté usnesením dne 10. ledna 1946. *Náboženská revue*. 1946, XVII/1.
- RUTRLE, Otto. *Cesta k dítěti II. díl: přednášky z kursu pro učitele Nedělních škol*. Praha: Ústředí Nedělních škol CČS, 1950.
- RUTRLE, Otto. Duchovní péče o mládež v církvi českomoravské. *Náboženská revue*. 1941, XIII/2.
- RUTRLE, Otto. K návrhu katechismu. *Náboženská revue*. 1955, XXVI/2.
- RUTRLE, Otto. *Kristův duch ve výchovném plánu* In: Duchovní péče o mládež v církvi českomoravské. *Náboženská revue*. 1941, XIII/2,
- RUTRLE, Otto. *Liturgika: Bohoslužebný život církve československé*. Praha: Husova československá bohoslovecká fakulta, 1957.
- RUTRLE, Otto. *Pomoc nejvzácnější: příručka pro laickou práci pastorační v církvi československé*. Praha: Ústřední rada církve československé, 1948.
- RUTRLE, Otto. Sborové obecnství základem duchovní péče. *Náboženská revue*. 1960, XXXI/3,
- RUTRLE, Otto. Smysl náboženské výchovy v duchu církve československé. *Náboženská revue*. 1949, XX/1 – 2.
- RUTRLE, Otto. *Úvod do methodiky duchovní práce v CČS*. Praha: Blahoslav, 1952.
- RUTRLE, Otto. *Základní problémy duchovní péče*. Praha: Blahoslav, 1940.
- SALAJKA, Milan. Jak se reformuje liturgie?. *Theologická revue CČSH*. 1974, VII/4. ISSN 1211-7617.
- SALAJKA, Milan. K počátku liturgické diskuse. *Theologická revue CČSH*. 1974, VII/1. ISSN 1211-7617.
- SALAJKA, Milan. *Křesťanská církev ve své duchovní aktivitě a práci*. Praha: Karolinum, 1998. ISBN 80-7184-655-4.
- SALAJKA, Milan. Otázka po liturgickém principu a spiritualitě CČSH. *Theologická*

revue CČSH. 1992, XXV/1. ISSN 1211-7617.

- SALAJKA, Milan. Praktická teologie Círky československé husitské. *Theologická revue CČSH*. 1998, LXIX/5. ISSN 1211-7617.
- SALAJKA, Milan. Svátost křtu. *Theologická revue CČSH*. 1986, XIX/3. ISSN 1211-7617.
- SALAJKA, Milan. *Teologie a praxe církve*. Praha: Karolinum, 2000. ISBN 80-246-0102-8.
- SKALICKÝ, Bohumil a kol. Biskupové k otázce katechismu. *Náboženská revue CČS*. 1955, XXVI.
- SKOČDOPOLE, Martin. *Kristova přítomnost v eucharistii podle husitské teologie (CČSH)*. Praha, 2003. Diplomová práce. Husitská teologická fakulta Univerzity Karlovy.
- *Slovo víry Zdeňka Trtíka: sborník z kolokvia věnovaného českému teologovi a filosofovi prof. Dr. Zdeňku Trtíkovi*. Praha: Náboženská obec CČSH Praha 1, 2003. ISBN 80-7000-997-7.
- SMOLÍK, Josef. *Závazek křtu: základy katechetiky*. Praha: Kalich, 1974.
- SOCHR, Pavel. *Církev v projevu zbožnosti*. Havlíčkův Brod, 1948.
- SPISAR, Alois a KALOUS, František. *Učení náboženství křesťanského pro věřící církve československé: dle odkazu Karla Farského formou katechismovou sestavili a rozšířili duchovní církve československé*. Příbram, 1929.
- SPISAR, Alois. *Biblická čítanka Nového zákona pro školy měšťanské a nižší střední*. Praha: Blahoslav, 1933.
- SPISAR, Alois. Ideová příprava církve československé. *Náboženská revue*. 1935, VII/6.
- SPISAR, Alois. *Ideový vývoj církve československé*. Praha: Blahoslav, 1936.
- SPISAR, Alois. K našemu učení. *Náboženská revue CČS*. 1931, III/2.
- SPISAR, Alois. *Křesťanská mravouka v duchu církve československé pro školy měšťanské a střední*. Praha: Blahoslav, 1932.
- SPISAR, Alois. *Křesťanská věrouka v duchu církve československé pro školy měšťanské a střední*. Praha: Blahoslav, 1932.
- SPISAR, Alois. Moderní útvar náboženský. *Náboženská revue*. 1932, IV/1.
- SPISAR, Alois. O milosti v duchu CČS. *Náboženská revue*. 1934, VI/5.
- SPISAR, Alois. Patnáctiletí československé církve. *Náboženská revue*. 1935, VII/1.

- SPISAR, Alois. Škola a Bůh. *IDEA, časopis pro otázky náboženské výuky a výchovy*. 1935, V. [K 13 – 11]. Praha: Blahoslav.
- SPISAR, Alois. Škola a Bůh. *Náboženská revue CČS*. 1933, V/2.
- SPISAR, Alois. Třetí vydání Českomoravského katechismu. *Náboženská revue*. 1942, CČS XIV/3.
- SPISAR, Alois. *Úvod do biblické čítanky Nového zákona pro školy měšťanské a střední*. Praha: Plachý a spol. v Praze XIII, 1933.
- SPISAR, Alois. *Věrouka v duchu církve českomoravské*. Praha: Blahoslav. 1941.
- SPISAR, Alois. *Věrouka v duchu Církve československé*. Praha: Blahoslav, 1945.
- *Stručný komentář k Základům víry CČSH a některým jejich formulacím: návrh věroučné předlohy naukového výboru VIII. sněmu CČSH*. Sněmovní centrum CČSH, 2010.
- *Sv. Cyril Jeruzalémský, Mystagógické Katecheze*. Přeložil Pavel MILKO. Velehrad: Refugium, 1997. ISBN 80-86045-09-9.
- *Svoboda svědomí, list Jednoty duchovních a učitelů náboženství církve československé*. Praha, 1951. [K 13 – 16 XXIV (605)].
- *Svoboda svědomí*. Hradec Králové: Bratrská Jednota duchovenstva CČS, 1928. [K 13 – 16 I (242)].
- TRTÍK, Zdeněk a RUTRLE, Otto. *Vyznání víry*. Praha: Blahoslav, 1949.
- TRTÍK, Zdeněk. – KADEŘÁBEK, V. *Život a víra ThDr. Karla Farského*. Praha: Blahoslav, 1982.
- TRTÍK, Zdeněk. *Komentář k věrouce, dílu I*. Praha: Husova československá bohoslovecká fakulta, 1954.
- TRTÍK, Zdeněk. *Komentář k věrouce, dílu II*. Praha: Husova československá bohoslovecká fakulta, 1955.
- TRTÍK, Zdeněk. Křest. *Náboženská revue CČS*. 1960, XXXI/5.
- TRTÍK, Zdeněk. Nejstarší pokus dr. K. Farského o systematické vyjádření hlavních věroučných principů. *Náboženská revue CČS*. 1942, XIV/4.
- TRTÍK, Zdeněk. Novozákonní fakta a otázka pravdy. *Náboženská revue CČS*. 1943, XV/2.
- TRTÍK, Zdeněk. *Slovo víry*. Praha: Blahoslav, 1963.
- TRTÍK, Zdeněk. Smysl Farského liturgie. *Theologická revue CČSH*. 1973, VI/5. ISSN 1211-7617.

- TRTÍK, Zdeněk. *Svátosti: referát, přednesený na okrskové konferenci laických pracovníků v prosinci 1951 v Pardubicích*. Pardubice, 1951.
- TRTÍK, Zdeněk. *Vztah já – ty a křesťanství*. Praha: Ústřední rada Církve československé, 1948.
- TRTÍK, Zdeněk. Základní věroučné these: návrh katechismu. *Náboženská revue CČS*. 1954, XXV.
- TRTÍK, Zdeněk. *Základy víry Církve československé husitské*. Praha: Ústřední rada církve československé husitské, 1975.
- URBAN, Rudolf. *Hlídka mládeže*. *Náboženská revue*. 1932, IV/1.
- URBAN, Rudolf. Katecheta či učitel náboženství?. *IDEA, časopis pro otázky náboženské výuky a výchovy*. 1931, VII/564. [K 13 – 11].
- URBAN, Rudolf. *O Lepší výchovné cesty*. Praha: Blahoslav, 1932.
- URBAN, Rudolf. Výchovou k lepší církvi, mluva času. *Náboženská revue*. 1934, VI/5.
- Věřoučná rezoluce V. sněmu. *Náboženská revue*. 1962, XXXIII/1.
- Vyučovací osnova náboženská v církvi československé z r. 1920 – 1921, dr. Karel Farský. Praha: Tiskové a nakladatelské družstvo CČS, 1921. At: ÚA CČSH.
- *Základy řádu duchovní péče: Směrnice pro duchovní péči při svátostech E*. Přijato 2. sněmem církve československé 4. 5. 1947. Sběrka sněmovních usnesení církve B, část ideová 4.
- Zápis z IV. sněmu CČSH ze dne 14. října 1956. 10/1. At: ÚA CČSH.
- *Zpěvník písní duchovních CČS* (vydání VII). Praha: Politika, 1927.
- *Zpěvník písní duchovních CČS* (vydání VIII). Praha: Politika, 1927.
- *Zpěvník písní duchovních církve československé*. Praha: Politika, 1922.

Summary

Katechetika a katechismy Církvě československé husitské od roku 1920 do roku 1980

The Czechoslovak Hussite Church Catechesis and Catechisms from 1920 to 1980

Jitka Matasová Wolfová

The first chapter defines catechesis, reviews the history of the field, briefly outlines the evolution of catechumenate and describes the significance of catechismů within the historical perspective. The second chapter starts with the foundation of CČSH, introduces the first leading figures in theology and their key works, which are analyses and compared with other literature from the same period with the objective to point out different educational streams. These distinguished educational streams are considered to be foundations of the first theological generation of church, and which later become the key catechisms of subsequent period.

The next part of this work is focusing on religion education teaching practices at schools, in the form of catechism that were appropriate in that period. Aside from the home-based religion education, which is difficult to track, the school based religion education was the single most significant influence of religious beliefs. Rudolf Urban, Karel Farský and Antonín Hradec and many others were acutely aware of this fact and produced a high volume of religion education textbooks which are outlined in a short subchapter. Theological views coming from catholic modernism influence the style of the textbooks and other educational material. Surprising is also meticulous approach of Karel Farsky who didn't hesitate to slightly alter the old testament in the bible so readers could accept the content of the text without having to believe in miracles.

Further the chapter describes the works of Jaroslav Halbhuber who described school curriculums as part of his books. He is also the first author not only focusing on the content of the books but also on the format of portraying the religion education. He understood the importance of working in groups. However, critical step for catechism is considered to be the Small School Testament from 1922.

Analyses of the theology works of Aloise Spsara and Františka Kováře is followed by a chapter focusing on the second generation of CČSH. This chapter starts with description of the general conditions, under which was religion and catechism taught at schools. The whole society is being fundamentally changed with arrival of totalitarian regime. The new regime changes not only the options of catechism and influence of the church but also the whole status of theology.

The first generation of leaders in theology are characterised by apologias against other confessions, polemics, liberalism and psychology, while the second generation of leaders in theology are characterised by existentialism and personalism. The subsequent evolution of the Church well described by the work of Zdeňek Trtík due to his biblical personalism which became the key topic theology of CČSH. Despite his unique approach to theology he contributed to catechism with specific works such as *Základy víry CČSH*. The text is until now considered the norm even when certain sections are not easy to be grasped by laics.

Along with Otta Rutrle, Trtík also stressed the importance of credo used in religion education. Otta Rutrle plays a critical role in the practical side of religion education. He has a new approach to education using the role of the teacher in the process. Given that the political climate isn't favourable to religion, he considers new practical activities of the Church and puts emphasis on the role of the laic student in catechism. His main field of study is however homiletic experience. Before moving onto the last main author, the legal changes introduced in religion education during the Normalisation period are described.

This work also maps out political-cultural conditions for religion education in public spaces, the relationship between the state and the Church. It is known that the Small School Testament was unique in closing up on secularisatio, hard to be replicated by the post-revolution laws.

Rudolf Horsky, whose work is described at the end of this thesis, is known for his formulation of subject and definition of a method for catechism. Thanks to him catechism gained a leader from CČSH. If I described Otta Rutrl as the author of homiletism, I would call Horsky as the founding author of catechism. His catechism *Cesta* describes a basic religion education thesis with easy to follow content. *Cesta* is recommended in the eighties by Jirina Kubikova and in the nighties by Tomas Butta. This

catechism doesn't fulfil the needs for religion education in the same way as *Základy víry* do but in contrast it fulfils the need for religion education dedicated to children.

Individual catechisms CČSH show the difference in quality and in the educational form. Each of the listed catechisms was developed with a different in mind and each was also strongly influenced by the political and societal situation, not to mention the longlasting formation of the Church itself. We can also state that catechisms lost more or less the role of textbooks in CČSH, but can serve a complimentary teaching technique. Most of them contain religion education minimum requirements, apart from spirit of Christ as a norm for religion education of CČSH.

Maybe even the non-dogmatic character and the principal of liberal consciousness can help answer the purpose, goals and role of catechisms. Catechism that doesn't contain set dogmas cannot fully fulfil the educational norm and it can only be helpful accessories in education. It is debatable if we can expect this fully perceptive approach from children, listeners and catechumens that would complete what is not stated by the norms. Even here we can agree with authors of first theological generation claiming that along the quality of the educational material is also crucial a good teacher. In any case the catechisms of CČSH gather the key religion education thesis, always contain education about sacraments, the Ten Commandments and the Lord's Prayer and for this reason are ecumenical – as said by Tomáš Butta.